

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Лариса Шевченко
Дмитро Сизонов

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Підручник

УДК 81'276.6:34(075.8)

ШЗ7

Рецензенти:

чл.-кор. НАН України, докт. філол. наук, проф. **А. П. Загнітко**

д-р юрид. наук, проф. **В. І. Муравійов**

д-р філол. наук, проф. **І. В. Смуцинська**

За редакцією:

чл.-кор. НАН України, д-р філол. наук, проф. **Л. І. Шевченко**

Автори:

чл.-кор. НАН України, д-р філол. наук, проф. **Л. І. Шевченко**

канд. філол. наук, доц. **Д. Ю. Сизонов**

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 4 від 26.11.2019 року)*

ШЗ7

Лінгвістична експертиза : підручник / Л. І. Шевченко,
Д. Ю. Сизонов ; за ред. Л. І. Шевченко. – К. : ВПЦ "Київський
університет", 2021. – 244 с.

ISBN 978-966-933-113-7

У підручнику проаналізовано проблематику нового напрямку сучасної філологічної науки – лінгвістичну експертизу. Визначено предмет лінгвістичної експертизи як спеціальної сфери прикладного застосування фахової компетенції, окреслено коло основних завдань лінгвістичної експертизи в юрислінгвістиці, досліджено актуальні проблеми лінгвістичної експертології, сформовано системні уявлення про основні принципи й засади лінгвістичної експертизи та обґрунтовано напрямки і форми лінгвоекспертної діяльності. У виданні визначено права та обов'язки лінгвіста-експерта, проаналізовано юридичні та нормативні документи, що регулюють діяльність у сфері лінгвістичної експертології, схарактеризовано типи лінгвістичних експертиз, визначено їх завдання та методи, обґрунтовано стилістичний потенціал мовних одиниць у юрислінгвістичному аналізі.

Розраховано на фахівців-юрислінгвістів, мовознавців, юристів, політологів, судових експертів, студентів – усіх, хто цікавиться лінгвістичною експертологією та юрислінгвістикою.

ВИДАВНИЧИЙ ПРОЄКТ

"Ідеї, постаті, тексти в українській культурі"

УДК 81'276.6:34(075.8)

ISBN 978-966-933-113-7

© Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю., 2021

©Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2021

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

Larysa Shevchenko
Dmytro Syzonov

LINGUISTIC EXPERTISE

Textbook

УДК 81'276.6:34(075.8)

III37

Reviewers:

A. P. Zahnitko, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Doctor of Philology, Prof.

V. I. Muravyov, Doctor of Law, Prof.

I. V. Smuschinska, Doctor of Philology, Prof.

Edited by:

L. I. Shevchenko, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Doctor of Philology, Prof.

Authors:

L. I. Shevchenko, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Doctor of Philology, Prof.

D. Y. Syzonov, PhD, Assoc. Prof.

*Recommended for publication by the Academic Council of the Institute of Philology of
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(protocol № 4 of November 26, 2019)*

III37

Linguistic expertise : textbook / L. I. Shevchenko, D. Y. Syzonov ; Ed.
by L. I. Shevchenko. – K. : Publishing and Polygraphic Center "Kyiv
University", 2021. – 244 p.

ISBN 978-966-933-113-7

The textbook analyzes the problems of a new direction of modern philological science – linguistic expertise. The subject of linguistic expertise as a special field of applied professional competence is determined, the range of main tasks of linguistic expertise in legal linguistics is outlined, current problems of linguistic expertise are analyzed, systematic ideas about basic principles, directions and forms of linguistic activity are substantiated. The publication substantiates the rights and responsibilities of a linguistic expert, analyzes legal and regulatory documents governing the activities in the field of linguistic expertise, describes the types of linguistic expertise, defines their tasks and methods, describes the stylistic potential of language units in legal linguistics.

Intended for legal linguists, linguists, lawyers, political scientists, forensic experts, students – anyone interested in linguistic expertise and legal linguistics.

PUBLISHING PROJECT
"Ideas, figures, texts in Ukrainian culture"

УДК 81'276.6:34(075.8)

ISBN 978-966-933-113-7

© Shevchenko L. I., Syzonov D. Y., 2021

© Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2021

ЗМІСТ

Передмова	11
Словник операційних термінів лінгвіста-експерта	17
Умовні позначки	24
Глава 1. ЮРИДИЧНИЙ СТАТУС ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	25
1.1. Регламентация експертної діяльності законами України	25
1.1.1. Відповідність експертної діяльності лінгвіста <i>Конституції України</i>	25
1.1.2. Спеціальна експертиза в Законі України <i>"Про судову експертизу"</i>	28
1.1.3. Експертна діяльність мовознавця в Законі України <i>"Про інформацію"</i>	33
1.1.4. Компетенція лінгвіста-експерта в Законі України <i>"Про авторське право і суміжні права"</i>	36
1.1.5. Експертна діяльність мовознавця в Законі України <i>"Про рекламу" та "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні"</i>	43
1.1.6. Особливості спеціальної експертизи в законі <i>"Про забезпечення функціонування української мови як державної"</i>	48
1.2. Лінгвістична експертиза в інших юридично-правових документах	51
1.2.1. Організація судово-експертної діяльності в <i>Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень</i>	51
1.2.2. Аргументація меж компетенції лінгвіста-експерта в <i>Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень</i>	55
1.3. Лінгвістична експертиза в юридичній сфері зарубіжних країн	59
1.3.1. Спеціальна експертна діяльність у <i>країнах Європейського Союзу, США та Канади</i>	60
1.3.2. Спеціальна експертна діяльність у країнах <i>слов'янського світу</i>	70

Глава 2. ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ: ТИПИ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ.....	83
2.1. Типи експертиз за структурно-змістовими характеристиками	83
2.1.1. Одноосібні та комісійні експертизи.....	85
2.1.2. Основні та додаткові експертизи	90
2.1.3. Первинні та вторинні експертизи.....	93
2.1.4. Однорідні та комплексні експертизи	97
2.2. Типи експертиз за функціональною спрямованістю	100
2.2.1. Лінгвістична експертиза текстів у справах про захист честі, гідності та ділової репутації громадян.....	100
2.2.2. Лінгвістична експертиза з правового захисту товарного знака (логотипа).....	105
2.2.3. Лінгвістична експертиза з правового захисту інтелектуальної власності та авторського права	109
2.2.4. Лінгвістична експертиза текстів, що порушують Законодавство України про мову	114
2.2.5. Лінгвістична експертиза офіційних документів	116
2.2.6. Лінгвістична експертиза з ідентифікації власних назв.....	119
2.3. Типи експертиз за комунікативними сферами.....	123
2.3.1. Лінгвістична експертиза масмедійного тексту	124
2.3.2. Лінгвістична експертиза бізнесового, фінансового і економічного текстів	129
2.3.3. Лінгвістична експертиза політичного тексту.....	133
Глава 3. ФАХОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІНГВІСТА В ЗАКОНОДАВЧО ВИЗНАЧЕНИХ ЕКСПЕРТИЗАХ	140
3.1. <i>Методики судових експертиз – спеціальні методики – методики лінгвіста-експерта: апробація понять у юрислінгвістиці.....</i>	<i>140</i>
3.1.1. <i>Методики судових експертиз: фахова філологічна аргументація.....</i>	<i>140</i>
3.1.2. <i>Спеціальні методики: сучасні юрислінгвістичні дефініції та їх верифікація.....</i>	<i>146</i>
3.1.3. <i>Методики лінгвіста-експерта: пошук нових принципів аналізу .....</i>	<i>151</i>

3.2. Законодавчо визначені судові експертизи та спеціальні методики: межі компетенції лінгвіста	157
3.2.1. <i>Почеркознавча та авторознавча експертиза:</i> лінгвістичний складник	157
3.2.2. <i>Експертиза відеозвукозапису:</i> мовознавча аргументація.....	167
3.2.3. Психологічна експертиза та особливості проведення комплексної психолого-лінгвістичної експертизи	174
3.2.4. <i>Експертиза у сфері інтелектуальної власності:</i> вербалізація лінгвістичних критеріїв	181
Глава 4. ТЕКСТ У СПЕЦІАЛЬНОМУ ЛІНГВОЕКСПЕРТНОМУ АНАЛІЗІ	184
4.1. <i>Текст</i> як вербалізована свідомість в експертному аналізі.....	184
4.2. Характеристики <i>усного / писемного тексту</i> як об'єкта лінгвістичного аналізу	192
4.3. Аналіз <i>монологічної / діалогічної мови</i> в експертизі	200
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	205
ДОДАТКИ	210
Додаток 1. Проведення атестації з метою присвоєння та підтвердження кваліфікації судового експерта	210
Додаток 2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень.....	213
Додаток 3. Перелік видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцем науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України	236

CONTENTS

Preface	14
Glossary of operational terms of a linguistic expert	17
Symbols	24
Chapter 1. LEGAL STATUS OF LINGUISTIC EXPERTISE	25
1.1. Regulation of expert activity by the laws of Ukraine	25
1.1.1. Conformity of expert activity of a linguist with <i>the Constitution of Ukraine</i>	25
1.1.2. Special expertise in the Law of Ukraine " <i>On forensic expertise</i> ".....	28
1.1.3. Expert activity of a linguist in the Law of Ukraine " <i>On information</i> "	33
1.1.4. Competence of a linguistic expert in the Law of Ukraine " <i>On Copyright and Related Rights</i> "	36
1.1.5. Expert activity of a linguist in the Law of Ukraine " <i>On Advertising</i> " and " <i>On Printed Mass Media (Press) in Ukraine</i> "	43
1.1.6. Peculiarities of special expertise in the law " <i>On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language</i> ".....	48
1.2. Linguistic expertise in other legal documents	51
1.2.1. Organization of forensic activities in <i>Instructions for appointment and conduct of forensic expertise and expert research</i>	51
1.2.2. Argumentation of the limits of competence of a linguistic expert in <i>Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic expertise and expert studies</i>	55
1.3. Linguistic expertise in the legal sphere of foreign countries	59
1.3.1. Special expert activity in <i>countries of the European Union, the United States and Canada</i>	60
1.3.2. Special expert activity in the countries of <i>the Slavic world</i>	70

Chapter 2. LINGUISTIC EXPERTISE OF MODERN SOCIAL COMMUNICATION OF UKRAINE: TYPES OF LINGUISTIC EXPERTISE	83
2.1. Types of expertise by structural and semantic characteristics	83
2.1.1. Individual and commission expertise	85
2.1.2. Basic and additional expertise	90
2.1.3. Primary and secondary expertise	93
2.1.4. Homogeneous and complex expertise	97
2.2. Types of expertise by functional orientation	100
2.2.1. Linguistic expertise of texts in cases of protection of honor, dignity and business reputation of citizens	100
2.2.2. Linguistic expertise of legal protection of trademark (logo).....	105
2.2.3. Linguistic expertise of legal protection of intellectual property and copyright	109
2.2.4. Linguistic expertise of texts violating the Legislation of Ukraine on language.....	114
2.2.5. Linguistic expertise of official documents	116
2.2.6. Linguistic expertise with identification of proper names.....	119
2.3. Types of expertise according to communication spheres	123
2.3.1. Linguistic expertise of mass media text.....	124
2.3.2. Linguistic expertise of business, financial and economic texts	129
2.3.3. Linguistic expertise of a political text	133
 Chapter 3. PROFESSIONAL POTENTIAL OF A LINGUIST IN LEGISLATIVE EXPERTISE.....	 140
3.1. <i>Methods of forensic expertise – special methods – methods of a linguistic expert:</i>	
approbation of concepts in legal linguistics.....	140
3.1.1. <i>Methods of forensic expertise:</i> professional philological argumentation	140
3.1.2. <i>Special methods:</i> modern definitions of legal linguistics and their verification.....	146
3.1.3. <i>Methods of a linguistic expert:</i> search for new principles of analysis	151

3.2. Legislatively defined forensic expertise and special methods: limits of the linguistic competence	157
3.2.1. <i>Handwriting and author's expertise:</i> linguistic component	157
3.2.2. <i>Expertise of audio and video recording:</i> linguistic argumentation	167
3.2.3. Psychological expertise and peculiarities of complex <i>psycholinguistic expertise</i>	174
3.2.4. <i>Expertise in the field of intellectual property:</i> verbalization of linguistic criteria	181
Chapter 4. TEXT IN SPECIAL LINGUISTIC EXPERT ANALYSIS	184
4.1. <i>Text</i> as a verbalized consciousness in expert analysis	184
4.2. Characteristics of <i>oral / written text</i> as an object of linguistic analysis	192
4.3. Analysis of <i>monologue / dialogic language</i> in expertise	200
REFERENCES	205
APPENDIX	210
Appendix 1. Carrying out attestation for the purpose of assigning and confirming the qualification of a forensic expert	210
Appendix 2. Instructions on the appointment and conduct of forensic expertise and expert studies	213
Appendix 3. List of types of forensic expertise and expert specialties for which the qualification of forensic expert is assigned to specialists of forensic research institutions of the Ministry of Justice of Ukraine	236

Передмова

Лінгвістична експертиза – інноваційний напрям сучасної філології, проблематика якого зосереджена навколо питань аналізу і доказової фахової аргументації щодо комунікативного потенціалу мовних одиниць у конфліктних текстах, наукової ідентифікації текстів різних функціональних стилів і жанрів та авторських текстів, встановлення причиново-наслідкових зв'язків та їх вербалізації в соціальній і міжособистісній комунікації, комплексу інших питань, пов'язаних із компетенцією лінгвіста-експерта в юриспруденції.

Увагу науковців привертають різні аспекти, в яких аналізується фаховий потенціал лінгвіста-експерта, рівно як і вирішувані завдання. Насамперед ідеться про судову експертну діяльність – актуальну сферу застосування знань лінгвіста, коли доказовість будується на аргументації щодо точності / неточності слова, його нормативності / ненормативності / варіантності, функціональному потенціалі мовних одиниць, наявності в тексті модальностей різного плану, вербалізованих у комунікації ситуацій свідомого моделювання конфліктності між реальними подіями, явищами та їх мовною репрезентацією.

Актуальність і широке коло вирішуваних лінгвістом-експертом завдань дістають проте в юридичних документах недостатню правову регламентацію. Так, у Реєстрі судових експертів¹ Міністерства юстиції України не зосереджено увагу на професійній компетенції експертів-мовознавців, не визначено процедуру сертифікації такої діяльності спеціалістів. Наголосимо й на тому, що лінгвістична експертиза зазначена в Реєстрі як компонент різних комплексних досліджень, тобто чітко не сформульовано можливість її доказової самодостатності в судовому процесі.

Юридична практика свідчить про інше. Численні, різні за аспектною лінгвістичні експертизи (медійного, політичного, бізнесового та інших текстів) широтою поставлених запитань (від загальних питань стильової, авторської ідентифікації тексту – до нормативного / ненормативного написання слова), можливістю доказовості в судових процесах, пов'язаних із захистом честі, гідності та ділової репутації та ін. є ефективними документами юридично-правової комунікації.

На думку авторів, перспектива актуалізації та необхідної юридичної регламентації цієї сфери діяльності фахових лінгвістів

---

¹ URL: <https://rase.minjust.gov.ua/>

корелюється і з досвідом інших країн, у праві яких чітко визначено відповідні процедури набуття фахових компетенцій лінгвіста-експерта, сертифікації діяльності, формулювання вирішуваних завдань та ін. Ідеться передусім про європейські країни – Францію, Німеччину, Польщу та інші, де з лінгвістичною експертизою пов'язана демократична традиція доведень у судовому процесі.

Перспективою для нашого часу залишається і проблема підготовки лінгвістів-експертів в університетах України. Немає жодної університетської програми, де здобували б спеціальну фахову кваліфікацію лінгвісти-експерти, хоча така освітня стратегія існує в більшості провідних університетів світу (як у програмах підготовки з юрислінгвістики, так і у викладанні спеціалізованих дисциплін). Ідеться, зокрема, про *Массачусетський технологічний інститут* (академічні програми "Linguistics and philosophy", "Comparative media studies"), *Бостонський університет*, де в "College of Communication" існують освітні програми "Communication studies", "Mass Communication and law", *Кембриджський університет* (освітня програма "English for Drafting") та ін.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка є, в такій постановці питання, перспективно зорієнтованим, пропонуючи студентам різні, співмірні зі спеціальністю навчальні підходи до експертної діяльності. Зокрема, студентам спеціалізації "Медіалінгвістика" успішно читається навчальна дисципліна "Лінгвістична експертиза медійного тексту", систематично готуються та аналізуються дослідницькі проекти з проблем лінгвістичної експертизи, апробовуються методики підготовки лінгвістичних експертиз для правоохоронних органів, судових процесів та ін. Достойною відповіддю на запити часу стане, безумовно, спеціальна університетська програма з юрислінгвістики, де мовознавча експертиза матиме ґрунтовний кваліфікаційний базис у комплексі знань лінгвістичних та юридичних.

Автори підручника пропонують студентам і фахівцям наукове видання з лінгвістичної експертизи, яке постановочно розробляє загальні та важливі спеціальні питання лінгвоекспертної діяльності: предметність, юридичний статус, типологію експертиз, ресурсний і функціональний потенціал мовних одиниць та тексту, особливі характеристики усної / писемної та монологічної / діалогічної форм тексту як репрезентативного для аналізу лінгвіста-експерта матеріалу, методики аналізу та ін.

Концепція видання є авторською, зорієнтованою на перспективу розвитку наукового знання щодо проблематики функціонування мови в юриспруденції. Водночас проблематика книги зосереджена на

практичних аспектах фахової діяльності лінгвіста-експерта, можливостях ідентифікації конфліктного тексту, його мовних репрезентаціях, можливих аргументах у диспозиції *оцінне судження – твердження* та ін.

Автори висловлюють вдячність і щиру повагу українським фахівцям з лінгвоекспертології, які науковим пошуком і практичною діяльністю стимулюють інтерес до аналізованої сфери діяльності та реально засвідчують європейську юридичну і комунікативну перспективу України, передусім Ю.Ф. Прадіду, Б.М. Ажнюку, Л.В. Ажнюк, Л.Ф. Компанцевій – усім, хто працює і працюватиме в лінгвоекспертології.

Preface

Linguistic expertise is an innovative direction of modern philology, the problems of which are focused on analysis and evidence-based professional argumentation on the communicative potential of language units in conflicting texts, scientific identification of texts of different functional styles and genres and author's, establishing cause-and-effect relationships and their verbalization in social and interpersonal communication, a set of other issues related to the competence of a linguistic expert in legal linguistics.

The attention of scholars is attracted by various aspects in which the professional potential of the linguistic expert is analyzed, as well as the tasks to be solved. First of all, this includes forensic activity – the actual scope of the linguist's knowledge, when evidence is based on arguments about the accuracy / inaccuracy of the word, its normative / non-normative / variance, functional potential of language units, the presence in the text of modalities of different nature, verbalized in communication situations of conscious modeling of the conflict between real events, phenomena and their linguistic representation.

However, the urgency and wide range of tasks to be solved by a linguistic expert are insufficiently regulated in legal documents. Thus, the Register of Forensic Experts² of the Ministry of Justice of Ukraine does not focus on the professional competence of linguists, nor does it define the procedure for certification of such activities of specialists. We also emphasize that linguistic expertise is listed in the Register as a component of various comprehensive studies, i.e. the possibility of its evidentiary self-sufficiency in court proceedings is not clearly stated.

Legal practice suggests otherwise. Numerous linguistic expertise of different aspects (media, political, business and other texts), breadth of questions (from general issues of stylistic, authorial identification of the text – to normative / non-normative spelling of the word), possibility of provability in court proceedings related to protection of honor, dignity and business reputation, etc. are effective documents of legal communication.

---

² URL: <https://rase.minjust.gov.ua/>

According to the authors, the prospect of updating and necessary legal regulation of this area of professional linguists correlates with the experience of other countries, whose law clearly defines the relevant procedures for acquiring professional competencies of a linguistic expert, certification of activities, formulation of tasks to be solved, etc. These are primarily European countries – France, Germany, Poland etc., where the democratic tradition of litigation is associated with linguistic expertise.

The problem of training linguistic experts in Ukrainian universities remains a prospect for our time. There is no university program that specializes in professional linguistic experts, although such an educational strategy exists in most of the world's leading universities (both in training programs in legal linguistics and in the teaching of specialized disciplines). These are, in particular, *the Massachusetts Institute of Technology* (academic programs "Linguistics and philosophy", "Comparative media studies"), *Boston University*, where in the "College of Communication" there are educational programs "Communication studies", "Mass Communication and law", *Cambridge University* (academic programs "English for Drafting"), etc.

Taras Shevchenko National University of Kyiv is, in this formulation of the question, perspective-oriented, offering students different, commensurate with the specialty educational approaches to expert activities. In particular, students majoring in "Media linguistics" successfully study the discipline "Linguistic expertise of the media text", systematically prepare and analyze research projects on the problems of linguistic expertise, test methods of preparing linguistic expertise for law enforcement agencies, litigations, etc. A special university program in legal linguistics will, of course, be a worthy answer to the demands of the time, where linguistic expertise will have a solid qualification basis in the complex of linguistic and legal knowledge. The authors of the textbook offer students and specialists a scientific publication on linguistic expertise, which develops general and important special issues of linguistic expertise: subjectivity, legal status, typology of expertise, resource and functional potential of language units and text, special characteristics of oral / written and

monologue / dialogue forms of text as representative for the analysis of the linguistic expert material, methods of analysis, etc.

The concept of the publication is author's, focused on the prospects of development of scientific knowledge on the problems of language functioning in legal linguistics. At the same time, the problems of the book are focused on the practical aspects of the professional activity of a linguistic expert, the possibilities of identifying the conflicting text, its linguistic representations, possible arguments in the disposition *evaluative judgment –statement*, etc.

The authors express gratitude and sincere respect to Ukrainian specialists in linguistic expertise, who stimulate interest in the analyzed field of activity through scientific research and practical activity and really testify to the European legal and communicative perspective of Ukraine, first of all Y.F. Pradid, B.M. Azhnyuk, L.V. Azhnyuk, L.F. Kompantseva – to all who work and will work in linguoexpertology.

Словник операційних термінів лінгвіста-експерта

Абілітація (англ. habilitation) – комплекс заходів, спрямованих на інтеграцію особи в соціум, що передбачає оволодіння необхідними для цього знаннями та навичками.

Авізо (англ. aviso) – повідомлення, лист-повідомлення.

Авторознавча експертиза (англ. author + expertise) – спеціальна експертиза, яка ідентифікує образ автора в тексті: встановлення (діагностування) його статі, віку, рівня освіти, національності, мовного стилю, місця проживання, соціальної та культурної приналежності.

Авторство (англ. author / authorship) – приналежність певного тексту автору.

Автосемантия (англ. autosemantics) – лінгвістична текстова категорія, що характеризується відносною незалежністю частин тексту.

Аксіологічний (англ. axiological) – ціннісний; в лінгвістичній експертизі – мовна одиниця / форма, що дозволяє ідентифікувати вислів / висловлювання з урахуванням оцінки, факту, явища, процесу, персоналії.

Аксіологія (англ. axiology) – теорія цінностей як смислотвірних основ людського буття.

Акт мовний (англ. speech act) – мінімальна одиниця мовленнєвої діяльності, що виділяється й аналізується в теорії мовних актів.

Алюзія (англ. allusion) – асоціація з відомим історичним, літературним або побутовим фактом, який стимулює комунікативний контекст.

Аналогія закону (англ. analogy of law) – принцип правової свідомості, використовуваний у спірних ситуаціях неврегульованості норм цивільного права, відсутності угоди (договору) сторін.

Антинормалізм (англ. antinormanism) – постулат, сформований на запереченні необхідності свідомого втручання в соціальний процес чи процес наукової нормалізації явищ.

Антитеза (англ. antithesis) – судження, що протиставляється тезі.

Антропологія права (англ. anthropology of law) – генеза, історія і форми правосвідомості людини / соціуму / суспільства; в лінгвістичній експертизі – можливість історично сформованих (традиційних) мовних форм вислову / висловлювання з погляду їх віднесення до правових чи ментальних комунікативних сутностей.

Аргумент (англ. argument) – теоретичне або фактичне судження, що обґрунтовує тезу.

Аргументація (англ. argumentation) – процес обґрунтування лінгвістом-експертом певної тези (факту, твердження, гіпотези, концепції) з метою доведеності висновку.

Архе- (англ. arche-) – першоджерело становлення і розвитку культурних і соціальних моделей, що формують людське буття.

Архітектоніка тексту (англ. architectonics of the text) – лінгвокомпозиційна будова тексту, зумовлена його змістом, характером, призначенням, що мотивує сприйняття.

Асерція (англ. assertion) – твердження; складник семантики слова, що змінюється при використанні мовної одиниці з протилежним значенням.

Асиметрія комунікативних ресурсів (англ. asymmetry of communication resources) – юрислінгвістична категорія, що асиметрично характеризує інформацію, її аналіз та використання з погляду інформаційного впливу.

Аскрипція (англ. ascription) – зумовленість індивідуального статусу людини соціальними характеристиками, отриманими від народження.

Атрибуція (англ. attribution) – встановлення факту, авторства або джерела інформації.

Афект (англ. affect) – особливий емоційний стан, що раптово виникає, стрімко розвивається й характеризує різкі психічні зміни в комунікативній поведінці людини.

Верифікація (англ. verification) – методи і процес перевірки достовірності інформації, аналізу її джерел та надійності.

Версія (англ. version) – різні припущення щодо одного й того ж предмета; одне з кількох можливих фахових тлумачень факту, події.

Висновок лінгвіста-експерта (англ. the conclusion a linguistic expert) – науково обґрунтований юрислінгвістичний жанр документа, що має характеристики змістової цілісності, структурно-семантичної єдності, аналітичності, фактологічної доведеності; висновок лінгвіста-експерта є фаховою відповіддю на поставлені в судовому процесі або під час попереднього слідства питання.

Генезис (англ. genesis) – походження, зародження, процес розвитку.

Гіпотеза (англ. hypothesis) – припущення; недоведене твердження, що висувається для пояснення якого-небудь явища та потребує додаткової перевірки й обґрунтування.

Дезінформація (англ. disinformation) – неправдива інформація, створена і поширювана свідомо. Див. **Фейк**.

Дискурс (англ. discours) – система концептуальних суджень; у лінгвістичній експертизі – процес кореляції ідей (ідеологій) та мовних форм, що їх втілюють; дискурс як "мова, заглиблена в життя" втілюється в комунікативних практиках.

Дисфемізм (англ. dysphemism) – вербалізація семантично нейтрального поняття у лексемах з конотаціями, що виходять за межі нормативності (культури) мови.

Експертиза офіційно-ділових документів (англ. examination of official business documents) – комплексний лінгвістичний аналіз вербалізованих характеристик змісту документа, що включає змістову та стилістичну інтерпретацію тексту, дослідження мовних одиниць та їх функцій в архітектоніці документа відповідно до поставлених перед лінгвістом-експертом завдань.

Експертиза матеріалів та засобів відеозвукозапису (англ. examination of materials and means of video recording) – судова експертиза, предметом якої є матеріали та засоби відеозвукозапису як фактичні дані. В лінгвістичній експертизі розглядається креолізована інформація як матеріал даної експертизи.

Експертні завдання (англ. expert tasks) – завдання, що ставляться перед експертом (лінгвістом-експертом) при проведенні судово-лінгвістичної експертизи. Розрізняють *ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні, мовленнєві та ситуаційні* експертні завдання.

Епістемологія (англ. epistemology) – сукупність (система) теорій про природу знання.

Замовчування (англ. suppression) – свідома незавершеність висловлювання, що породжує смислову невизначеність комунікації.

Захист інформації (англ. protecting data, information security) – система правових, адміністративних, організаційних, технічних та ін. заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї.

Ідентифікація (англ. identification) – принцип встановлення оригінальності тексту, його відповідності певному автору, жанру, стандарту, комунікативній ситуації та ін., що досліджується лінгвістичною експертизою в результаті аналізу мовних одиниць.

Ідеологема (англ. ideologemes) – змодельований за допомогою певних інтра- та екстралінгвальних засобів світоглядний / політичний концепт, що формує суспільну думку та закріплюється в масовій свідомості.

Ідеологія (англ. ideology) – система поглядів, ідей, ідеологем, переконань, цінностей та установок, що виражають інтереси різних

соціальних груп; комплекс політичних, правових, етичних, художніх, релігійних, філософських та ін. уявлень та переконань.

Ідіостиль (англ. idiostyle) – система змістових і формальних лінгвістичних характеристик, властивих текстам певного автора.

Імідж (англ. image) – концептуально представлений образ, що формується в індивідуальній / масовій свідомості за допомогою комплексу засобів психологічного впливу на реципієнта.

Інвектива (англ. invective) – публічна комунікація з використанням ненормативної, позалітературної лексики з негативними конотаціями.

Індикатори конфлікту (англ. conflict indicators) – мовні одиниці різних рівнів, що виконують конфліктотворчу функцію в тексті.

Індукція (англ. induction) – спеціальний метод пізнання від окремого, особливого – до загального, закономірного. В лінгвістичній експертизі індукція застосовується як аналіз мовних одиниць та їх функціональних характеристик, що дозволяє сформулювати загальні тенденції комунікативного розвитку мови або закономірності творення текстів певного жанру, стилю та ін.

Інтелектуальна власність (англ. intellectual property) – об'єкти, що є результатом діяльності людського розуму, його інтелекту.

Інтертекст (англ. intertext) – інструмент створення авторського тексту, сутність якого полягає у свідомому використанні цитат чи ремінісценцій, що викликають асоціацію з ін. текстами. Див. **Алюзія**.

Інформаційна безпека (англ. informational security) – здатність інформаційного простору забезпечувати захист реципієнтів від дезінформації.

Когеренція (англ. coherence) – семантико-прагматичні параметри смислової та діяльнісної (інтерактивної) зв'язності як локального / глобального комунікативного дискурсу.

Комунікативні стратегії (англ. communication strategies) – комплекс стратегій, об'єднаних інтегральною ознакою комунікативної ефективності.

Комунікатор (англ. communicator) – особа, яка створює / передає / сприймає повідомлення, інформацію.

Контекст (англ. context) – текстовий фрагмент / текст, що є необхідним для розуміння значення або смислу повідомлюваного.

Концепт (англ. concept) – вербалізована одиниця свідомості, для якої характерною є уніфікація щодо узагальнення та закріпленості в інтелектуальному сприйнятті світу.

Латентний (англ. latent) – прихований, формально не виражений, обумовлений контекстом.

Лінгвістика тексту (англ. text linguistics) – наука, що вивчає архітектоніку текстів, смислове членування, способи реалізації зв'язності мовних одиниць.

Лінгвістична експертиза (англ. linguistic expertise) – (1) один із видів криміналістичних досліджень. Лінгвістична (спеціальна) експертиза – аналіз і фахова інтерпретація тексту, представленого в усній або письмовій / матеріальній формі (аудіо- та відеозаписи; медіаінформація на паперових, електронних носіях та в інтернет-комунікації, рекламі; науковій, офіційно-діловій та ін. функціональних сферах); (2) комплекс навчальних університетських дисциплін, предметом яких є фахова лінгвістична компетенція щодо розглядуваних у сфері юриспруденції текстів, причин їх творення, правових наслідків, спеціальних методів аналізу, кореляції мовної комунікації з їх законодавчою оцінкою.

Маніпуляція лінгвокомунікативна (англ. linguo-communicative manipulation) – форма свідомо модельованого комунікативного впливу, що діагностується лінгвістом-експертом і призначена для заміщення у свідомості реципієнта раніше сформованих ідей, цілей, бажань, намірів, установок.

Маргінальність (англ. marginality) – межовий стан індивіда / соціальної групи щодо соціальної спільноти / страти або соціально значимих структур; в лінгвістичній експертизі маргінальність є характеристикою тексту, його мовних одиниць, часто співвіднесеного з категорією норми, стилістичного маркування, літературної мови та соціальних діалектів.

Медіатизація (англ. mediatization) – процес і результат глобального впливу медіаресурсів на мовну свідомість реципієнтів.

Медійна етика (англ. media ethics) – система моральних установок, принципів та етичних максим, які формують громадянське суспільство і відбиті в його медіасфері.

Мовний етикет (англ. language ethics) – система стійких формул комунікації, що сформована як культурна традиція суспільства і є загальноприйнятим регулятивом для мовної поведінки громадян.

Наклеп (англ. slander) – за Кримінальним кодексом України, поширення завідомо неправдивих вигадок, що ганьблять іншу особу.

Нормалізація (англ. normalization) – аналіз і встановлення правил, спрямованих на вироблення комунікативної норми, регламентацію її структурних елементів у функціонуванні мови.

Образа (англ. affront) – за Кримінальним кодексом України, умисне приниження честі і гідності особи, виражене в асоціальній / непристойній формі.

Оцінність (англ. valuation) – відбиті в модальних формах різного типу суб'єктивні / об'єктивні конотації щодо повідомлюваного.

Парадигма (англ. paradigm) – сформована і використовувана теоретична модель, що дозволяє оптимально вирішити поставлену дослідницьку задачу юрислінгвіста.

Пейорація (англ. pejoration) – функціонально-стилістичні зміни і зниження семантики слова відносно його нормативного / словникового статусу.

Перцептуальний (англ. perceptual) – віднесений до сприйняття.

Плагіат (англ. plagiarism) – за Законом "Про авторське право і суміжні права", оприлюднення (опублікування) повністю або частково чужого тексту під іменем особи, яка не є автором цього тексту. Див. **Самоплагіат**.

Плеоназм (англ. pleonasm) – надмірність виразових засобів, використовуваних для передачі лексичного або граматичного сенсу висловлювання.

Почеркознавча експертиза (англ. handwriting expertise) – законодавчо визначений вид судової експертизи, основним завданням якої є ідентифікація виконавця рукописного тексту, цифрових записів та підпису.

Право інтелектуальної власності (англ. intellectual property rights) – за Цивільним кодексом України, право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності

Прецедент (англ. precedent) – рішення, обґрунтування якого стає правилом, обов'язковим для всіх судів тієї ж або нижчої інстанції при вирішенні аналогічної справи.

Роелті (англ. royalties) – винагорода за використання патентів, авторських прав та ін. видів інтелектуальної власності.

Самоплагіат (англ. self-plagiarism) – за "Законом про освіту", оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів. Див. **Плагіат**.

Семіотика (англ. semiotics) – наука, що вивчає сформовані в суспільстві / суспільствах системи символів. У лінгвістичній експертизі аналізуються мовні / графічні / звукові символи, використовувані в медіа, публічному і приватному спілкуванні з погляду їх доречності / недоречності, можливості комунікативного впливу, ментальних особливостей комунікантів та ін.

Симулякр (англ. simulacre) – спосіб фіксації в тексті спеціально модельованого, уявного, гіперреального замість справжнього,

---

фактичного, реального; підміна понять, станів, ситуацій із метою виявлення комунікативного ефекту. Див. **Фейк**.

Скарга (англ. complaint) – за Законом "Про звернення громадян", адресна комунікація з органами влади щодо вимоги про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб. Лінгвістична експертиза зосереджується на композиційно-архітектонічних, змістових і комунікативних характеристиках скарги.

Ствердження (англ. statement) – висловлювання / судження, в якому формулюється думка щодо зв'язку предмета і його ознак, факту і його системності, дії та її наслідків.

Сугестія (англ. suggestion) – вплив; у лінгвістичній експертизі – свідомо модельований вплив на аудиторію / індивіда, що виявляється в аналізі тексту та його мовних компонентів.

Судження (англ. judgment) – операція з поняттями, з яких одне (суб'єкт) визначається і розкривається через інше (предикат).

Тавтологія (англ. tautology) – змістова і формально виражена надмірність висловлювання, що виявляється в смисловому (фактичному) дублюванні тексту або його частини.

Текст (англ. text) – система мовних одиниць, об'єднаних функціональним, смисловим і граматичним зв'язком. Елементами тексту є речення, абзаци, надфразові одиниці, підзаголовкові елементи, параграфи, розділи та ін., що складають архітектуру тексту.

Факт (англ. fact) – справжня / дійсна подія або явище, що існували, існують чи логічно / достовірно мають відбутися.

Фейк (англ. fake) – недостовірна, неперевірена інформація.

Франчайзинг (англ. franchising) – дозвіл на використання в підприємстві товарного знака, назви фірми, фірмового найменування, знака обслуговування та ін. Див. **Авторське право**.

Цитата (англ. citation) – точний дослівний фрагмент із якогось-небудь тексту, висловлювання; в лінгвістичній експертизі цитата (пряма і непряма) аналізується як фактологічний матеріал.

Юрислінгвістика (англ. legal linguistics) – інноваційна наукова дисципліна, об'єктом вивчення якої є взаємозв'язок мови і права та їх комунікативний ресурс.

Умовні позначки

– інформація про органи державної влади

– важлива інформація

– проблемні питання / завдання

– аналітична інформація в Інтернеті

– довідкова інформація

– лінгвістичні експертизи / фрагменти лінгвістичних експертиз

– тексти для експертного аналізу / ілюстрації

Глава 1. | ЮРИДИЧНИЙ СТАТУС ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Ключові слова:

- експертна діяльність
- закони України
- Конституція України
- лінгвіст-експерт
- правова регламентація роботи лінгвіста-експерта

1.1. Регламентація експертної діяльності законами України

1.1.1. Відповідність експертної діяльності лінгвіста Конституції України

В юридичній практиці засади судової експертизи визначаються **ст. 92 Конституції України**³. Відповідно до Конституції України формулюються статті 242, 243, 244 Кримінально-процесуального кодексу, за якими проведення експертизи може бути доручено відповідній експертній установі або конкретному експерту (експертам).

Стаття 92. Виключно законами України визначаються:

1) [...]

14) *судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури.*

---

³ Прийнято 28.06.1996 № 254к/96-ВР {Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2222-IV від 08.12.2004, ВВР, 2005, № 2, ст.44; № 2952-VI від 01.02.2011, ВВР, 2011, № 10, ст.68; № 586-VII від 19.09.2013, ВВР, 2014, № 11, ст.142; № 742-VII від 21.02.2014, ВВР, 2014, № 11, ст.143; № 1401-VIII від 02.06.2016, ВВР, 2016, № 28, ст.532; № 2680-VIII від 07.02.2019}

Підкреслимо, лінгвістична експертиза, як і будь-який інший документ судового процесу України, має спиратися на **ст. 10 Конституції України** і бути **виконаною державною (українською) мовою**. Лише за певних умов експертиза може дублювати текст іншою мовою (мовою національних меншин), якщо судова справа стосується міжвідомчих, міждержавних, міжмовних та ін. спірних питань. У такому разі до лінгвістичної експертизи **може долучатися лінгвіст зі знанням конкретної іноземної мови**, що передбачає підготовку документа у відповідності до ст. 10 Конституції України.

Держава сприяє "консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України" (ст. 11). Лінгвіст-експерт для аналізу, зокрема **мовної самобутності**, може долучатися до певних досліджень, неупереджено вирішуючи їх у законно встановлений спосіб.

Ст. 12. Україна dbaє про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

[...]

Ст. 24. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Розділ II Конституції України (ст. 21-68) визначає права, свободи та обов'язки українського громадянина, серед яких і право на вільний розвиток особистості, обов'язок перед суспільством, рівність конституційних прав, гарантія гідності та свободи громадянина та ін. Усі названі права та свободи гарантуються Конституцією України й у спірних ситуаціях можуть бути оскаржені, якщо вони порушуються.

Розгляньте статтю на сайті Міністерства юстиції "**Офіційне тлумачення Конституції та законів України як одна із форм забезпечення судового захисту прав людини і громадянина Конституційним судом України**" (https://minjust.gov.ua/m/str_17870) та **прокоментуйте** юридичні колізії, які можуть виникати при неоднозначному тлумаченні юридичного тексту.

До певних спірних правових питань долучається і лінгвіст-експерт, зокрема у випадках, коли:

- "не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками" (ст. 24),
- "ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню" (ст. 28),
- "кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції" (ст. 31),
- "кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір" (ст. 34),
- "громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності" (ст. 54) та ін.

Розділом VIII Конституції України передбачаються правозахисні свободи українців. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення (ст. 124), розв'язання якого здійснюється засобами української мови, а отже може бути **предметом аналізу для лінгвіста-експерта**. За неповагу до суду чи судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності (ст. 128). Ступінь неповаги та образ виявляється не тільки у фізичних діях, а й вербальних / невербальних, а тому до аналізу цього може **долучатися і фахівець з мовознавства**. Будь-які порушення, пов'язані з Конституцією України як головного правового документа, вирішують в Конституційному суді, права і функції якого визначені ст. 147-153.

Статус народного депутата (ст. 78-81) серед іншого передбачає і юридичні наслідки за розповсюдження неправдивої інформації, образу чи наклеп, що може бути **предметом аналізу лінгвіста-експерта**.

Стаття 80. Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати

голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.

Розділами IX-XI Конституції України передбачені регулятиви місцевого самоврядування, складником функціонування яких є *мова, визначена законодавством*.

У кожній із поданих статей є законодавчо регламентований сутнісний складник, **лінгвістичний аналіз** якого дозволяє аргументувати логіку спірних питань. Лінгвіст-експерт долучається до наукової інтерпретації юридичних текстів і працює з відповідним експертом у **галузі конституційного права**, керуючись винятково Конституцією України як основним документом правової держави.

Проаналізуйте, якими статтями Конституції України керується лінгвіст-експерт, якщо захищає: (а) *державні символи України*; (б) *свободу думки і слова*; (в) *право на свободу світогляду і віросповідання*; (г) *захист честі, гідності й ділової репутації* та ін.

Прокоментуйте можливості і принципи фахової роботи лінгвіста-експерта щодо розгляду питань, пов'язаних із Конституцією України.

1.1.2. Спеціальна експертиза в Законі України *"Про судову експертизу"*

Перша редакція Закону України **"Про судову експертизу"** прийнята у 1994 р. Закон визначає правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, зорієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

Законом "Про судову експертизу" визначені:

- принципи судово-експертної діяльності (ст. 3),
- гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку (ст. 4),
- суб'єкти судово-експертної діяльності (ст. 7),
- описані обов'язки судового експерта та його персональна відповідальність щодо висновку (розділ II).

У Законі України сформульовано й основні дефініції, що регламентують судово-експертну діяльність:

Судова експертиза – дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Судовий експерт – особа, що має необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань.

Законом України "Про судову експертизу" визначено **процедуру організації досліджень експертами** (суб'єктами судово-експертної діяльності) певних аналізованих сфер життєдіяльності суспільства, що передбачає, зокрема, і лінгвістичну експертну діяльність.

Так, *"судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні (лінгвістична експертиза належить до цієї групи експертиз – прим. наша) здійснюють державні спеціалізовані установи"* (ст. 7).

До **державних спеціалізованих установ**, які можуть здійснювати судово-експертну діяльність належать, згідно чинного Закону, **науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України**, а у випадку зі спеціальними експертизами (криміналістичні, судово-медичні і судово-психіатричні та ін.), зокрема лінгвістичною, – виключно **державні спеціалізовані установи**.

Такими **установами (науково-дослідними інститутами судових експертиз)** на сайті Міністерства юстиції України є:

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз	Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз	Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз	Дніпро-петровський (Дніпро) науково-дослідний інститут судових експертиз	Донецький (Слов'янськ) науково-дослідний інститут
kndise.gov.ua	hniise.gov.ua	minjust.gov.ua/646	dniprondise.dp.ua	dnise.dn.ua

Кожен із науково-дослідних інститутів має **розгалужену систему відповідних органів** із відділеннями в різних регіонах України⁴.

Судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, **можуть брати участь в експертній оцінці**.

Фахівці, що проводять дослідження, **мають відповідати** професійній підготовці в галузі юрислінгвістики, лінгвістичної експертології, лінгвоконфліктології.

Експертом може стати особа, яка має необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань:

– *відповідна вища освіта*, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста;

– *відповідна підготовка* та отримання кваліфікації судового експерта з певної спеціальності.

Порядок присвоєння (позбавлення) кваліфікації судового експерта особам, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, визначається **Центральною експертно-кваліфікаційною комісією** Міністерства юстиції України.

У доборі експертів сучасний Закон України "Про судову експертизу" надає **перевагу компетентним фахівцям**: крім судових експертів, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, **експертизу можна доручити** також й "іншим фахівцям з відповідних галузей знань", які мають усі права, обов'язки та гарантії, а також несуть симетричну відповідальність із атестованими судовими експертами.

Звернімо увагу: в Реєстрі атестованих судових експертів станом на 2019 р. окремо не визначено правовий статус лінгвіста-експерта, оскільки лінгвістична експертиза належить до спеціальних, що передбачає передусім залучення компетентних фахівців.

Наголосимо, що Реєстр судових експертів розміщений на спеціальному порталі Міністерства юстиції (<http://rase.minjust.gov.ua/>) та розподілений за класами експертних спеціальностей:

I. Криміналістична експертиза

II. Інженерно-технічна експертиза

III. Економічна експертиза

IV. Товарознавча експертиза

V. Експертиза у сфері інтелектуальної власності

---

⁴ Деталі на офіційному сайті **Міністерства юстиції України** https://minjust.gov.ua/str_ust_inst

---

VI. Психологічна експертиза

VII. Мистецтвознавча експертиза

VIII. Судово-медична, судово-психіатрична та судово-психологічна експертиза

Відповідно до змін (накази Мін'юсту від 18.03.2016 № 767/5, від 10.01.2019 №82/5, МВС від 08.02.2017 № 102, СБУ від 14.11.2017 № 635) лінгвістична експертиза **внесена до почеркознавчої експертизи** (відповідно, проводити її мають не вузькі спеціалісти-лінгвісти, а експерти інших (суміжних) видів та підвидів судових експертиз).

Відповідно до **статті 8 Закону України "Про судову експертизу"** та з метою приведення діяльності лінгвіста-експерта у відповідність до процесуальних кодексів України, **наказом Міністерства юстиції України від 10.01.2019 р. № 83/5** внесено зміни до регламентаційних документів та викладено їх у:

- новій редакції **Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень;**
- **Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень.**

Наказ набув чинності 08.02.2019 р.

Серед змін, що стосуються судових експертів державних спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України та атестованих судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ:

- "результати проведення експертиз та експертних досліджень викладаються **в письмовому документі – висновку експерта;**
- відповідно до чинного законодавства для юридичних і фізичних осіб **на договірних засадах експертами проводяться експертні дослідження**, що потребують **спеціальних знань** та використання методів криміналістики і судової експертизи;
- підставою для проведення експертизи (експертного дослідження) відповідно до чинного законодавства є **процесуальний документ про призначення експертизи**, складений уповноваженою на те особою (органом), або **договір із експертом чи експертною установою**, укладений за письмовим зверненням особи, в якому обов'язково зазначаються реквізити, перелік питань, що підлягають вирішенню, а також об'єкти, що підлягають дослідженню;
- експертні дослідження **виконуються в порядку, передбаченому для проведення експертиз**, зокрема й у

частині обізнаності із вимогами ст. 384 Кримінального кодексу України (відповідальність за завідомо неправдивий висновок експерта)"⁵.

Отже, лінгвіст-експерт має відповідати таким фаховим критеріям:

- (а) мати вищу філологічну освіту на рівні бакалавра та/або магістра;
- (б) диплом за спеціалізацією "лінгвістика/мова";
- (в) практику написання лінгвістичних експертиз;
- (г) бездоганну репутацію в судовій діяльності;
- (д) договірні зобов'язання, що регулюють незалежність, неупередженість та фаховий рівень результатів роботи експерта та експертного висновку.

Зауважимо, комплексні дослідження з лінгвістичної експертології в Україні пов'язані з працями Л. Шевченко, Л. Ажнюк, Ю. Прадіда, Л. Компанцевої, Є. Харитонова⁶ та ін.; окремі роботи присвячені частковим питанням аналізу юридичної мови, її функціям в сучасному суспільстві, стилістичним аспектам юриспруденції, загальним питанням мови права (М.-Б. Вербенец, Д. Сизонов, Л. Голетіани⁷ та ін.). На сьогодні робіт із лінгвоекспертології стає все більше, що зумовлено значенням лінгвістичної експертизи в судовій практиці та пошуком нових методик, зокрема лінгвістичних, у правових спорах.

У сучасній Україні фахівцями, які працюють у сфері лінгвістичної експертизи, є авторитетні лінгвісти державних наукових установ Міністерства освіти і науки України, Національної академії наук України, провідні лінгвісти-експерти, зокрема:

- експерти Українського бюро лінгвістичних експертиз НАН України⁸;

---

⁵ Зміни, затверджені наказом Міністерства юстиції України: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0089-19#n2>

⁶ *Юрислінгвістика*: словник термінів і понять / укладачі: Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко / За ред. Л.І. Шевченко. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2015; *Ажнюк Л.В.* Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції // *Мовознавство*. 2012. №5. С. 47-64; *Прадід Ю.Ф.* Вступ до юридичної лінгвістики. Сімферополь, 2002; *Компанцева Л.Ф.* Лінгвістична експертиза соціальних мереж. Київ: Аграр МедіаГруп, 2018; *Авторське право* та авторознавча лінгвістична експертиза у цифрову добу / Харитонов Є. та ін. Київ: Фенікс, 2017.

⁷ *Вербенец М. Б.* Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування: дис. ... канд. філол. н. Київ, 2004; *Сизонов Д.Ю.* Фаховий аналіз медійної фразеології в юрислінгвістичному аспекті // *Одеський лінгвістичний вісник: спецвипуск*. 2017. С.195-200; *Голетіани Л.* О развитии юридической лингвистики в России и Украине // *Studi Slavistici*. 2011. 8(1). С. 241-262.

⁸ URL: <http://lingvoexpert.org.ua/>

-
- експерти Бюро лінгвістичних експертиз Українського національного комітету Міжнародної торгової палати⁹ та ін.

Розгляньте статтю "Лінгвістична експертиза у репутаційних спорах, або Як підбирати слова, щоб вийти сухим із води" від 26.09.2018 на сайті "ЮрЛІГА" (https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/180563_lngvistichna-ekspertiza-u-reputatsynikh-sporakh-abo-yak-pdbirati-slova-shchob-viyti-sukhim-z-vodi) та **проаналізуйте** нові правила призначення лінгвістів-експертів у цивільному, господарському та адміністративному процесах.

Проведення експертизи, отже, може бути призначено до виконання **державним спеціалізованим установам**, перелік яких визначено Реєстром атестованих судових експертів, або **конкретному судовому експерту (судовим експертам)**, що мають високу кваліфікацію і досвід проведення лінгвістичних експертиз. Суд має право визначити і незалежних експертів для додаткової експертизи, так само як адвокати для своїх підзахисних можуть шукати додаткові аргументи, залучаючи висококваліфікованих незалежних експертів.

Проаналізуйте фахові функції, особливості діяльності, законодавчі можливості лінгвіста-експерта в різних країнах світу (Америка, Європа, Азія).

Дайте аналіз ситуації щодо правової регламентації діяльності лінгвіста-експерта в українському законодавстві та юридичній практиці (див. *Експертизи у судовій практиці / за заг. ред. В.Г. Гончаренко. Київ : Юрінком Інтер, 2010*).

1.1.3. Експертна діяльність лінгвіста в Законі України "Про інформацію"

Закон України "Про інформацію" (від 02.10.1992 (зі змінами від 03.07.2012) регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації. Ключовим у Законі визначений захист інформації, на право якої має кожен громадянин України як незалежної демократичної держави:

Захист інформації – сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та

---

⁹ URL: <https://uccr.org.ua/>.

інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї.

***Інформація** – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді¹⁰*

Останнім часом державою визначений і пріоритет у веденні державної інформаційної політики, дотримання якої гарантується державою. Лінгвіст-експерт бере участь в аналізі документів із державної інформаційної політики, якщо не дотримуються певні права чи обов'язки громадян у цьому питанні.

Основними напрямками державної інформаційної політики¹¹ є:

- забезпечення доступу кожного до інформації;
- забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
- забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;
- постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;
- забезпечення інформаційної безпеки України;
- сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору.

У науковій літературі з юриспруденції основну увагу приділяють правовим засадам інформації:

***Інформація (правова)** – сукупність документованих або прилюдно оголошених відомостей про право, його систему, галузі, інститути, норми, джерела права, свободи, обов'язки, про реалізацію права, юридичні*

---

¹⁰ ст. 1 Закону України "Про інформацію".

¹¹ ст. 3 Закону України "Про інформацію".

---

*факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними, їх профілактику тощо*¹².

Джерелами правової інформації (відповідно до ст. 22 Закону України "Про інформацію") є:

- Конституція України,
- законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти,
- міжнародні договори та угоди,
- норми і принципи міжнародного права,
- ненормативні правові акти,
- повідомлення ЗМІ, прилюдні виступи,
- інші джерела інформації з правових питань.

Лінгвіст-експерт **ідентифікує та аналізує тексти** на предмет їх інформаційної фактологічності, логічності подачі інформації, її оцінності та/чи істинності, встановлює смислові маркери, які були закладені у джерело інформації, інтерпретує семантику слова/слів відповідно до інформаційного контексту та ін.

Дотичним до Закону України "Про інформацію" є Закон України "**Про публічну інформацію**" від 9 квітня 2015 року № 319-VIII¹³, який "визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес".

Зазначимо, що у 2012 р. Міністерство юстиції опублікувало роз'яснення до Закону "Про інформацію" (№0012323-12 від 03.05.2015). У документі-роз'ясненні "**Право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи**" окреслено основні правові засади на доступ, поширення / розповсюдження та отримання інформації в Україні. Важливо, що документом передбачається процедура отримання публічної інформації: "Під запитом на інформацію розуміється прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні", що закріплено і в ст. 19 Закону України "Про доступ до публічної інформації".

Лінгвіст-експерт може надавати фахову допомогу в аналізі публічної інформації, її логічності та фактологічності, смисловій оцінності та/чи стверджувальності тощо.

---

¹² *Юридична енциклопедія*: в 6-ти т. / Гол. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ, 1998. Т. 6.

¹³ Зі змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 13 квітня 2012 року № 4652-VI, від 17 травня 2012 року № 4711-VI, від 14 травня 2013 року № 224-VII, від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII (зміни, внесені Законом України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII, вводяться в дію з 26 квітня 2015 року).

Стаття 5. Забезпечення доступу до інформації

1. Доступ до інформації забезпечується шляхом:

1) систематичного та оперативного оприлюднення інформації:

- в офіційних друкованих виданнях;
- на офіційних вебсайтах в мережі Інтернет;
- на єдиному державному вебпорталі відкритих даних;
- на інформаційних стендах;
- будь-яким іншим способом;

2) надання інформації за запитами на інформацію.

Наголошуючи на тому, що **публічна інформація є відкритою** (ст. 1), вважаємо, що лінгвіст-експерт може долучатися до питань аналізу потоку інформації, зокрема і публічної, на предмет її фактологічності та смислової оцінки.

Поміркуйте, які фахові межі лінгвіста-експерта, який бере участь у розгляді справ про: (а) публічну інформацію з обмеженим доступом (ст. 6); (б) конфіденційну інформацію (ст. 7); (в) таємну інформацію (ст. 8); (г) службову інформацію (ст. 9).

1.1.4. Компетенція лінгвіста-експерта в Законі України "Про авторське право і суміжні права"

Конституція України передбачає право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї **інтелектуальної та творчої діяльності** (част. 2 ст. 41):

Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової творчості, захист інтелектуальної власності, їх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом¹⁴

---

¹⁴ Ст. 54 Конституції України.

Важливо наголосити, що сфера інтелектуальної власності регулюється такими нормативно-правовими актами:

- Конституція України;
- Кодекси України (цивільний, господарський та митний);
- Закон України "Про авторське право і суміжні права";
- Закон України "Про видавничу справу";
- Закон України "Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів";
- Закон України "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні";
- Закон України "Про електронний цифровий підпис";
- Закон України "Про захист від недобросовісної конкуренції";
- Закон України "Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах";
- Закон України "Про інформаційні агентства";
- Закон України "Про інформацію";
- Закон України "Про кінематографію";
- Закон України "Про науково-технічну інформацію";
- Закон України "Про наукову і науково-технічну експертизу";
- Закон України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі";
- Закон України "Про охорону прав на зазначення походження товарів";
- Закон України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг";
- Закон України "Про охорону прав на промислові зразки";
- Закон України "Про охорону прав на сорти рослин";
- Закон України "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем";
- Закон України "Про професійних творчих працівників та творчі спілки";
- Закон України "Про рекламу";
- Закон України "Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних";
- Закон України "Про систему суспільного телебачення і радіомовлення України";
- Закон України "Про телебачення і радіомовлення".

Лінгвіст-експерт керується цими законами та ін. нормативно-правовими актами в контексті захисту інтелектуальної власності при аналізі тексту (текстів) / фрагменту тексту (текстів), процесу мовлення, вживаних знаків та символів тощо.

Власність інтелектуальна – об'єкти, що є результатами діяльності людського розуму, його інтелекту. Включає права, які стосуються літературних, художніх і наукових творів; виконавської діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телевізійних передач; винаходів у всіх видах людської діяльності, наукових відкриттів; промислових зразків; товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань та комерційних позначень, захист від недобросовісної конкуренції, а також всі інші права, що стосуються інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній галузях. Літературні, художні, наукові та ін. твори, в тому числі електронні, є об'єктами інтелектуальної власності та захищаються нормами авторського права¹⁵.

Наголосимо, що деякі положення нормативно-правових актів багато в чому не узгоджені, носять фрагментарний, розрізнений характер, у цілому комплексно не регулюють відносини, пов'язані з інтелектуальною власністю, а саме тому долучаються до **роботи юристів над справами, пов'язаними з інтелектуальною власністю, лінгвісти**. Це стосується аналізу текстової частини винаходів, наукових відкриттів, літературних, художніх та документально-художніх творів, де об'єктом захисту виступають слова (словосполучення, речення, фрагменти текстів), що *a priori* можуть включати елементи плагіату.

Розгляньте оновлені правила про захист авторських прав в **YouTube** (2019) (<https://www.youtube.com/intl/en-GB/yt/about/copyright/#support-and-troubleshooting>). **Проаналізуйте** правила щодо авторських прав (а) наукових відеороликів; (б) музичної продукції; (в) фотоматеріалів та **визначте** фахові межі в цьому питанні лінгвіста-експерта.

Закон "Про авторське право і суміжні права" (з доповненнями 04.11.2018) охороняє *"особисті немайнові права і майнові права авторів та їх правонаступників, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва – авторське право, і права виконавців, виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення – суміжні права"*. Лінгвіст-експерт долучається до аналізу текстових фрагментів різних творів мистецтва, вебсайтів та вебресурсів, баз даних,

---

¹⁵ Юрислінгвістика: словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2015. С. 30.

друкованої та/або електронної продукції та ін. джерел, які захищаються авторським правом.

Окремим законом (**Закон України "Про видавничу справу"**) передбачено і захист прав на видавничу діяльність, зокрема друк і розповсюдження наукової, художньої та ін. літератури масового характеру. Лінгвіст-експерт долучається до такого типу експертиз із захисту авторського права щодо доведення приналежності текстових частин автору / авторам / видавництву.

Відносини у сфері видавничої справи регулюються Конституцією України, Господарським кодексом України, законами України "Про інформацію", "Про обов'язковий примірник документів", "Про авторське право і суміжні права", "Про державну тасмницю", "Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні", "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні", "Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів", Законом "Про видавничу справу" та іншими нормативно-правовими актами.

Законом передбачається і мова видавничої діяльності України (ст. 8): "Уся друкована продукція, призначена для службового та ужиткового користування (бланки, форми, квитанції, квитки, посвідчення, дипломи тощо), що розповсюджується через державні підприємства, установи і організації, видається державною мовою". Відповідно, будь-яка продукція, надрукована іншою мовою, може підпадати під порушення законодавства України, а отже **стати об'єктом аналізу для лінгвіста-експерта**. Доведення порушення авторського права у видавничій діяльності також може належати до компетенції лінгвістів-україністів, які можуть надати належну оцінку порушень відхилення від мовних норм та/чи їх порушень.

Ознайомтеся з Ліцензією *Creative Commons Зазначення Авторства 4.0 Міжнародна* для наукових, художніх та масмедійних рукописів (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). **Проаналізуйте**, за яких умов автори мають право розповсюджувати рукописи на інформаційних платформах та **визначте**, за яких обставин лінгвіст-експерт може писати висновок про порушення в дотриманні Ліцензії.

Наголосимо, що останнім часом увага експертів привернена до цифрових засобів комунікації, де порушення авторських прав межує з інформаційними глобалізаційними процесами, що мають власну

специфіку аналізу та вимагають нових методик: *"практика проведення даних досліджень показує, що існує низка проблем пов'язаних, як із постановкою вірних питань, які необхідно дослідити, так і з методикою проведення самого дослідження та головне з висновками, які робляться на основі отриманих даних. <...>розкривається сутність, специфіка, порядок проведення та проблематика окремих аспектів авторознавчої лінгвістичної експертизи у нову епоху 21 ст."*¹⁶.

Готуючи лінгвістичну експертизу, фахівець керується визначеним у Законі терміном (ст. 1):

- **аудіовізуальний твір** – твір, що фіксується на певному матеріальному носії (кіноплівці, магнітній плівці чи магнітному диску, компакт-диску тощо) у вигляді серії послідовних кадрів (зображень) чи аналогових або дискретних сигналів, які відображають (закодовують) рухомі зображення (як із звуковим супроводом, так і без нього), і сприйняття якого є можливим виключно за допомогою того чи іншого виду екрана (кіноекрана, телевізійного екрана тощо), на якому рухомі зображення візуально відображаються за допомогою певних технічних засобів. Видами аудіовізуального твору є кінофільми, телефільми, відеофільми, діафільми, слайдофільми тощо, які можуть бути ігровими, анімаційними (мультиплікаційними), неігровими чи іншими;
- **база даних (компіляція даних)** – сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі – електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів;
- **вебсайт** – сукупність даних, електронної (цифрової) інформації, інших об'єктів авторського права і (або) суміжних прав тощо, пов'язаних між собою і структурованих у межах адреси вебсайту і (або) облікового запису власника цього вебсайту, доступ до яких здійснюється через адресу мережі Інтернет, що може складатися з доменного імені, записів про каталоги або виклики і (або) числової адреси за Інтернет-протоколом;
- **вебсторінка** – складова частина вебсайту, що може містити дані, електронну (цифрову) інформацію, інші об'єкти авторського права і (або) суміжних прав тощо;

---

¹⁶ Харитонов Є.О., Харитонова О.І., Клименко Н.І. Авторське право та авторознавча лінгвістична експертиза у цифрову добу. Київ: Фенікс, 2017. С. 8.

-
- **гіперпосилання** – формалізований відповідно до стандартів мережі Інтернет запис адреси вебсайту або його частини (вебсторінки, даних). У разі якщо гіперпосилання адресує до частини вебсайту (вебсторінки), то, крім домену і (або) числової адреси за Інтернет-протоколом, воно може містити додаткові записи про каталоги або виклики і умови доступу до вебсторінки, що може бути відтворена або збережена на пристроях, які можуть зчитувати та відтворювати електронну (цифрову) інформацію з використанням мережі Інтернет;
  - **електронна (цифрова) інформація** – аудіовізуальні твори, музичні твори (з текстом або без тексту), комп'ютерні програми, фонограми, відеограми, програми (передачі) організацій мовлення, що знаходяться в електронній (цифровій) формі, придатній для зчитування і відтворення комп'ютером, які можуть існувати і (або) зберігатися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на зберігаючих пристроях комп'ютерів, серверів тощо у мережі Інтернет, а також програми (передачі) організацій мовлення, що ретранслюються з використанням мережі Інтернет;
  - **інформація про управління правами** – інформація, в тому числі в електронній (цифровій) формі, що ідентифікує об'єкт авторського права і (або) суміжних прав і автора чи іншу особу, яка має на цей об'єкт авторське право і (або) суміжні права, або інформація про умови використання об'єкта авторського права і (або) суміжних прав, або будь-які цифри чи коди, у яких представлена така інформація, коли будь-який із цих елементів інформації прикладений до примірника об'єкта авторського права і (або) суміжних прав або вміщений у нього чи з'являється у зв'язку з його повідомленням до загального відома;
  - **ім'я автора** – сукупність слів чи знаків, що ідентифікують автора: прізвище та ім'я автора; прізвище, ім'я та по батькові автора; ініціали автора; псевдонім автора; прийнятий автором знак (сукупність знаків) тощо;
  - **кардшейрінг** – забезпечення у будь-якій формі та в будь-який спосіб доступу до програми (передачі) організації мовлення, доступ до якої обмежений суб'єктом авторського права і (або) суміжних прав застосуванням технічних засобів захисту (абонентська карта, код тощо), в обхід таких технічних засобів захисту, в результаті чого зазначена програма (передача) може бути сприйнята або в інший спосіб доступна без застосування технічних засобів захисту;
  - **обліковий запис** – формалізований згідно зі стандартами мережі Інтернет запис на комп'ютерному обладнанні (комп'ютерах, серверах), підключеному до мережі Інтернет, що ідентифікує користувача (наприклад, власника вебсайту) на такому

обладнанні, включає в себе дані про доступ до частини каталогів і програмного забезпечення комп'ютерного обладнання, а також визначає права такого доступу, що надають можливість володільцю облікового запису додавати, видаляти, змінювати електронну (цифрову) інформацію і дані вебсайту, надавати доступ до вебсайту або його частин, окремих даних іншим особам, припиняти функціонування такого вебсайту або його частини в межах облікового запису;

- **оприлюднення (розкриття публіці) твору** – здійснена за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав дія, що вперше робить твір доступним для публіки шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення тощо;
- **організація мовлення** – організація ефірного мовлення чи організація кабельного мовлення;
- **псевдонім** – вигадане ім'я, вибране автором чи виконавцем для позначення свого авторства;
- **розповсюдження об'єктів авторського права і (або) суміжних прав** – будь-яка дія, за допомогою якої об'єкти авторського права і (або) суміжних прав безпосередньо чи опосередковано пропонуються публіці, в тому числі доведення цих об'єктів до відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до цих об'єктів з будь-якого місця і в будь-який час за власним вибором;
- **цитата** – порівняно короткий уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого твору, який використовується, з обов'язковим посиланням на його автора і джерела цитування, іншою особою у своєму творі з метою зробити зрозумілішими свої твердження або для посилання на погляди іншого автора в автентичному формулюванні.

Проаналізуйте наведені дефініції юрислінгвістичних понять, схарактеризувавши їх понятійну сутність, системність, взаємозалежності, можливості об'єктивації доведення у висновку лінгвіста-експерта.

І лінгвіст-експерт, і юрист при розгляді справ про захист авторського і суміжних прав керуються також міжнародними договорами, до яких приєдналась Україна:

✚ *Бернська конвенція (т.зв. Паризький акт 1971 р.);*

✚ *Будапештський договір (1977 р.);*

✚ *Договір Всесвітньої організації про авторське право ООН (1980 р.);*

-
- ✚ Договір про патентне право (2000 р.);
  - ✚ Договір про патентну кооперацію (1970 р.);
  - ✚ Женевська конвенція (1974 р.);
  - ✚ Мадридська угода (1891 р.) та Мадридський протокол (1989 р.);
  - ✚ Стокгольмський акт (1967 р.);
  - ✚ Римська конвенція (1961 р.).

Проаналізуйте одну з конвенцій, до якої приєдналася Україна, та **визначте**, які постулати може використовувати лінгвіст-експерт у своїй фаховій діяльності. **Порівняйте** правові засади і аргументацію в наведених міжнародних документах із законодавством України. **Поясніть**, чому аналіз цих документів важливий для фахової компетенції лінгвіста-експерта.

1.1.5. Експертна діяльність мовознавця в Законі України "Про рекламу" та "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні"

Законом України "Про рекламу" (від 14.02.2012) регулюються відносини, пов'язані з виробництвом, розповсюдженням та споживанням реклами на території України (част. 1 ст. 2). Якщо реклама стосується засобів інтелектуальної власності та/або захисту авторських (суміжних) прав, то експерт у своєму висновку керується відповідною групою законодавчих документів (див. 1.1.4 цього видання). Чинні зміни до Закону були внесені 18.04.2020р. на підставі Законів України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку ліцензування господарської діяльності" та "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

Важливим об'єктом фахового аналізу лінгвіста-експерта є мова реклами, визначена ст. 6 Закону "Про рекламу", що регулюється законодавством України:

- ✚ ст. 26 Закону України "Про засади державної мовної політики":

Стаття 26. Мова реклами і маркування товарів

1. Рекламні оголошення, повідомлення та інші форми аудіо- і візуальної рекламної продукції виконуються державною мовою або іншою мовою на вибір рекламодавця.

2. Знаки для товарів і послуг наводяться у рекламі у тому вигляді, в якому їм надана правова охорона в Україні відповідно до закону.

3. Маркування товарів, інструкції про їх застосування тощо виконуються державною мовою і регіональною мовою або мовою менишин. За рішенням виробників товарів поруч із текстом, викладеним державною мовою, може розміщуватися його переклад іншими мовами. Маркування товарів для експорту виконується будь-якими мовами.

 ст. 32 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної"

Стаття 32. Державна мова у сфері реклами

1. Мовою реклами в Україні є державна мова.

2. У друкованих засобах масової інформації, що видаються однією з офіційних мов Європейського Союзу, допускається розміщення реклами тією мовою, якою видається такий друкований засіб масової інформації.

3. Мовою реклами на телебаченні і радіо є державна мова.

Мовою реклами, що розповсюджується телерадіо-організаціями закордонного мовлення, телерадіо-організаціями, які здійснюють мовлення однією або кількома офіційними мовами Європейського Союзу, поряд з державною мовою можуть бути офіційні мови Європейського Союзу.

Особливості використання в рекламі кримськотатарської мови, інших мов корінних народів, національних менишин України встановлюються законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних менишин України.

Лінгвіст-експерт також долучається до аналізу рекламних текстів, які підпадають під кваліфікацію **недобросовісних**:

Недобросовісна реклама – реклама, яка вводить або може ввести в оману споживачів реклами, завдати шкоди особам, державі чи суспільству внаслідок неточності, недостовірності, двозначності, перебільшення, замовчування, порушення вимог щодо часу, місця і способу розповсюдження (ст. 1).

Розуміння ступеня недобросовісності визначається загальними критеріями: введення в оману покупця / споживача, розповсюдження завідомо неправдивої інформації, популяризацію товарів / послуг, заборонених чинним законодавством. Очевидно, що лінгвісти долучаються до аналізу кожного з цих критеріїв недобросовісної реклами, якщо це пов'язано з вербальним складником у слогані, рекламному ролику, інформаційному повідомленні рекламного характеру. "Відносини, які виникають у зв'язку з недобросовісною рекламою, регулюються законодавством України про захист від недобросовісної конкуренції" (ст. 11), зокрема Законом **"Про захист від недобросовісної конкуренції"** (від 07.06.1996, зі змінами від 03.03.2016).

Лінгвіст-експерт також долучається до справ про недобросовісну конкуренцію, якщо це стосується неправомірного використання мовного ресурсу, зокрема в рекламі:

Неправомірним є використання імені, комерційного (фірмового) найменування, торговельної марки (знака для товарів і послуг), рекламних матеріалів, оформлення упаковки товарів і періодичних видань, інших позначень без дозволу (згоди) суб'єкта господарювання, який раніше почав використовувати їх або схожі на них позначення у господарській діяльності, що призвело чи може призвести до змішування з діяльністю цього суб'єкта господарювання (ст. 4).

Законом визначено також **поширення інформації, що вводить в оману**: "повідомлення суб'єктом господарювання, безпосередньо або через іншу особу, одній, кільком особам або невизначеному колу осіб, у тому числі в рекламі, неповних, неточних, неправдивих відомостей, зокрема внаслідок обраного способу їх викладення, замовчування окремих фактів чи нечіткості формулювань, що вплинули або можуть вплинути на наміри цих осіб щодо придбання (замовлення) чи реалізації (продажу, поставки, виконання, надання) товарів, робіт, послуг цього суб'єкта господарювання" (ст. 15).

До оманливої інформації належать відомості, які містять: (а) неповні, неточні або неправдиві дані про походження товару, виробника, продавця, спосіб виготовлення, джерела та спосіб придбання, реалізації, (б) неправдиву ціну і знижки на них, (в) договірні та контрактні умови; (г) неточні або неправдиві дані про фінансовий стан чи господарську діяльність суб'єкта господарювання; (г) посилання на

обсяги виробництва, придбання, продажу чи поставки товарів, виконання робіт, надання послуг, яких фактично не було на день поширення інформації.

Подумайте, до аналізу яких із зазначених вище способів поширення оманливої інформації може долучатися лінгвіст-експерт. **Наведіть** приклади недобросовісної реклами на телебаченні, радіо, в пресі та інтернеті й **поясніть** причини цього явища.

Закон "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні" встановлює державні гарантії свободи інформаційних джерел відповідно до Конституції України, Закону України "Про інформацію" та інших актів чинного законодавства. Закон забезпечує виконання визнаних Україною міжнародно-правових документів, а також створює правові основи діяльності друкованих засобів масової інформації (преси) в Україні.

Лінгвіст-експерт керується цими законами у випадках аналізу медіа як фактичного джерела. Це стосується передусім:

- ✚ *заборон, які визначені законодавством про друковану пресу (ст. 3):* пропагувати війну, насильство та жорстокість, закликати до повалення конституційного ладу, порушувати територіальну цілісність України; розпалювати расову, національну, релігійну ворожнечу; розповсюджувати порнографію, втручатися в особисте і сімейне життя особи, крім випадків, передбачених законом, заподіювати шкоду честі і гідності особи; розголошувати будь-яку інформацію, що призводить до трагічних наслідків;
- ✚ *мовних питань у ЗМІ (ст. 4), якщо це стосується позалітературної лексики:* "стиль і лексика друкованих засобів масової інформації мусять відповідати загально визнаним етично-моральним нормам. Вживання лайливих і брутальних слів не допускається";
- ✚ *гарантійних прав від монополізації ЗМІ органами влади (ст. 10):* "здійснення контролю передбачає безпосереднє або через пов'язаних осіб володіння частками (паями, акціями), що забезпечує досягнення 50 і більше відсотків голосів у вищому органі юридичної особи, яка є засновником (співзасновником) друкованого засобу масової інформації";
- ✚ *ієрархії відносин між редакцією та працівниками, редакцією та реципієнтом (розд. 3 ст. 34-37), зокрема регуляція вільного запиту на отримання публічної інформації, прав на одержання масової інформації через друковані засоби масової інформації, авторське право журналістів (редакцій) та ін.*

Звернімо увагу, що ст. 37 Закону визначені механізми вимоги від засобу масової інформації щодо спростування поширених неправдивих відомостей, які також можуть бути предметом аналізу лінгвіста-експерта. Це стосується поширення особистих відомостей про особу / осіб, що не відповідають дійсності або ж принижують їх честь та гідність.

Проаналізуйте практику виконання Закону засобами масової інформації з погляду: (а) забезпечення реалізації норм Закону; (б) механізми відповідальності за порушення норм Закону; (в) критерії доведення лінгвістом-експертом у ситуації наявності / відсутності неправдивих відомостей у тексті.

У складних для держави обставинах Закон може мати спеціальні регулятиви. Зокрема, на час проведення антитерористичної операції (операції об'єднаних сил) може бути створено друкований засіб масової інформації, що належатиме Міністерству оборони України. Інформація, розміщена в такому друкованому засобі масової інформації, повинна відповідати дійсності, бути перевіреною та неупередженою. Реклама програм політичних партій, виборчих блоків, діяльності їх керівників та членів, що має агітаційний характер, забороняється.¹⁷

Межі відповідальності за поширення неправдивої інформації визначені самим Законом (ст. 41), законодавством у сфері авторського права та суміжних прав, Конституції України, а також визначаються *Етичним кодексом журналіста*, що регулюють його фахову компетенцію. Етичним кодексом журналіста, який діє на основі законодавства про пресу, визначені регулятиви коректного та правдивого донесення інформації до реципієнта (достовірність, безсторонність, об'єктивність, неупередженість, тактовність, відповідальність, повага до презумпції невинуватості, повага до особистого життя, незалежність, сумлінність, компетентність і довіра – це основні принципи журналістської етики, порушення яких можуть *a priori* стати предметом для аналізу лінгвістом-експертом).

Розгляньте етичні кодекси журналіста різних країн світу (див. *Медіалінгвістика: словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ, 2016. С. 220-319*) та визначте критерії фахової компетентності працівника медіа в етичних питаннях. **Порівняйте** зони відповідальності журналістів за поширення неправдивої інформації в різних країнах та **визначте** роль лінгвіста-експерта в аналізі такої інформації.

---

¹⁷ Закон України "Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції" (від 2 вересня 2014 р. № 1669-VII)

1.1.6. Особливості спеціальної експертизи в законі "Про забезпечення функціонування української мови як державної"

Закон "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (від 25.04.2019) передбачає правовий регламент функціонування української мови в різних сферах комунікації. У преамбулі зазначено, що Закон ґрунтується на:

(а) Декларації про державний суверенітет України (від 16 липня 1990 р.) та Акті проголошення незалежності України (від 24 серпня 1991 р.);

(б) ст. 10 Конституції України, яка визначає українську мову як державну: "держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України";

(в) Рішенні Конституційного Суду України (від 14 грудня 1999 р. № 10-рп/99), яким встановлено, що "українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України";

(г) Концепції державної мовної політики, затвердженої Указом Президента України від (15 лютого 2010 р. № 161/2010), якою визначаються стратегічні пріоритети функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави, що є гарантією збереження ідентичності української нації та зміцнення державної єдності України;

(ґ) Висновку Європейської комісії, відповідно до якого збереження державної мови є інструментом єднання суспільства, правом України віднайти істотно прийнятніші способи підтвердження верховенства української мови як єдиної державної мови та вжити додаткових заходів для зміцнення її ролі в українському суспільстві.

Закон передбачає визначення статусу української мови як єдиної державної мови в Україні (ст. 1) та обов'язків громадян щодо володіння державною мовою (ст. 6-8), формулювання стратегічних завдань щодо функціонування української мови (ст. 3), перелік посадових осіб, які зобов'язані володіти українською мовою (ст. 9), вимог та рівнів володіння державною мовою (ст. 10 та ст. 11), застосування української мови в державних органах, сфері послуг та торгівлі, масмедіа та публічних сферах, освіті та науці, культурі та мистецтві, книгодруці та інформаційній діяльності, політиці та спорті тощо (ст. 12-38).

У засобах масової інформації відповідно до чинного Закону запроваджуються нові мовні квоти та правила інформаційного потоку, що також може стати об'єктом лінгвіста-експерта¹⁸:

Частка мовлення державною мовою має становити не менш **90%** (проти нинішніх 75%) загальної тривалості передач та/або фільмів (їх частин) у кожному проміжку часу між 07:00 та 18:00 і між 18:00 та 22:00. Телерадіоорганізації місцевої категорії мовлення можуть здійснювати мовлення іншими мовами в обсязі не більш **як 20%** загальної тривалості передач та/або фільмів (їх частин) у кожному проміжку часу між 07:00 та 18:00 і між 18:00 та 22:00. На каналах з ефіром мовами корінних народів тижнева частка мовлення українською має бути не менш **як 30%** у межах ефіру.

Для загальнонаціональних радіостанцій квота становитиме **90%** від загальної кількості продукту, місцевих та регіональних – **80%** (йдеться про програми і ведучих); квоти на пісні залишаються незмінними.

Друковані ЗМІ мають повністю перейти на **україномовні** версії видань. Іншими мовами газети і журнали можуть видаватися тільки за умови паралельного тиражу видання **державною мовою**. Усі мовні версії повинні видаватися під однаковою назвою, відповідати одна одній за змістом, обсягом та способом друку, а їх випуски – мати однакову нумерацію порядкових номерів і **видаватися в один день**. Норма не поширюється на друковані ЗМІ, що видаються **кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів України, англійською мовою, іншою офіційною мовою Європейського Союзу**.

Інтернет-ЗМІ (зокрема вебсайти, вебсторінки в соціальних мережах), зареєстровані в Україні, виконуються **державною мовою**. Поряд з українською версією можуть існувати версії іншими мовами (українська завантажується за замовчуванням і повинна мати **не менше за обсягом та змістом інформації**, ніж іншомовні версії). Ця норма не поширюється на інтернет-представництва ЗМІ, що видаються кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів України, англійською мовою, іншою офіційною мовою ЄС.

---

¹⁸ Повноцінно норми наберуть чинності **через п'ять років** після публікації закону – 16 травня 2024 року. Перехід до мовних квот буде поступовим. Див. детально: <https://www.ukrinform.ua/tag-movni-kvoti> (серія публікацій "Мовні квоти")

Мобільні додатки органів державної влади, органів місцевого самоврядування, зареєстрованих в Україні ЗМІ, а також суб'єктів господарювання, що реалізують товари та послуги в Україні, повинні мати версію інтерфейсу користувачів **державною мовою**.

Лінгвіст-експерт може долучатися до **аналізу порушень мовного законодавства**, якщо ці питання стосуються перелічених вище питань, а також якщо виникають спори у застосуванні державної мови у професійній, освітній та ін. сферах офіційної комунікації.

Проаналізуйте особливості правопису 2019 р., затвердженого Кабінетом Міністрів України (постанова № 437 від 22 травня 2019 р.) та **визначте**, які його статті можуть стати аргументацією для лінгвістичної експертизи з погляду точності, однозначності, врахування національної традиції для лінгвістичної експертизи.

Ключові слова:

- лінгвістична експертиза
- підзаконні акти
- юридично-правові документи
- судово-експертна діяльність
- межі компетенції лінгвіста-експерта

1.2. Лінгвістична експертиза в юридично-правових документах

1.2.1. Організація судово-експертної діяльності в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – *Інструкція*) була затверджена наказом Міністерства юстиції від 08.10.1998 р. Складається з двох частин:

- (1) власне наказу за підписом міністра і самої інструкції;
- (2) додатку у вигляді Науково-методичних питань з підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (див. 1.2.2. нашого видання).

В *Інструкції* визначені основні види та підвиди судової експертизи за спеціальними блоками.

Лінгвістична експертиза належить до групи криміналістичних експертиз поряд із технічною експертизою документів; експертизою зброї та слідів і обставин її використання; трасологічної (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічною, портретною; експертизою голограм; експертизою ін. матеріалів, речовин та виробів та ін.

Водночас вважаємо, що лінгвістична експертиза **не має обмежуватися** лише кримінальним правом і в юридичній практиці має вийти за межі зазначеної групи експертиз. На сьогодні до лінгвістичної експертизи звертаються, коли є необхідність в захисті мовних прав, честі, гідності та ділової репутації особистості, інтелектуальної власності та авторського права, численних прав і свобод, пов'язаних із соціальною комунікацією. Лінгвістична експертиза може стати

стрижневою для інших типів експертиз, які мають на меті розгляд комплексних питань в юридичній площині, де компонентом аргументації може бути і мова.

Розгляньте *аналіз судової практики щодо призначення експертиз у цивільних справах у 2013-2014 рр.* (https://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization/uzag154) та **спробуйте** пояснити логіку призначення таких експертиз. В яких випадках *Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень* моделює структуру і зміст проведення лінгвістичних досліджень.

Інструкцією розглядаються також типи лінгвістичної експертизи відповідно до процесуального права – йдеться про первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи (п. 1.2.13 *Інструкції*).

Інструкція передбачає водночас і методологічну базу щодо проведення різного типу експертиз. В окремих випадках не всі норми щодо проведення лінгвістичної експертизи враховують реалії і правову практику сучасної України (зокрема йдеться про особливості призначення судових лінгвістів-експертів, чіткі вимоги до їх кваліфікації та ін.), а отже необхідним, на нашу думку, є перегляд *Інструкції*.

1.4. Під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз, а також нормативно-правові акти та нормативні документи (міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановчі документи Держспоживстандарту України), а також чинні республіканські стандарти колишньої УРСР та державні класифікатори, галузеві стандарти та технічні умови колишнього СРСР, науково-технічна, довідкова література, програмні продукти тощо.

Наголосимо, що вибір конкретної методики та способу її проведення залишається в компетенції лінгвіста-експерта. За умови, що кожна методика має спиратися на Закон України "Про судову експертизу" та не повинна суперечити Конституції України.

Подумайте, на підставі яких Законів та ін. підзаконних актів діють лінгвісти-експерти при проведенні спеціальної експертизи: (а) з ідентифікації власних назв; (б) зі встановлення мовних квот в інформаційному просторі; (в) у справах про розпалювання міжетнічної ворожнечі; (г) при аналізі мовних помилок в офіційних документах.

Інструкцією визначена і супровідна процесуальна документація щодо проведення і написання експертизи (п. 1.8):

- **документ про призначення експертизи**, "складений уповноваженою на те особою (органом), або договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи у випадках, передбачених законом, в якому обов'язково зазначаються її реквізити, номер справи або кримінального провадження або посилання на статтю закону, якою передбачено надання висновку експерта, перелік питань, що підлягають вирішенню, а також об'єкти, що підлягають дослідженню";
- **висновок експерта / висновок експертного дослідження**, складений у письмовому вигляді;
- **копії документів експерта**, що підтверджують право на ведення експертної діяльності;
- **договір з експертом чи експертною установою**, "укладений за письмовою заявою (листом) замовника (юридичної або фізичної особи), з обов'язковим зазначенням його реквізитів, з переліком питань, які підлягають розв'язанню, а також об'єктів, що надаються".

Експертна діяльність як працівників науково-дослідних інституцій Міністерства юстиції України, так і приватних юридичних установ, які надають експертні послуги, регламентується *Інструкцією про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах* (наказ від 12.12.2011 р.).

Окремим розділом в *Інструкції* роз'яснено права, обов'язки та відповідальність експерта, що також зазначається у вихідному експертному висновку про нерозголошення даних експертизи та підкріплюється підписом й печаткою.

Терміни проведення експертизи визначені п. 1.13 *Інструкції* – до 15 робочих днів.

У разі відмови органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), у погодженні запропонованого розумного строку проведення експертизи матеріали справи повертаються з пропозицією призначити експертизу іншим суб'єктам судово-експертної діяльності, визначеним у статті 7 Закону України "Про судову експертизу".

При запиті експертизи обов'язковим є **перелік питань**, на які мають бути сформульовані відповіді експерта (розділ III). Для лінгвістичної експертизи такі питання мають аналітичний характер і різняться ступенем складності аналізованого тексту (текстів).

У документі зазначається також і про юридичні наслідки надання необ'єктивного висновку:

*2.4. За надання завідомо неправдивого висновку, за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, а також за розголошення даних, що стали йому відомі під час проведення експертизи, експерт несе кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством.
[...]*

У разі завдання своїми діями майнової шкоди під час проведення експертизи експерт несе матеріальну відповідальність згідно з чинним законодавством.

Організація проведення експертиз (досліджень) та оформлення їх результатів (розділ IV), а також перелік регіональних зон обслуговування науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції України (додаток) завершують основний текст *Інструкції*.

Дніпропетровський науково-дослідний
інститут судових експертиз (м. Дніпро)

Дніпропетровська і Запорізька області.

Донецький науково-дослідний інститут
судових експертиз

Донецька і Луганська області.

Київський науково-дослідний інститут
судових експертиз.

*м. Київ, Вінницька, Житомирська, Івано-
Франківська, Київська, Кіровоградська,
Тернопільська, Хмельницька, Черкаська,
Чернівецька та Чернігівська області.*

Кримський науково-дослідний інститут судових експертиз ¹⁹ .	Автономна Республіка Крим.
Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз.	Волинська, Закарпатська, Львівська та Рівненська області.
Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз	Миколаївська, Одеська та Херсонська області.
Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз імені заслуженого професора М.С. Бокаріуса.	Сумська, Полтавська, Харківська області та м. Севастополь.
Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності.	Зона обслуговування поширюється на всі регіони.

Проаналізуйте фахову діяльність зазначених науково-дослідних центрів, зацентрувавши на лінгвістичних напрямках роботи. **Визначте** завдання, цілі та типи експертиз, які є доміантними в роботі даних центрів. **Опишіть** покроково фахову підготовку експертів, спираючись на відповідні документи, розміщені на спеціальних вкладках сайтів центрів.

1.2.2. Аргументація меж компетенції лінгвіста-експерта в Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень

Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (далі – *Науково-методичні рекомендації*) є частиною Наказу Міністерства юстиції України від 03 листопада 1998 р. (зі змінами від 30 грудня 2004 р. № 144/5, від 10 червня 2005 р. № 59/5, від 29 грудня 2006 р. № 126/5, від 15 липня 2008 р. № 1198/5, від 1 червня 2009 р. № 965/5). У *Науково-методичних рекомендаціях* розтлумачуються основні завдання, зміст, об'єкт та процедура проведення різних типів експертиз.

¹⁹ нині окупований. – авт. прим.

У документі роз'яснюються:

- (1) криміналістична експертиза (розділ I);
- (2) інженерно-технічна експертиза (розділ II);
- (3) економічна експертиза (розділ III);
- (4) товарознавча експертиза (розділ IV);
- (5) експертиза об'єктів інтелектуальної власності (розділ V);
- (6) психологічна експертиза (розділ VI);
- (7) мистецтвознавча експертиза (розділ VII);
- (8) екологічна експертиза (розділ VIII);
- (9) військова експертиза (розділ IX);
- (10) судово-ветеринарна експертиза (розділ X);
- (11) гемологічна експертиза (розділ XI).

Відповідно до документу лінгвіст-експерт може брати участь передусім у *криміналістичній експертизі* (почеркознавча, авторознавча, лінгвістична експертиза мовлення). Проте юридична практика засвідчує необхідність компетенції лінгвіста-експерта в різних групах експертиз: *експертизи об'єктів інтелектуальної власності* (якщо це стосується лінгвістичної аргументації щодо об'єктів авторського права та суміжних прав), *психологічної експертизи* (психолого-лінгвістична), *товарознавчої експертизи* (номінація товарних знаків, логіка їх використання в діловій комунікації), *мистецтвознавчої експертизи* (ідентифікація авторських текстів) та ін. У таких випадках часто йдеться про комплексну експертизу, де фахова аргументація філолога є необхідним компонентом експертної доказовості.

Науково-методичними рекомендаціями визначені об'єкт експертизи, основні завдання, орієнтовний перелік питань.

I. Об'єктом лінгвістичної експертизи мовлення є "продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений в усній формі і зафіксований у (відео) фонограмі в писемній формі" (п. 2).

У межах лінгвістичної експертизи писемного мовлення проводяться *авторознавчі* (щодо ототожнення особи автора тексту, умов та особливостей складання тексту, факту викривлення ознак писемного мовлення, місця формування мовленнєвих навичок, рідної мови, освіти автора документа та ін.) та *семантико-текстуальні* (встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних в тих або інших текстах, їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в текстах (чи може така інформація розглядатися як образлива, чи містить вона загрозу конкретній особі (особам) та ін.) дослідження.

II. Об'єктом почеркознавчої експертизи є почерковий матеріал, в якому відображені ознаки почерку певної особи у тому обсязі, в якому їх можна виявити для вирішення поставлених завдань. Для проведення почеркознавчих досліджень рукописних записів та підписів надаються оригінали документів. Лінгвіста-експерта залучають до такого типу експертиз, якщо за почерком можна визначити стиль доби, авторський стиль (ідіостиль), свідому / несвідому стилізацію певних типів висловлювання та ін.

III. Технічна експертиза документів застосовується для аналізу технічних засобів (фото-, відео-, аудіотехнічних, комп'ютерних технологій). Поділяється на *експертизу реквізитів документів* (установлення фактів і способів унесення змін до документів: підчистка, дописка, переклеювання фотокарток, літер, неправдива / фейкова атрибуція документів тощо) та виявлення їх первинного змісту; встановлення смислового цілого за частинами документа; *експертизу друкарських форм* (установлення способу нанесення відтисків печаток, штампів, факсиміле; ідентифікація печаток, штампів, факсиміле тощо за їх відтисками; відповідність часу нанесення відтисків печаток, штампів даті виготовлення документа) та *експертизу матеріалів документів* (установлення роду, виду чи іншої класифікаційної категорії матеріалів, на яких і за допомогою яких виконувався / виготовлявся документ) та їх спільної / різної родової чи групової належності. Документ "як матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями

якого є її збереження та передавання у часі та просторі"²⁰, вважається основним видом ділової комунікації та кваліфікується як об'єкт лінгвістичного дослідження.

IV. Експертиза у сфері інтелектуальної власності полягає у комплексному дослідженні об'єктів інтелектуальної власності: літературних та художніх творів; фонограм, відеограм, програм / передач організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних / фірмових найменувань, торговельних марок / знаків для товарів і послуг, географічних номінацій; топографії інтегральних мікросхем; комерційної таємниці / ноу-хау та раціоналізаторських пропозицій; економічних преференцій у сфері інтелектуальної власності. Зазначимо, що перший перелік об'єктів інтелектуальної власності було визначено документами **Всесвітньої організації інтелектуальної власності**. Аналіз фрагментів текстів для аргументації права інтелектуальної власності щодо цілого – окремий юрислінгвістичний аспект.

V. Об'єктом психологічної експертизи є психічно здорові особи (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, виправданий, засуджений, свідок, потерпілий, позивач, відповідач: малолітні, неповнолітні, дорослі та особи похилого віку). Психологічна експертиза також може бути часткою комплексного експертного дослідження, якщо в органу / особи, який / яка призначив / призначила експертизу, залучив / залучила експерта, виникають питання, вирішення яких потребує синтезування спеціальних знань із різних галузей науки: **психолого-психіатрична експертиза, психолого-медико-психіатрична, медико-психологічна та психолого-автотехнічна експертиза**. До цього переліку також можуть належати **психолого-почеркознавча та психолого-лінгвістична експертизи**.

Проаналізуйте аналітичну статтю "*Правове регулювання судової експертизи: перспективи та розвиток*" (автор – Л.М. Головченко) за покликанням <http://old.minjust.gov.ua/953>. **Прокоментуйте** динаміку нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні.

---

²⁰ *Юрислінгвістика : словник термінів і понять* / укладачі: Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко; за ред. проф. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2015. С. 42.

Ключові слова:

- експертиза в США
- експертиза в Європі
- світова юрислінгвістика
- міжнародні фахові асоціації лінгвістів-експертів

1.3. Лінгвістична експертиза в юридичній сфері зарубіжних країн

Лінгвістична експертиза як прикладна галузь юрислінгвістики у світовій практиці розглядається ще з початку ХХ ст. Передумовами становлення неонапряму в західному світі слугували актуальні для механізмів функціонування суспільств потреби в аналізі правових і соціальних комунікативних практик й відповідний науковий синкретизм трьох наук – лінгвістики, правознавства та філософії. У слов'янському світі – це практика, здобута у 20 ст. і вже адаптована в незалежній Україні діючою правовою системою. Саме тому аналіз спеціальної експертної діяльності має розглядатися окремо в країнах Заходу, США та Канади (1.3.1) та країнах слов'янського світу (1.3.2).

Щодо методологічної бази, то її склали вже відомі практики й методи, що стосувалися дослідження мови права, а також нові, що побудовані на аналізі комунікативно-функціонального ресурсу мови в динамічних та глобалізованих умовах розвитку світу.

На сучасному етапі є всі підстави говорити про те, що у світовій лінгвістиці започатковано окрему галузь знань, що інтегрує дослідження з лінгвістики та юриспруденції. Це передусім, судова комунікація: функціонально-текстовий аналіз ідіостилістичних, лексичних, фонетичних, морфологічних та синтаксичних, а також стилістичних та комунікативних характеристик мови в судовому процесі; законотворча сфера, зокрема правила побудови, аналізу та тлумачення текстів законів та підзаконних документів; аналіз семантичних критеріїв однозначності, ясності та точності в юридичній мові; особливості інтерпретації нормативного тексту; письмовий та усний юридичний переклад для судових потреб; виконання комплексних лінгвістичних експертиз різних типів; вивчення юридичних тезаурусів та створення нових лексикографічних реєстрів для юрислінгвістичних потреб та ін.

Сьогодні існує ряд фахових об'єднань, що реалізують названу сферу діяльності, зокрема: *Міжнародна асоціація прикладної лінгвістики* (Association International de Linguistic Applique), *Міжнародна лінгвістична організація* (International Linguistic Association), *Міжнародна організація когнітивної лінгвістики*

(International Cognitive Linguistics Association), *Європейська асоціація мовних ресурсів* (European Language Resources Association), *Міжнародна прагматична асоціація* (International Pragmatic(s) Association), *Міжнародна асоціація системної та функціональної лінгвістики* (International Systemic Functional Linguistics Association), *Міжнародний комітет славістів* та ін. Ці та інші організації об'єднують лінгвістів-практиків, зокрема і лінгвістів-експертів (юрислінгвістів), різних країн світу.

Проаналізуйте діяльність світових організацій з дослідження мови права. Накресліть порівняльну таблицю основних напрямів роботи зазначених фахових організацій (державних та комерційних).

1.3.1. Спеціальна експертна діяльність в країнах Європейського Союзу, США та Канади

Німеччина. У німецькій науковій літературі тлумачення юрислінгвістики як науки та лінгвістичної експертизи як напряму пов'язані з працями 70-80-х рр., зокрема А. Подлеха (A. Podlech). Дослідник уперше наголосив на понятті правова лінгвістика як "сукупності всіх методів і результатів досліджень, які стосуються питань зв'язку мови і правових норм та відповідають вимогам сучасної лінгвістики"²¹.

У Німеччині судово-експертні підрозділи знаходяться у структурі правоохоронної системи і безпосередньо поліції. Існує окремий *інститут приватної експертизи*, що успішно функціонує і конкурує з державними експертними установами. Лінгвісти-експерти долучаються до роботи інших фахівців-криміналістів, якщо у **спірних справах є важливим лексикографічний коментар та думка фахівця з семантики слова та функціональної структури тексту.**

З 80-х рр. ХХ ст. в Німеччині започатковуються наукові журнали, покликані допомогти юристам розібратися у мовних / лінгвістичних питаннях, що входять у правове поле. Передусім це наукометричні видання *International Journal for the semiotics of the law та Forensic*

---

²¹ Podlech A. Rechtslinguistik. Rechtswissenschaft und Nachbarwissenschaften. Munchen, 1976. S. 105-110.

---

linguistics. Започаткований проєкт *Rechtslinguistik* (1990-ті рр.) під керівництвом Ф. Мюллера (F. Müller) був ініційований **як діалог правознавців та лінгвістів** в межах різної фахової компетенції та охоплював, зокрема, питання усної та письмової юридичної мови різних правових інститутів, стилістико-комунікативні особливості мови права, проблеми перекладу юридичних текстів та ін.; особливий акцент зроблено на багаторічній науковій співпраці право- та мовознавців, ролі мови і лінгвотеоретичного дослідницького підходу в теорії та практиці юридичних методів роботи²².

Розгляньте аналітичний е-матеріал в наукометричному журналі "*Legal Linguistics*"²³. **Схарактеризуйте** етапи становлення юридичної (правової) лінгвістики в західній Європі, зокрема в Німеччині та Австрії, проведіть паралелі з проблематикою та історією становлення української юрислінгвістики.

У 2001 р. Інститутом німецької мови була проведена конференція "*Sprache und Recht*", за результатами якої видано збірник наукових праць (тематика охоплює проблеми взаємозв'язку мови права з (нео)лінгвістикою), а також прийнято рішення щодо впровадження інноваційного проєкту "*LSP for Law*", що покликаний віртуалізувати юридичну мову та виробити критерії сучасних тенденцій розвитку юрислінгвістики в Інтернет-просторі.

Німецькомовні роботи останніх років **зосереджуються на:**

1. *Мова законів*: загальні критерії юридичного тексту, абстрактні правові норми, призначені законодавцем як для юристів, так і фахівців-лінгвістів;
2. *Мова судових рішень*: правові стандарти, відповідність законодавству, лінгвістична точність й однозначність;
3. *Мова юридичної науки і експертиз*: проблемні коментарі та обговорення спеціальних питань фахівцями для фахівців;
4. *Мова інституційного письмового спілкування*: формуляри, пам'ятки, довідки та ін.;
5. *Адміністративна субмова*: професійне обговорення спеціальних і нерегламентованих питань фахівцями;
6. *Лексикографічна практика* мови права, включно з Інтернет-комунікацією.

---

²² Müller F. Untersuchungen zur Rechtslinguistik. Interdisziplinäre Studien zu praktischer Semantik und Strukturierender Rechtslehre in Grundlagen der juristischen Methodik. Berlin, 1989.

²³ Муцина М.М. О правовой лингвистике в Германии и Австрии // Legal Linguistics. 2004. С. 18-30. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/o-pravovoy-lingvistike-v-germanii-i-avstrii-1>

Італія. Одним із перших тлумачення поняття *linguistica giuridica* як мову для спеціальних цілей та потреб (зокрема офіційно-ділових, юридичних, законодавчих тощо) визначив М. Кортелазцо (M. Cortelazzo) (1994). Про важливість синкретичних підходів до мови і юриспруденції (передусім в практичній діяльності) можна говорити в ланцюжку: *мова ↔ право ↔ судова практика ↔ комунікація*, що засвідчують широкий спектр аналізованих італійськими дослідниками питань, які зосереджуються на: професійній компетенції юриста та комунікативному ресурсі сучасної мови, психо- та соціологічних аспектах мовлення та гендерній політиці, юридичній комунікації в судових засіданнях та ін. Це репрезентовано в роботах Д. Веронесі, Ф. Скарпи, А. Райлі, А. Маріані (D. Veronesi, F. Scarpa, A. Riley, A. Mariani)²⁴. Названі питання є, безумовно, актуальними не тільки для італійської, а й світової юридичної (правової) лінгвістики та лінгвістичної експертизи. Робота лінгвіста-експерта, на думку італійських дослідників, має спиратися на сучасні системи права, що регулюють соціополітичне життя сучасних суспільств і враховують особливості міжособистісної комунікації. Важливий внесок у розробку поставлених питань щодо аналізу мови права у функціональному аспекті зроблений також науковцями *Італійської асоціації славистів* (Italian Association of Slavists), проекти яких *Biblioteca di Studi Slavistici* (видавництво Firenze University Press)²⁵, науковий рецензований збірник *Studi Slavistici*²⁶, спеціалізовані заходи в рамках *Congresso Italiano di Slavistica*²⁷ дістали високу оцінку в юридичному та лінгвістичному колах фахівців.

Проаналізуйте діяльність італійських юрислінгвістів та лінгвістів-експертів у порівнянні з фаховою роботою українських спеціалістів. Визначте коло основних завдань сучасних лінгвістів-експертів та можливості їх фахової доказовості в судовому процесі.

Великобританія. Британська школа лінгвоекспертології пов'язується з науковими студіями в *Кембриджському та Оксфордському університетах*. Так, окремою програмою "*English for*

---

²⁴ Veronesi D. *Linguistica giuridica italiana e tedesca*. Padova, 2000; Scarpa F. & Riley A. La fisionomia della sentenza in Inghilterra e in Italia: un'analisi orientata alla traduzione // Traduttori e giuristi a confronto. Bologna 2000; Mariani A. Marini. Presentazione, in *La lingua, la legge, la professione forense* // Dott. A. Giuffrè Editore. Milano, 2003. P. 9-21 та ін.

²⁵ URL: <https://fupress.com/collane/biblioteca-di-studi-slavistici/47>

²⁶ URL: <https://oaj.fupress.net/index.php/ss/index>

²⁷ URL: <https://associazioneslavisti.com/attivita/congressi-ais>

Drafting" передбачено вивчення семантичної точності та функціонування юридичної лексики на фаховому рівні (як для юристів, так і психологів, лінгвістів, соціологів, спеціалістів із масових комунікацій). Випускники названої програми є провідними лінгвістами-експертами Великої Британії, членами Міжнародної асоціації судових лінгвістів (*The International Association of Forensic Linguists*), зокрема це – П. Френч (P. French), Ф. Рок (F. Rock), Д. Іадес (D. Iades) та ін. Асоціацією з 1999 р. видається фаховий журнал *The International Journal of Speech, Language and the Law*²⁸, який аналізує важливість лінгвістичної експертизи для сучасної соціальної комунікації, наголошує на експериментальних дослідженнях фонетичних параметрів для оцінки їх точності в криміналістичній ідентифікації, дослідженнях різних ідіостилів комунікантів, аналізі судових стенограм, проблемах плагіату / антиплагіату на різних мовних рівнях, демонстрації ресурсу аналітичних інструментів для ідентифікації розмовної мови, медійного та художнього стилів, політичної комунікації тощо.

Судова лінгвістична експертиза у правовій системі Великобританії розглядається у трьох основних ракурсах:

➤ *мова та право*: лінгвістичний ресурс законодавчої сфери; стилістична точність юридичних документів; аналіз та інтерпретація юридичних текстів; лінгвістика правових жанрів; історія правових мов; лінгвоправовий дискурс в аналізі; правові засади багатомовності юридичного тексту; дискурсивний аналіз правових ресурсів; функціональна і понятійна однозначність законодавчої сфери; мовні меншини та правова система; мовні права; влада і мовне законодавство; міжкультурні питання та соціальна комунікація з правового погляду;

➤ *мова у правовому процесі*: лінгвістичні аспекти інтерв'ю з потенційними свідками; комунікативні проблеми уразливих свідків; лінгвістичний складник у допиті з розслідуваннями; двомовна зала засідань та проблеми другої мови; переклад у залі суду; комунікативна взаємодія у суді; мова у залі суду; мова поліції; тюремна мова; мова, адресована судді та присяжним в судах;

➤ *мова як доказ*: аналіз та атрибуція авторської мови; плагіат; ідентифікація динаміків та порівняння голосу; аналіз тексту (заяви, зізнання, записки про самогубство та ін.); ідентифікація автора та мовної особистості; відповідність / невідповідність інформаційного супроводу споживчих товарів; мова як

---

²⁸ URL: <https://www.iafl.org/journal/>

свідчення у цивільних справах (торговельна марка, контрактні спори, наклеп, відповідальність за продукти, недобросовісна торгівля, порушення авторських прав); соціолекти та їх функції в судовій практиці; семантичний ресурс слова як доказ; аналіз прагматики тексту²⁹.

Важливо наголосити, що у Великобританії у структурі Home Office of the United Kingdom діє експертно-криміналістична служба (*The Forensic Service*). Співробітники FSS беруть участь у слідчих діях, оперативно-розшукових заходах, виконують експертизи і дослідження для регіональних поліцейських підрозділів Англії, а також Королівської прокуратури, митної та акцизної служб, інших правоохоронних органів.

Для виконання спеціальних видів експертиз (напр., *лінгво-психологічна експертиза* або *криміналістичне дослідження документів*) передбачено залучення **фахівців приватних криміналістичних лабораторій**. Великобританія є країною, яка пішла по шляху скасування "монополії" на здійснення криміналістичних експертиз **державними судово-експертними організаціями**³⁰.

Франція. Грунтовні дослідження мови права у Франції пов'язані з працями 60-70 рр. XX ст. Дж. Рея (J. Ray)³¹ та Е. Бенвеніста (E. Benveniste³²). У 1965 році А. Мартін (A. Martine) став засновником журналу *La linguistique*, присвяченого проблемам світового мовознавства з метою висвітлення актуальних проблем мови і мовлення, функціонування мов та їх взаємовпливу. За ініціативи вченого також було створено Міжнародне Товариство Функціональної Лінгвістики (*la Société Internationale de Linguistique Fonctionnelle (SILF)*³³). З 1976 року *La linguistique* стає офіційним журналом Товариства, де публікуються матеріали про неонапрями лінгвістики, зокрема і юридичної³⁴. Наголосимо, що з 70-х рр. активно досліджується юридична мова, її статус в суспільній комунікації, роль мови в судовій практиці. Це праці, зокрема, П. Егалеманта (P. Également), Ж.-П. Гріделя (J.-P. Gridel)³⁵ та ін.

---

²⁹ Gales T. & Naumova L. Language and Law // *Linguistics*. 2016. <https://dx.doi.org/10.1093/obo/9780199772810-0020>

³⁰ Heydon G. From legislation to the courts: Providing safe passage for legal texts through the challenges of a police interview. Oxford : Oxford Univ. Pr., 2013.

³¹ Ray J. *Essai sur la structure logique du Code civilfrançais*. Paris, 1976.

³² Benveniste E. *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*. Paris, 1969.

³³ URL: <http://www.silf-la-linguistique.org/>

³⁴ URL: https://www.puf.com/Collections/Linguistique_-la-

³⁵ Gridel J.-P. *Le signe et le droit – Les bornes, les uniformes, la signalisation routière et autres*, LGDJ, 1979 ; *Également, P. Théorie des actes de langage, éthique et droit*, Puf, 1986.

У новий час вагомий внесок у дослідження французької юридичної мови та її зв'язок з лінгвістикою належить Дж. Корню (G. Cornu) – одному із засновників інноваційної юридичної лексикографії та юрислінгвістики ХХІ ст.³⁶, праці якого визначили актуалізацію уваги до юрислінгвістичної комунікації та зокрема лінгвістичної експертизи в сучасній Європі. У 2019 р. в університеті *La Sorbonne Nouvelle* пройшла конференція "Langue(s) et système judiciaire: Positionnement et (A)symétrie autour des linguistiques juridique et légale"³⁷, на якій були обговорені теми:

- (а) логічного взаємозв'язку мови та права, мови в судовій комунікації, мови в юридичних питаннях;
- (б) статус лінгвіста-експерта, критика й аналітика, дослідника та доповідача у юридичній комунікації;
- (в) освітній процес в юрислінгвістичній площині у Франції та ін. країнах Європи;
- (г) практичні поради лінгвістам-експертам в аналізі судових спорів.

На сьогодні у Франції поширені дві основні організаційні форми судової експертизи:

- спеціальні (експертні) установи;
- конкретні фахівці – судові експерти.

У французьких словниках мова права (*langage du droit*) – це загальне поняття юридичної мови. Залежно від сфер дії, право схематично поділяється на спеціальні (фахові) складові частини:

- *langage législatif* (мова законодавства);
- *juridictionnel* (мова судової практики);
- *conventionnel* (мова договірних відносин);
- *coutumier* (мова загального права);
- *administratif* (мова адміністрації)³⁸.

В усіх названих аспектах мова за юридичним статусом і відповідною можливістю доказовості є аргументом юриспруденції, її доказовою частиною і невід'ємним компонентом фахової діяльності юриста.

У Франції існує поняття інституту присяжних експертів (*institut des experts du jury*), що регламентує принцип відбору експертів для проведення експертиз. Так, проводити експертизи мають право: (а) фахівці, які прийняли присягу; (б) експерти, які отримали ліцензію на право проведення судової експертизи.

---

³⁶ Cornu G. Linguistique juridique. Paris, 2005 ; Cornu G. Vocabulaire juridique. Paris, 2007.

³⁷ URL: <http://www.univ-paris3.fr/langue-s-et-systeme-judiciaire-positionnement-et-a-symetrie-autour-des-linguistiques-juridique-et-legale-600665.kjsp>

³⁸ Barraud, Boris. La linguistique juridique // La recherche juridique (les branches de la recherche juridique), L'Harmattan, coll. Logiques juridiques, 2016, 153 s.

Сучасна юридична практика Франції передбачає, що разом із допоміжними видами, жанрами, типами юридичного дискурсу – промовами, обвинувальними мовленнєвими актами, повідомленнями, нормативними та судовими рішеннями, законами, угодами, деклараціями, доповідями, нотаріальними документами та ін. – визначається загальна основа мови права (*fonds commun du langage du droit*) і в найзагальнішому вигляді можуть бути названа фахова діяльність співвіднесена з **правовим дискурсом / правовою лінгвістикою**. Деякі дослідники застосовують до названої професійної сфери термін "**юридична стилістика**"³⁹. Лінгвістична експертиза в кожному з визначень є складником фахової компетенції філолога в юриспруденції, передусім коли йдеться про судове провадження.

Поясніть, чи знаєте Ви про практику проведення експертної діяльності поліцейськими в Україні, в інших країнах (див. про подібну практику у Франції <https://ua-expert.com/ua/news/svitoviy-dosvid-u-sudovo-ekspertnij-diyalnosti/>). **На Вашу думку**, лінгвістична експертиза, відповідно до такої логіки, може проводитися нелінгвістами, чи залишається компетенцією фахівців-мовознавців?

США. Лінгвістична експертиза в США пов'язується передусім із іменем П. Тіерсма (Peter M. Tiersma⁴⁰) і напрямом, який він започаткував – правовою лінгвістикою. Про масштабність застосування судово-лінгвістичних знань у Сполучених штатах свідчить створення Вищої школи судової експертизи Лойольської школи права (*Loyola Law School*)⁴¹.

У США практика проведення експертиз сягає 50-60 рр. 20 ст. та корелюється з початком "**legal linguistics**" (юридична або правова лінгвістика). Зауважимо, у США з 50-х рр. 20 ст. діють спочатку громадські, а далі й міждержавні організації *The International Language and Law Association* (Міжнародна асоціація мови і права)⁴², *International Association of Forensic Linguists* (Міжнародна асоціація правових лінгвістів)⁴³ та ін.

Американська правова лінгвістика розвивалася швидкими темпами, про що свідчить значний обсяг науково-практичних

---

³⁹ Durand Ch. X. La langue française: atout ou obstacle?: Réalisme économique, communication et francophonie au XXI siècle. Toulouse: Presses Univ. du Mirail, 1997.

⁴⁰ URL: <https://petertiersma.lls.edu/>

⁴¹ URL: <https://www.lls.edu/>

⁴² URL: <https://www.illa.online/>

⁴³ URL: <https://www.iafl.org/>

публікацій із питань взаємодії мови і права: Дж. Ейнсворт (J. Ainsworth), Дж. Аткинсон, П. Дрю, Б. Бікс, Л. Солан (J. Atkinson, P. Drew, B. Bix, L. Solan⁴⁴) та ін. У зв'язку з цим абсолютно правомірно говорити про наявність у США потужної юрислінгвістичної традиції, представники якої виступали переважно як експерти в судах, усвідомлюючи нагальну необхідність використання лінгвістичного інструментарію у сфері юриспруденції та правозахисту. Настанови щодо лінгвоекспертної діяльності з увагою на судовий процес надані в окремому дослідженні П. Тіерсма⁴⁵, що стала хрестоматійною для теоретиків і практиків мови права.

У колективній монографії науковців Стенфордського університету *Speaking of Language and Law* (Роздуми про мову і право) також порушено основні проблеми, що були дискусійними і досі вирішуються в американській судово-правовій практиці, зокрема йдеться про:

- місце лінгвістичної експертизи в політичному контексті;
- лінгвістичні параметри доказової бази в бізнесі;
- лінгвістична експертиза в соціальних, міжрасових, релігійних та ін. конфліктах;
- експертиза мас-медійних текстів із погляду інформаційної відповідальності;
- вплив реклами на соціум та розгляд її правових засад та ін.⁴⁶

Р. Шай (R. Shuy), зокрема, наголошує, що взаємозв'язок мови та права має давню історію – мова права аналізується американськими дослідниками з функціонального погляду (в американській традиції окремо виділяють **функціональний стиль права**, що забезпечує юридичну діяльність держави). Щоправда тільки в 21 ст. такі дослідження були представлені повноцінними монографіями.

Серед питань, що цікавлять дослідників-юрислінгвістів США: (1) експертна діяльність лінгвістів, (2) роль лінгвістів у тлумаченні законів, (3) аналіз мовної ситуації в різних видах суспільної діяльності. Р. Шай передусім твердить, що мова має велике значення для права у зв'язку з двома важливими факторами: закони не можуть існувати поза

---

⁴⁴ Див. *Ainsworth J.E.* Linguistics as a Knowledge Domain in the Law // *Drake Law Review*. 2006. Vol. 54. P. 651-666; *Atkinson J.M., Drew P.* Order in Court: the Organisation of Verbal Interaction in Judicial Settings. Guilford, London, Worcester : Billing & Sons Lim., 1979; *Bix B.H.* Law, Language and Legal Determinacy. Oxford: Oxford Univ. Pr., 1996; *Solan L.M.* Linguistic Issues in Statutory Interpretation // *Brooklyn Law School Legal Studies : Research Paper*. № 254. URL: <http://ssrn.com/abstract=1950310>

⁴⁵ *Peter M. Tiersma.* Legal Language. University of Chicago Press, 1999. 314 p.

⁴⁶ *Shuy R.W.* Speaking of Language and Law. Oxford : Oxford Univ. Pr., 2015.

мовою та їх мовленнєвими репрезентаціями, мова є основним інструментом діяльності юриста.⁴⁷

У США діє поняття "*expert witness*" – "експерт-свідок", що передбачено Федеральними правилами про докази (*The Federal Rules of Evidence – FRE*). Тобто "expert witness" є свідком, який виступає експертом, а його думка приймається судом як доказ. Докази "expert witness" можуть спростовувати докази інших "expert witness". У цьому, на думку американської юриспруденції, виявляється об'єктивність справи.

На сьогодні потужним юрислінгвістичним центром вважається *Массачусетський технологічний інститут*⁴⁸, в якому комунікативний ресурс мови права, визначений її стилістичним потенціалом, опрацьовується в академічних програмах "*Linguistics and philosophy*"⁴⁹, "*Comparative media studies*"⁵⁰ та ін.

Поясніть причини, внаслідок яких, на Вашу думку, існує відмінність між академічною підготовкою лінгвістично-експертів у США та в Україні. Які причини є найвагомішими:

- (а) відсутність потреби у фахівцях такої кваліфікації у судовій практиці;
- (б) неврегульованість законодавчої сфери;
- (в) несформованість академічної традиції;
- (г) особливості реформування судової системи;
- (г) недостатня орієнтація на розвиток неолінгвістичної компетенції в Україні?

Канада. Канадські дослідники лінгвістичну практику в правових процесах почали застосовувати також у 50-х рр. ХХ ст., але першим теоретичним підґрунтям для цього стала праця "*Social Linguistics and Law*" ("Соціальна лінгвістика та право")⁵¹, у якій Дж. Торі (J. Tori) застосував функціональний аналіз мови у практиці юриспруденції. Автор наголошує, зокрема, **на високому фаховому статусі лінгвіста в інтерпретації законодавчої бази** та висловлює думку про те, що суспільство буде рухатися швидкими темпами до правової

---

⁴⁷ Shuy R. W. *Linguistics in the Courtroom: A Practical Guide*. Oxford : Oxford Univ. Pr., 2006.

⁴⁸ URL: <http://web.mit.edu/>

⁴⁹ URL: <https://ocw.mit.edu/courses/linguistics-and-philosophy/>

⁵⁰ URL: <https://ocw.mit.edu/courses/comparative-media-studies-writing/>

⁵¹ *Tori J. Social Linguistics and Law*. Ottawa, 1943; *Tori J. Social Linguistics and Law: [Reprinting the book]*. Ottawa, 1989.

індустріалізації, в якій провідну роль зіграють знавці мови. Деякі дослідники⁵² наголошують на тому, що юрислінгвістика як світова наука зародилася в Канаді, де через практичні потреби внаслідок двомовності почали вивчатися проблеми мови права. Так, питання когнітивного підходу до права були поставлені в Канаді в 1990 р. на літніх читаннях *CNRS Sciences cognitives à Saint Maximin*. Одночасно з питаннями неврології та психології, штучного розуму, ставилися проблеми когнітивізму в науці, зокрема в юридичній сфері. Тоді ж у Квебеку обговорювалося питання застосування когнітивних наук в юриспруденції, зокрема при аналізі правових текстів, свідчень та судових рішень. У Монреалі над когнітивним аспектом юридичного тексту працював Центр комп'ютерного аналізу тексту (*le Centre d'analyse de texte par ordinateur*)⁵³.

У другій половині ХХ ст. аналіз цієї проблеми був розширений у межах окремого студентського курсу, а згодом наукового гуртка "Language and law" ("Мова і право") при *University of York*. Вже в 1992 р. названий курс трансформувалася в окрему магістерську програму "Legal linguistics" (Юридична лінгвістика). У межах програми магістрантам пропонувалося прослухати прикладні дисципліни з юрислінгвістики, де серед інших є і комплекс дисциплін з лінгвістичної експертології⁵⁴.

Актуальна в Канаді лінгвістична експертиза трансформувалася в наш час у важливий дослідницький та прикладний аспект аналітичної діяльності фахівців і тлумачиться в контексті мультидисциплінарності. Так, у Торонтському університеті (*University of Toronto*)⁵⁵ діє магістерська програма з юридичних та лінгвістичних студій, яка пропонує окремий блок дисциплін, пов'язаних із аналізом мови права. В Університеті Вікторії (*University of Victoria*)⁵⁶ створено програму з психолінгвістики, де окремою варіативною дисципліною передбачено вивчення психології, лінгвістики і права в їх інтердисциплінарному аспекті. Програми з юрислінгвістики широко пропонуються і Канадським інститутом лінгвістики (*Canada Institute of Linguistics*)⁵⁷. Окремими дослідницькими темами, які є актуальними для сучасної Канади, залишаються мова права і свобода громадян, мова неупередженості в юридичному контексті, мова в кримінальному праві та ін.⁵⁸

---

⁵² Gemar J.-C. & Kasirer N. *Jurilinguistique : entre langues et droits // Jurilinguistics: Between Law and Language*, Montréal: Éditions Thémis, 2005.

⁵³ URL: <http://corpus.ato.uqam.ca/ato/>

⁵⁴ URL: <https://www.york.ac.uk/study/undergraduate/courses/llb-law/>

⁵⁵ URL: <https://www.utoronto.ca/>

⁵⁶ URL: <https://www.uvic.ca/>

⁵⁷ URL: <https://www.canil.ca/>

⁵⁸ Heller David J. Language Bias in the Criminal Justice System. *Criminal Law Quarterly*, 37, 1995; Hoehne Dieter. Legal aid in Canada. The Edwin Mellen Press, 1989; Mucalov, Janice

Аналогічні програми існують і в інших провідних університетах США, Канади та ЄС, що свідчить про актуальність і необхідність фаху лінгвіста-експерта для сучасних суспільних потреб в юридичній та соціокомунікативній сфері державної діяльності.

Порівняйте зміст і напрями підготовки лінгвістів-експертів у різних університетських центрах США та Канади. **Обґрунтуйте** Вашу позицію щодо необхідності академічної підготовки лінгвістів-експертів для юриспруденції та аналізу ефективності суспільної комунікації в сучасній Україні.

1.3.2. Спеціальна експертна діяльність у країнах слов'янського світу

Республіка Польща. Польська юрислінгвістика ефективно розвивається з 80 рр. 20 ст. Один із основоположників неонапряму Т. Гізберт-Студніцкі (T. Gizbert-Studnicki)⁵⁹ окреслив аспекти діяльності лінгвіста в юриспруденції та скваліфікував тексти права, наголошуючи на значимості вербального компонента в юридичному аналізі: 1) тексти нормативно-правової комунікації; 2) комунікативні тексти судових та адміністративних рішень; 3) тексти правової догматики; 4) тексти, що підлягають лінгвістичній інтерпретації; 5) конфліктогенні тексти (за різними сферами комунікації).

Відповідно польськими дослідниками Я. Бжезкі (J. Brzezki) та А. Велішович (A. Velishovych) з Варшавського університету (*Uniwersytet Warszawski*) запропоновано розгляд таких аспектів мови права:

- *вертикальних* – передбачає аналіз ієрархії мовних одиниць, що утворюють систему мови права, вивчення яких має ґрунтуватися на даних філологічної науки, зокрема, на уявленні про лінгвістичні рівні;
- *горизонтальних* – передбачає дослідження структури мови права у визначенні потенційної сфери її застосування і, відповідно, специфіки функціонування в тій чи іншій комунікативній сфері).

Mucalov. Overcoming Barriers to Client communication: Lawyers for literacy. *The Advocate*, 55(6), 1997.

⁵⁹ *Gizbert-Studnicki T. Język prawny z perspektywy socjolingwistycznej // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. DCCL XXVII. Prace z nauk politycznych. Zeszyt 26. Warszawa, Krakow: PWN, 1986. S. 139.*

У Польщі діє Студія юрислінгвістики та соціальних комунікацій (*Pracownia Juryslingwistyki i Komunikacji Społecznej*)⁶⁰, дослідницька група якої зосереджується на аналізі різного типу юридичних текстів, подоланні бар'єрів у публічному спілкуванні та перекладі документів права. Потужними центрами з вивчення правового статусу мови та її функціональних параметрів залишаються Інститут польської мови (*Instytut Języka Polskiego*)⁶¹ та Інститут славістики (*Instytut Slawistyki*)⁶² Польської академії наук. Так, академічними інститутами видано ряд праць, присвячених особливому статусу юридичної мови в сучасному соціумі, зокрема дослідження М. Генькі-Воляк (M. Gębka-Wolak) та А. Маліновські (A. Malinowski)⁶³, обґрунтуванню аналізу стилістичного ресурсу юридичного тексту у працях А. Ходунь (A. Choduń), П. Кващневські (P. Kwaśniewski), С. Журовські (S. Żurowski)⁶⁴, розробці питання правового статусу лінгвіста-експерта Х. Ядацькою (H. Jadacka), А. Маліновським (A. Malinowski), Р. Павелцем (R. Pawelec), А. Невядомским (A. Niewiadomski)⁶⁵ та ін.

З 90-х рр. у загальній криміналістиці юристи почали активно звертати увагу на мовний аспект правового аналізу, вирізняючи з-поміж інших і нові правові студії (*studium mowy prawa*)⁶⁶. Окремий аспект у діяльності польських юрислінгвістів – спеціальний лінгвістичний аналіз сучасної юридичної мови і термінології (М.Б. Вербенець⁶⁷ та ін.) та дослідження різних типів комунікації в юрислінгвістичному аспекті науковими інтерпретаторами текстів Є. Пенькос (J. Pieńkos), Х. Грочоля-Чепанек (H. Grochola-Szczepanek)⁶⁸ та ін. Це сприяло розробці нових

---

⁶⁰ URL: <https://juryslingwistyka.fil.ug.edu.pl/>

⁶¹ URL: <https://ijp.pan.pl/>

⁶² URL: <https://ispan.waw.pl>

⁶³ Gębka-Wolak M. *Językoznawstwo sądowe w Polsce. Obszary zainteresowania i zastosowanie*. URL: <http://repozytorium.umk.pl/handle/item/4935> ; Malinowski A. *Polski język prawny*. Wybrane zagadnienia, Warszawa 2006

⁶⁴ Choduń A. *Słownictwo tekstów prawnych aktów prawnych w zasobie leksykalnym współczesnej polszczyzny*, Warszawa 2007 ; Kwaśniewski P. & Żurowski S. *Zarys wybranych aspektów problematyki definicji "gry na automacie o niskich wygranych" // Przegląd Prawa Publicznego*, 2013, №9, s. 21-32.

⁶⁵ Jadacka H. *Poradnik językowy dla prawników*. Warszawa 2002 ; Malinowski A. *Redagowanie tekstu prawnego*. Wybrane wskazania logiczno-językowe, Warszawa 2008 ; Pawelec R. *Zrozumiałość i poprawność składniowa tekstów prawnych a problem nominalizacji // A. Niewiadomski (red.), Współczesny język prawny i prawniczy*, Warszawa 2007.

⁶⁶ Czeczot Z., Tomaszewski T. *Kryminalistyka ogólna*. Wyd. Comer 1996.

⁶⁷ Вербенець М. Б. *Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування: дис. ... канд. філол. н. Київ, 2004*

⁶⁸ Pieńkos J. *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – Prawo w języku*, wyd. Wyd. 1. Warszawa: Oficyna Prawnicza MUZA SA, 1999; Grochola-Szczepanek H. *Język mieszkańców Spisza. Pleć jako czynnik różnicujący*. Kraków 2012. 370 ss.

методик для кваліфікації причин і наслідків порушення мовно-комунікативних норм та їх тлумачення в юриспруденції⁶⁹.

У Познанському університеті ім. Адама Міцкевича (*Adam Mickiewicz University in Poznań*) щороку проводиться міжнародна конференція "Language and Law" із питань порівняльної юрислінгвістики та судового перекладу (відділення неологології, факультет сучасних мов та літератур)⁷⁰. У 2019 р. основні обговорювані проблеми конференції були визначені у панельних дискусіях, що підкреслює актуальність проблематики для розуміння сучасних суспільних процесів у світі:

(1) *юридична мова та юридичний дискурс*: мова права; юридична лінгвістика; історія правової мови; юридична термінологія та лексикографія; юридичні жанри; юридична мова ЄС; аналіз правового дискурсу; структура та семантика статутів та інших правових інструментів; розвиток юридичних мов; юридичне та лінгвістичне тлумачення текстів, сформульованих юридичною мовою; стиль мовлення у залі суду; зрозумілість юридичних інструментів при веденні судового засідання; мова бізнесу; лінгвістичні аспекти перехресного допиту; електронні системи в юридичній комунікації;

(2) *юридичний переклад та інтердисциплінарність*: переклад документів; юридичне тлумачення тексту; написання юридичного тексту та його переклад; сертифікація перекладачів у судових справах; некоректні переклади та неточні тлумачення у правовому контексті;

(3) *правова мова навчання, порівняльне право, історія мови права та правових систем*: історія правових систем в контексті комунікації; порівняльне вивчення правових систем (мова і мовлення); загальне право (лінгвістичний аспект);

(4) *мовні права та закон*: мовні права та норми; статус мовних меншин; мовні недоліки перед законом; право на мову навчання;

(5) *загальна юрислінгвістика*: криміналістична лінгвістика; криміналістична фонетика; атрибуція криміналістичного авторства; юридична та криміналістична стилістика; експертна лінгвістика; лінгвістичні особливості аналізу офіційних документів; юрислінгвістичні особливості сучасних жанрів;

(6) *мови для спеціальних цілей (кодифіковані мови)*: спеціальна мова в юриспруденції; термінологія права; метамова юриста, судді, лінгвіста-експерта.

---

⁶⁹ Див. колективну монографію *Język(i) w prawie. Zastosowania językoznawstwa i translatableki w praktyce prawniczej / S. Zuroski (ed.)*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2019.

⁷⁰ URL: http://lingualegis.amu.edu.pl/?page_id=803&lang=en

Також наголосимо на польських практичних дослідженнях мови і мовлення суб'єктів правової системи – суддів, адвокатів, поліцейських та ін. Зокрема йдеться про численні соціально-комунікативні проекти Я. Ставніцкої (J. Stawnickiej), в яких досліджено різні аспекти внутрішньої та зовнішньої правової комунікації, що відбито у монографічних працях ученого⁷¹. Дослідження з лінгвістичної експертології в Польщі, отже, активно розвиваються як теоретично, так і практично (юриспруденція, лінгвістика, функціональна стилістика, комунікативістика, психологія, криміналістика – це все інтеграційні сфери, що корелюються з дослідженнями лінгвіста-експерта та визначають його компетенцію).

Проаналізуйте особливості становлення і розвитку польської юрислінгвістики, передусім лінгвістичної експертизи.

Назвіть основні проблеми фахової діяльності лінгвіста-експерта, що розробляються в різних школах польських фахівців.

Схарактеризуйте можливості співпраці лінгвістів-експертів України та Польщі у зв'язку з принципами узгодження правових систем європейських держав.

Чеська Республіка. Одним із перших (у 60-х рр. 20 ст.) про взаємозв'язок юриспруденції з іншими науками наголосив В. Кнапп (V. Knapp)⁷², який спробував використати методи окремих наук (кібернетики, соціології, лінгвістики) при аналізі юридичних текстів. Використання лінгвістичних знань у кримінології в чеській юриспруденції пов'язане з дослідженням юридичних текстів в аспектах правової конфліктогенності, встановлення особи злочинця за мовними характеристиками, дослідження комунікації в судовому процесі та ін. Із появою записів судових промов у 1970-х роках розвинулася так звана фоноскопія, що стала основою пізніше сформованої фоноскопічної лінгвоекспертології⁷³, яка активно використовується і в сучасних дослідженнях лінгвістів-експертів.

У 90-х роках почали створюватися повнотекстові інформаційні системи, які базувалися на дослідженні юридичних текстів, що є результатом співпраці чеських інформатиків, лінгвістів та юристів⁷⁴.

---

⁷¹ *Stawnicka J.* (red.). *Komunikacja w sytuacjach kryzysowych*. Katowice 2010 ; *Stawnickiej J.* *Dialogiczny wymiar bezpieczeństwa. Rzecz o polskiej policji*, Katowice 2013; *Stawnickiej J.* *Dyskurs o bezpieczeństwie z perspektywy lingwosecuritologii*, Katowice 2016 та ін.

⁷² *Knappem V.* *O možnosti použití kybernetických metod v právu*, Praha: ČSAV, 1963.

⁷³ *Skarnitzl R.* (ed.). *Fonetická identifikace mluvího*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2014.

⁷⁴ *Cvrček F., Kořenský J., Novák F.* *Juristická a lingvistická analýza právních textů (právně infromatický přístup)*, Praha: Academia, 1999.

Новий напрям *судової лінгвістики* (*forenzní lingvistika*) формується з 2000-х рр. як міждисциплінарна сфера на межі права, лінгвістики, соціо- та психології.

Основним змістом судової лінгвістики в Чеській Республіці сьогодні є:

(1) лінгвістичний аналіз та інтерпретація процесуального тексту, яким є письмовим (друкованим) та розмовним, що має на меті виявити домінуючі риси особистості автора тексту (перевірити його оригінальність);

(2) мовний аналіз судової комунікації (як учасників процесу, так і суддів);

(3) вивчення жанрів судової практики, що активно змінюються під впливом розвитку системи права.

Одним із засновників судової лінгвоекспертології нового часу вважають М. Култарда (M. Coultharda), який наголошує на тому, що завдання судово-криміналістичної лінгвістики полягає у "розкодуванні юридичних текстів, більш чітких мовних правилах їх оформлення, тлумаченні слів і термінів у текстах, підкресленні їх корисності для судів та визначенні їх авторства"⁷⁵.

Окремими локусами вивчення судової лінгвістики в Чехії можна визначити:

(1) науковий аналіз текстів загального спілкування, що мають, на думку, А. Айгнерової (A. Aignerová)⁷⁶, характер конфліктних;

(2) дослідження авторства певних текстів – наукових, масмедійних, художніх та ін., а також вивчення їх мовних особливостей, що є визначальними для висновку експерта, як це розробляється у дослідженнях В. Мусілової (V. Musilová)⁷⁷;

(3) виявлення позамовних факторів, що впливають на мовну поведінку – передусім психологічних та соціальних, що перспективно вивчаються у працях С. Бенчіча (S. Benčíč)⁷⁸ та ін.

На сьогодні чеська криміналістична (судова) лінгвістика активно розвивається в Інституті криміналістики (*Kriminalistický ústav*)⁷⁹ у Празі.

---

⁷⁵ Coulthard, Malcolm. Making Texts Speak: The Work of the Forensic Linguist // *Studia Anglica Posnaniensia*, 1998, №33, S. 117–130.

⁷⁶ Aignerová, Alena. Co je forenzní lingvistika. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001.

⁷⁷ Musilová, Václava. Forenzní lingvistika I // *Čeština doma a ve světě*, ed. Martina Waclawičová Praha: FF UK, 2005. S. 65–70; Musilová, Václava. Forenzní lingvistika II // *Čeština doma a ve světě*, ed. Martin Prošek. Praha: FF UK, 2005. S. 97–102; Musilová, Václava. Forenzní lingvistika III // *Čeština doma a ve světě*, ed. Michaela Lišková, Praha: FF UK, 2006. S. 137–140.

⁷⁸ Benčíč, Stanislav. Úvod do forenzní lingvistiky. Bratislava: Best of Slovakia, 2011.

⁷⁹ URL: <https://www.policie.cz/kriminalisticky-ustav-praha.aspx>

Судові лінгвісти Чеської Республіки є постійними членами Міжнародної асоціації лінгвістів-експертів (IAFL⁸⁰) та Міжнародної асоціації судової фонетики та акустики (IAFPA⁸¹).

У Чеській Республіці судова експертна діяльність регулюється Законом "Про експертів та перекладачів". Метою закону є забезпечення здійснення експертної діяльності в судовому процесі, що регламентується державою та здійснюється відповідно до прав громадян і організацій. Відповідно, офіційний список експертів, зокрема спеціальних, визначається Міністерством юстиції, а списки експертів відкриваються для громадського ознайомлення.

Лінгвоекспертну діяльність здійснюють як фахівці, внесені до списку експертів, так і спеціалізовані установи. При цьому лінгвіст-експерт може виконувати експертну діяльність або одноосібно, або ж має право скористатися додатково послугами консультанта для фахової оцінки окремих питань (напр., при ідентифікації почерку, для розшифрування технічних засобів при аналізі текстів, при аналізі психічного стану комуніканта та ін.)⁸². Якщо у відповідній сфері є установи та організації, які спеціалізуються на експертній діяльності, то для проведення експертиз державні органи зобов'язані їх залучати в першу чергу. При призначенні відповідних осіб для виконання функцій експерта організації зобов'язані надавати лінгвістичну експертизу, підготовлену передусім фахівцями у певній галузі.

При заяві на проведення лінгвістичної експертизи державний орган визначає експерту термін, протягом якого лінгвістична експертиза повинна бути проведена. При цьому враховується ситуація, коли експерт може відмовити у виконанні експертизи, якщо терміни не дозволяють провести експертизу вчасно і якісно. Лінгвіст-експерт має право на винагороду, що визначається відповідно до категорії кваліфікації, необхідної для проведення експертизи, а також відповідно до виконаної роботи.

Зауважимо, що на сьогодні лінгвісти-експерти, які працюють у чеській юриспруденції, широко застосовують також комп'ютерні технології для обробки юридичних текстів. Ідеться про комплексні

---

⁸⁰ URL: <https://www.iafl.org/>

⁸¹ URL: <https://www.iafpa.net/>

⁸² Světek F. Produkce a novelizace zákonů v zemích V4 a Rakousku // Metamorfózy práva III. Quo vadis, střední Evrope? Praha: nakl. Aleš Čeněk, ed. řada Ústav státu a práva AV ČR, 2012, str. 17.

спеціальні методики, розроблені інформатиками, лінгвістами та юристами, що формує новий напрям експертної діяльності – **комп'ютерну лінгвоекспертологію**⁸³. Інтегральна за суттю співпраця дослідників різних галузей знання у Чехії – лінгвістів, юристів та інформатиків – виявляється ефективною й у лінгвоекспертній діяльності з міжнародного та європейського права. Названа нова тенденція в юриспруденції та, зокрема, лінгвістичній експертизі, є характерною не лише для лінгвістичної експертизи Чеської Республіки, але й інших модерних держав, передусім України (Український мовно-інформаційний фонд НАН України).

Поясніть можливості комплексних підходів до лінгвістичної експертизи, коли йдеться про об'єднання професійної компетенції дослідників різних галузей знання – комп'ютерників, психологів, соціологів, політологів, математиків та ін. із лінгвістами-експертами. На Вашу думку, в яких видах лінгвістичних експертиз можуть насамперед допомогти знання спеціалістів із комп'ютерних технологій. **Розгляньте** статтю *Cvrček F. Právní informatika a lingvistika // Jurisprudence, 6/2016, S. 9-53* та визначте, якими комп'ютерними методами послуговується лінгвіст-експерт при підготовці фахового висновку.

Російська Федерація. У російській лінгвістиці дослідження з мови права активно розвиваються з 90-х рр. 20 ст. Оперативними в науковому обігу стали поняття *лінгвістичної експертизи* та *правової (юридичної) лінгвістики*⁸⁴. Російські дослідники вважають і переконливо доводять, що юрислінгвістика виникла на основі досліджень із *функціональної стилістики*. Саме у функціональній стилістиці, вперше досліджуються юридичні різновиди офіційно-ділового функціонального стилю та його дипломатичного різновиду. Початки юрислінгвістики пов'язані з вирішенням багатьох актуальних для юриспруденції проблем, що розв'язуються в аспектах лінгвістичної інтерпретації процесуального та законодавчого текстів (В. Зубарев, Л. Крисін, О. Ушаков⁸⁵ та ін.). Саме функціональна стилістика визначила ефективний інструментарій та методологічні підходи до фахового

---

⁸³ Cvrček F. Právní informatika a lingvistika // Jurisprudence, 6/2016, S. 9-53.

⁸⁴ в німецькій науковій літературі тлумачення терміну *правова лінгвістика* дав А. Подпех в 1976 р. Деякі російські дослідники слідують традиції Німеччини.

⁸⁵ Зубарев В.С., Статкус В.Ф., Крысин Л.П. Язык и стиль обвинительного заключения. Москва 1976; Ушаков А.А. Очерки советской законодательной стилистики. Пермь 1967.

аналізу юридичного тексту на всіх мовних рівнях та з урахуванням екстралінгвістичних факторів творення цього тексту.

Сьогодні російські дослідники першочерговими вважають такі проблеми юрислінгвістики та лінгвістичної експертології:

- аналіз конфліктного (інвективного, маніпулятивного, агресивного та інтерпретаційного) функціонування мови;
- вивчення і практична розробка юрислінгвістичних аспектів державної мови і мовної політики;
- наукова інтерпретація юридичної мови (мови закону), здатного обслуговувати спеціальну правову комунікацію і масову комунікацію (міжсуб'єкту, комунікацію громадян із різними інституціями влади);
- розробка єдиних правил судової експертизи різних видів, зокрема лінгвістичної;
- термінологічне, перекладацьке і лексикографічне забезпечення юридичної діяльності;
- лінгвістична освіта фахівців у галузі права та лінгвістики;
- вивчення мовно-правової свідомості суспільства та популяризація мовно-правової культури серед населення⁸⁶.

Зауважимо, у 1999 р. започатковано перший у слов'янському світі науковий журнал "*Юрислінгвістика*"⁸⁷, який публікує теоретичні та практичні розвідки з юрислінгвістики. Окремою рубрикою журналу є статті з лінгвоекспертології, що допомагають лінгвістам-експертам ефективно аналізувати тексти з погляду наявності вербальної конфліктності й відповідно робити коректні фахові висновки щодо правових колізій мовного характеру.

Проаналізуйте статтю Голева М.Д. "*Юридический аспект языка в лингвистическом освещении*" у журналі "*Юрислінгвістика-1*" (1999) (див. покликання <http://www.philology.ru/linguistics2/golev-99.htm>) та **сформулюйте** проблеми і перспективи сучасної слов'янської юрислінгвістики та лінгвоекспертології

Починаючи з 1990-х рр., у зв'язку з поширенням цифрових засобів фіксації мовної інформації та практичними потребами судочинства, напрям юридичної лінгвістики набуває нового, динамічного характеру розвитку. Аналітичну перспективу проблем лінгвоекспертної діяльності

---

⁸⁶ Деталі на сайті Сибірської асоціації лінгвістів-експертів <http://siberia-expert.com/>

⁸⁷ Станом на 2020 р. вийшов 27 випуск журналу. URL: <http://journal.asu.ru/>

та законодавчих регулятивів цього питання подає у своїх роботах, зокрема О. Галяшина⁸⁸ та ін.

З 2000-х рр. у Росії починають діяти потужні центри лінгвістів-експертів, до асоціацій та груп яких входять як лінгвісти, так і правознавці. Це, передусім, *Сибірська асоціація лінгвістів-експертів*, *Асоціація лінгвістів-експертів Півдня Росії*, *Росгільдія лінгвістів-експертів з документальних та інформаційних спорів* та ін. Окремі мовно-правові центри створені в університетах Санкт-Петербурга, Москви, Барнаула, Пермі.

Таким чином, російська юрислінгвістична школа має на поч. 21 ст. **чотири потужні наукові центри.**

(1) *Санкт-Петербурзька школа* вважається однією з найпотужніших в РФ та сформувалася на базі Санкт-Петербурзького державного університету. Основні напрямки досліджень – мова правових текстів: історія і сучасність; мовні засоби маніпуляції та впливу; мова документів, історія мови (жанрів) ділового спілкування; лінгвоекспертологія як окремий напрямок сучасної лінгвістики; товарні знаки, неймінг як об'єкти лінгвістичної експертизи; риторичні формули сучасного юридичного дискурсу; інвективна функція мови: прикладні аспекти; історія юридичного терміна: юрислінгвістичний аспект; мовні ознаки екстремістського тексту; порівняльні дослідження юридичних (письмових і усних) текстів у різних лінгвокультурах та ін. Провідні дослідники школи Л. Вербицька, Д. Співак, С. Оленніков, С. Кузнецов та ін.⁸⁹ аналізують мову права в її взаємозв'язках із бізнесовою, масмедійною, дипломатичною, політичною, конфесійною та ін. типами комунікації.

(2) *Московська юрислінгвістична школа*, що актуалізує дослідження у сфері текстів із криміналістики та експертизи синхронних жанрів письмових текстів для потреб судочинства, фонограм усного мовлення в судовому процесі та ін. Представники названої школи, заснованої Л. Златоустовою та іншими науковцями-стилістами – О. Кара-Мурзою, Н. Клушиною та ін.⁹⁰ – працюють на перетині

---

⁸⁸ Галяшина Е.И. Основы судебного речеvedения. Москва 2003.

⁸⁹ Вербицкая Л. Проблемы и методы экспериментально-фонетического анализа речи. Ленинград, 1979; Спивак Д.Л. Измененные состояния сознания: психология и лингвистика. СПб.: "Издательский Дом Ювента", Филологический факультет СПбГУ, 2000; *Экспертные исследования по делам о признании информационных материалов экстремистскими* / С. Оленников, С. Кузнецов и др. СПб., 2014; *Язык и общество. Роль языка в жизни общества* / Л. Вербицкая и др. Москва, 2015.

⁹⁰ Златоустова Л. Подготовка специалистов КЭЗ и судебно-лингвистической экспертизы на базе филологического факультета МГУ // Теория и практика судебной экспертизы. 2007. №3(7). С.21-25; Кара-Мурза Е.С. Юридизированные эмоции как причины и последствия речевых конфликтов // Эмотивная лингвоэкология в

прикладної лінгвістики, функціональної стилістики, комунікативістики, психології, соціології та криміналістики і формують фундамент фоноскопічної та фонетичної, авторознавчої, семантико-стилістичної, текстознавчої та інших типів експертиз.

Принципове значення для практики юрислінгвістичної експертизи має заснування 2001 року в Москві *Гільдії лінгвістів-експертів із документальних та інформаційних спорів* (голова – М. Горбаневський). У проспекті Гільдії наголошується: "Стає все більш очевидно: проведення численних лінгвістичних експертиз спірних текстів, здійснюваних професійними вченими (лінгвоекспертами), зокрема, у зв'язку з постійним збільшенням кількості цивільних позовів про образу і наклеп, арбітражних позовів щодо тлумачення текстів та окремих слів, якісних перекладів судових рішень"⁹¹ вимагає зосередженості на професійній діяльності лінгвістів-експертів. На початку 2000-х у науковій літературі вперше досить детально викладається лінгвістичний та юридичний зміст 24 експертиз за відомими в Росії справами про захист честі й гідності, які були об'єктами судових рішень, а також формулюються рекомендації для лінгвістів-експертів⁹².

(3) *Барнакульська юрислінгвістична школа* пов'язана з діяльністю Алтайського державного університету. З 2001 р. під керівництвом М. Голева створені *Лабораторія юрислінгвістики та розвитку мовлення та Регіональна асоціація лінгвістів-експертів та викладачів*⁹³, що "покликані акумулювати наявний у Росії практичний досвід і на його основі виробляти науково обґрунтовані принципи лінгвоекспертизи, яка враховує специфіку мовної та юридичної сторін; здійснювати практичну експертизу конкретних мовноправових конфліктів, що постійно виникають в Росії та Алтайському краї, зокрема, давати практичні рекомендації для здійснення мовноправової діяльності, розробляти (давати мовну оцінку) текстів законів та інших юридичних документів, розробляти і поширювати програми і навчальні плани різних юрислінгвістичних курсів на юридичних та філологічних факультетах"⁹⁴.

современном коммуникативном пространстве: [коллективная монография]. Волгоград: "Перемена", 2013; *Капа-Мурза Е.С.* Лингвистическая экспертиза как процедура политической лингвистики // Политическая лингвистика. 2009. № 1 (27). С. 47-71; *Клушина Н.И.* Теория идеологем // Политическая лингвистика. 2014. № 4. С. 55-59.

⁹¹ URL: <http://rusexpert.ru/>

⁹² *Цена слова: Из практики лингвистических экспертиз текстов СМИ в судебных процессах по искам по защите чести, достоинства и деловой репутации* / Под ред. М.В. Горбаневского. Москва, 2001.

⁹³ URL: <http://www.lexis.webservis.ru/>

⁹⁴ URL: <http://www.fmc.asu.ru/departament/philology/jurislang/>

(4) *Пермська школа юрислінгвістики*, яка у своїй діяльності спирається на стилістичні праці М. Кожиної, зокрема з дослідження мови офіційно-ділового стилю, юридичної публічної комунікації, стилістичного ресурсу у правових текстах⁹⁵. Представники Пермської школи зосереджуються на аналізі структурно-смыслових особливостей ділового тексту, його нормативності та усталеності стильового ресурсу юридичної комунікації⁹⁶. Особливий сегмент наукової діяльності – юридична термінографія, що репрезентована уніфікацією правових терміносистем, а також порівняльним і перекладним аспектом термінології сфери юриспруденції.

Якщо виділяти ту частину юридичної лінгвістики, де досягнуті найбільш значні результати, то це, без сумніву, *судова лінгвістика*. Основні її сфери – лінгвокриміналістика (лінгвоконфліктологія), лінгвістична експертиза як практична сфера судового процесу та судова комунікативістика. Названий сегмент найбільше розроблений у теорії та практиці Московської школи юрислінгвістики та лінгвоекспертології.

Проаналізуйте співмірність лінгвоекспертної проблематики у слов'янських та інших країнах сучасного європейського простору. **Назвіть** тенденції розвитку лінгвоекспертної підготовки в академічних центрах Східної Європи та України.

Республіка Білорусь. Тенденції суспільного розвитку сучасного світу визначають необхідність міждисциплінарного характеру юридичних доведень у судовій практиці. Визначена тенденція має свої особливості в різних країнах слов'янського світу. Зокрема, у Білорусі діє авторитетний *Державний комітет судових експертиз*, окремим підрозділом якого є відділ лінгвістичних експертиз, до яких входять і фахові лінгвісти, і юристи-криміналісти. Відповідно до визначених суспільством та юридичною спільнотою завдань, білоруські дослідники

---

⁹⁵ *Кожина М.* Речеведение: теория функциональной стилистики: избр. работы. Москва: Наука, 2014; *Кожина М.* К основам функциональной стилистики. Пермь, 1968; *Кожина М.* Стилистика русского языка. Москва: Просвещение, 1983.

⁹⁶ *Кыркунова Л.Г.* Функционально-смысловые типы речи в аспекте внутрестилевой дифференциации следственно-судебных текстов // Стереотипность и творчество в тексте. Межвузовский сборник научных трудов, VII, Пермь 2004, С. 146-156; *Кыркунова Л.* Официально-деловые тексты в аспекте функционально-смысловых типов речи: автореферат дисс. ... канд.фил.наук. Пермь, 2007.

визначають **три аспекти вивчення лінгвістичної експертології** (Н. Судиловська)⁹⁷:

- соціальна, політична і комунікативна актуальність теоретичних і практичних проблем, що виявляються, зокрема, в соціальній заявці на розробку юрислінгвістичних питань у праві, засобах масової інформації, деяких сферах політики;
- розроблення питань юридичної герменевтики та логіки (інтерпретації, аргументації, лінгвістичної експертизи та ін.) в умовах сучасного законодавства;
- юриспруденція, звернена до лінгвістичних аспектів права, що закономірно зумовлює постановку питання щодо теоретичної та практичної взаємодії наук: лінгвістики та юриспруденції.

Сучасні білоруські дослідники відповідно до правових цілей виділяють такі види лінгвістичних експертиз, що корелюються із класифікаціями у світових практиках:

- лінгвістична експертиза нормативних актів;
- експертиза спірних текстів у справах про захист честі, гідності та ділової репутації;
- експертиза текстів за звинуваченням у клепті;
- експертиза текстів за звинуваченням в образі, неповазі до суду, образі представника влади;
- експертиза текстів за звинуваченням в екстремістській діяльності, а також за звинуваченням у порушенні расової, релігійної, національної та соціальної ненависті і ворожнечі;
- лінгвістична експертиза рекламних текстів;
- лінгвістична експертиза товарних знаків.

Одна з перших законодавчих спроб методологічного супроводу зазначених типів лінгвоекспертиз належить *Апарату Ради Міністрів Республіки Білорусь* з метою дотримання вимог *Правил підготовки проєктів нормативних правових актів*, затверджених Указом Президента Республіки Білорусь від 11 серпня 2003 № 359 *"Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності"*⁹⁸. В документі містяться зразки і шаблони проєктів нормативних правових актів та інших документів, довідник із написання окремих найменувань, слів і

---

⁹⁷ Судиловская Н.В. Состояние методологии проведения лингвистической экспертизы нормативных правовых актов в некоторых странах постсоветского пространства // Язык и право: актуальные проблемы взаимодействия. Минск, 2017.

⁹⁸ URL: https://pravo.by/upload/docs/op/P31900265_1562792400.pdf

словосполучень при підготовці проєктів документів, повні і скорочені найменування міністерств та інших республіканських органів державного управління Республіки Білорусь, подаються правописні особливості вживання слів (з юридичним коментарем) та ін.

У 2016 році *Національним центром правової інформації* Республіки Білорусь підготовлені методичні рекомендації, що містять типові вказівки щодо проведення лінгвістичного контролю проєктів правових актів (судової документації), підготовлені основні лінгвістичні вимоги до проєктів правових актів, зосереджено увагу на висновку лінгвіста-експерта у разі виявлення мовних порушень у документації⁹⁹.

Наголосимо, що в окремих університетах Республіки Білорусь діють спеціальності додаткової підготовки (після отримання диплома бакалавра та/або магістра) та/чи перепідготовки, що стосується закладів юридичного спрямування: 1-99 02 78 "Судова фоноскопична та лінгвістична експертиза", 1-21 81 04 "Текстологія" (юридична текстологія), а також здійснюється фахова підготовка спеціалістів для юридичної комунікації в межах освітньо-професійних програм із філології (юрисстилістики) та юриспруденції.

Проаналізуйте законодавчу базу про експертну діяльність Білорусі (*Закон РБ "Аб судова-експертнай дзейнасці"*), Польщі (*Prawo o ustroju sądów powszechnych*), Росії (*Закон РФ "О государственной судебной-экспертной деятельности"*) та України (*Закон України "Про судову експертизу"*).
Прокоментуйте межі фахової роботи лінгвіста-експерта в зазначених законах.

---

⁹⁹ *Лингвистический контроль качества подготовки правовых актов* [Електронний ресурс]: метод. матеріали / Нац. центр правової інформ. Респ. Беларусь ; сост. Н.В. Судилова, А.М. Браусов. Минск: НЦПІ, 2016.

Глава 2. ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ: ТИПИ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Ключові слова:

- структура експертизи
- одноосібні та комісійні експертизи
- первинні та вторинні експертизи
- комплексні експертизи

2.1. Типи експертиз за структурно-змістовими характеристиками

У сучасній юриспруденції існують різні підходи до класифікації експертиз, що вмотивовано динамікою правової системи, інтеграцією України в європейський простір і, як результат, – адаптацією вітчизняного законодавства до особливостей світового (передусім, європейського) права. Згідно з принципами процесуального законодавства України експертами виконуються *первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи*¹⁰⁰.

Також існують класифікації експертиз, пов'язані з термінами виконання, метою та завданнями, структурою та змістовим наповненням, функціональним навантаженням та ін., що залежить від виду експертизи та особливостями законодавчої системи, яка передбачає процесуальні функції документа у правовому полі.

Висновок експерта складається з обов'язковим зазначенням його реквізитів (найменування документа, дати та номера складання висновку), категорії експертизи (додаткова, повторна, комісійна, комплексна), виду експертизи (за галуззю знань) та трьох частин: вступної (Вступ), дослідницької (Дослідження) та заключної (Висновки).

---

¹⁰⁰ "Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень" (від 03.11.1998; зі змінами від 20.02.2020) (див. додаток 2)

Зауважимо, що деякі дослідники пропонують авторські класифікації лінгвістичних експертиз:

(1) *лінгвістичні експертизи публічних текстів або інших мовних об'єктів* (тексти масової комунікації в електронних і друкованих медіа, соціальних мережах, на телебаченні і радіо) та *лінгвістичні експертизи текстів документів, які регулюють суспільні відносини* (нормативних, законодавчих, офіційної документації, офіційних листів та ін.)¹⁰¹;

(2) *офіційні експертизи* (виконуються за постановою суду) та *ініціативні експертизи* (виконуються за вимогою будь-яких зацікавлених фізичних і юридичних осіб) – за формальним параметром; *лінгвістична експертиза слова, лінгвістична експертиза словосполучення, лінгвістична експертиза речення, лінгвістична експертиза тексту (чи дискурсу)* – за обсягом поданого матеріалу; *комісійні експертизи* (виконуються декількома експертами) і *некомісійні експертизи* – за кількістю експертів¹⁰²;

(3) *лінгвістична експертиза, яка проводиться на замовлення; лінгвістична експертиза, яка проводиться з метою наукового дослідження; лінгвістична експертиза, яка проводиться відповідно до довільних цілей* – класифікація за метою проведення та *експертиза виголошеної промови; експертиза письмового тексту; вербально-візуальна експертиза* – класифікація за об'єктом лінгвістичних експертиз¹⁰³.

Деякі дослідники наголошують на вивченні і статусі особливих типів лінгвістичних експертиз – політичних та правових документів (В. Широков), усного та письмового мовлення (Ю. Прадід), законодавчих текстів (Н. Артикуца), нормативно-правових актів (Ю. Бугайко), соціальних мереж (Л. Компанцева) та ін.

Логічними видаються такі принципи класифікації лінгвістичних експертиз:

(1) структурно-змістовий, побудований на формальних і типологічних характеристиках експертизи (*одноосібні / комісійні; первинні / вторинні; однорідні / комплексні*);

(2) функціональний, побудований на юридичних критеріях віднесеності до певної галузі права (*лінгвістичні експертизи у справах про захист честі, гідності та ділової репутації громадян; з правового*

---

¹⁰¹ Ажнюк Л.В. Типологія об'єктів лінгвістичної експертизи і методика їх дослідження // Мовознавство. 2016. № 3. С. 3–18.

¹⁰² Баранов А.Н. Лингвистическая экспертиза текста: теоретические основания и практика. Москва: Наука, 2007. 592 с.

¹⁰³ Бринев К.И. Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза: [монография] / под редакцией Н. Д. Голева. Барнаул: АлтГПА, 2009. 252 с.

захисту товарного знака; офіційних документів з ідентифікації якості перекладу; у справах про розпалювання міжнаціональної та міжетнічної ворожнечі та ін.);

(3) комунікативний, побудований на віднесеності до стилістично-функціональної сфери комунікації (медійної, наукової, художньої, бізнесової, політичної, дипломатичної, розмовної та ін.).

Водночас законодавчо, як вже зазначалося, лінгвістичну експертизу визначено як підвид криміналістичних експертиз (лінгвістична експертиза усного мовлення та лінгвістична експертиза писемного мовлення, в межах яких виділяють авторознавчу та семантико-текстуальну експертизу).

2.1.1. Одноосібні та комісійні експертизи

За кількістю учасників експертизи можуть виконуватися одним експертом (одноосібні) та двома і більше (комісійні).

Одноосібною є експертиза, яка проводиться одним експертом певної спеціалізації, що виконується у визначені законодавством терміни.

Одноосібні експертизи у судовій практиці зустрічаються набагато частіше, ніж комісійні¹⁰⁴. Однак зауважимо на важливості для лінгвістів-експертів професійної участі в роботі експертного колективу, що дозволяє повною мірою реалізувати **принцип об'єктивності та неупередженості в аналізі**.

Наголосимо, судова практика показує, що текст може бути джерелом доказової інформації, яка необхідна не тільки в межах криміналістичних експертиз, а й під час розгляду цивільно-правових спорів за різними категоріями справ. Відповідно залучаються вузькі спеціалісти-мовознавці для роз'яснення формально-змістової характеристики документів, структури та смислу тексту документа, різних особливостей фрагментів письмової / усної комунікації, фактологічних, стилістичних, граматичних та ін. помилок. Глибина фахової компетенції лінгвіста-експерта часто пояснює зверненість до одноосібного виконання дослідження, якщо йдеться про авторитетність і переконливість аргументації в лінгвістичній експертизі. Не виключається при цьому і можливість додаткової експертизи (див. 2.1.2 нашого видання), що передбачає залучення кількох експертів.

---

¹⁰⁴ Див. Єдиний державний реєстр судових рішень: <http://reyestr.court.gov.ua/>

Напр., у справі про роз'яснення *мовного ресурсу інтернет-чату*, що дезінформує реципієнтів, важливою буде експертиза спеціаліста з дослідження мови медіа (медіалінгвіста), який пояснив би сутність уживання мовних засобів за особливих функціональних умов – екстра- та інтралінгвальних факторів, що вплинули на процес інтернет-комунікації, жанрової специфіки інтернет-медіа, ситуації та аудиторії інтернет-ресурсу, специфічного використання мовних засобів. Очевидно, що кваліфікований дослідник інтернет-комунікації аргументує більш ґрунтовно висновки з досліджуваного питання.

Або ж інша ситуація з судової практики: у справі про особливості *вживання певної номінації в офіційно-діловій комунікації* до експертизи може залучатися спеціаліст зі стилістики української мови, який ефективно пояснює функціонування і закономірності використання стилістичного ресурсу мови в офіційно-діловому стилі, акцентуючи увагу на динаміці його розвитку в сучасному суспільстві.

Аргументуйте і представте в текстовому варіанті фрагмент можливого висновку лінгвіста-експерта у справі про невідповідність імені у дарчій / заповіті, обґрунтувавши відповіді на питання:

- (1) *Чи є ідентичними імена Микита і Нікіта (Олена і Альона; Ганна і Анна; Наталя і Наталія та ін. аналогічні мовленнєві ситуації) в українській мові для розгляду в судовій практиці?*
- (2) *Чи можна розглядати як мовні аналоги написання прізвищ: Дудар / Дударь; Піскова / Пескова; Корсік / Корсік; Шидловський / Шідловський та ін.?*

Лінгвістично обґрунтуйте свою позицію та поясніть принципи застосування фахової аргументації лінгвіста в судовій практиці.

Водночас законодавством визначено, що в судовій практиці "не повинна віддаватись перевага висновку експертизи лише тому, що вона проведена комісійно, повторно, експертом авторитетної установи або таким, який має більший досвід"¹⁰⁵. Ідеться в такому разі про лінгвістичну доказовість експертизи, її авторитетність, зорієнтованість на неупередженість, об'єктивність, що забезпечить презумпцію невинуватості та врахування всіх можливих юридичних наслідків.

---

¹⁰⁵ "Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах" (від 30.05.1997).

Колектив (комісія) експертів може утворюватися органом, що призначив експертизу, або ж особою (керівником експертної групи), яка може або уповноважена залучати вузьких спеціалістів для уточнення аналітичних даних.

Комісійною є експертиза, яка проводиться двома чи більшою кількістю експертів, що мають кваліфікацію судового експерта за однією експертною спеціалізацією (фахівцями в одній галузі знань).

Строк проведення лінгвістичної експертизи встановлюється керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) і не повинен перевищувати **90 календарних днів**. При виконанні комісійних експертиз у разі значного завантаження лінгвіста-експерта строк установлюється за письмовою домовленістю сторін.

Оформлення матеріалів для призначення одноосібної / комісійної експертизи регламентується такими правилами¹⁰⁶:

1 У документі про призначення експертизи (із залученням лінгвіста-експерта для комісійної експертизи) зазначаються її **назва та експертна(і) установа (установи)**, експертам якої (яких) доручено її проведення, а в разі участі в її проведенні особи, яка не працює в експертній установі, – також **прізвище, ім'я та по батькові, освіта, спеціальність, місце роботи, місце реєстрації цієї особи, інші дані**.

2 Документ про призначення експертизи (за умови залучення лінгвіста-експерта) для проведення експертизи **направляється експерту-виконавцю під особистий підпис отримання** (для комісійних – копії, оригінали документів зберігаються у керівника експертної групи).

3 У вихідному документі зазначаються повні дані експерта (експертів), включаючи освіту з правом вести дослідження. В експертизі обов'язково зазначається, що *Я, експерт _____, обізнана(-ий) із положенням про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок експерта згідно зі статтею 384 Кримінального кодексу України.*

_____ (підпис)

---

¹⁰⁶ Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень

Обов'язковими реквізитами одноосібної / комісійної експертизи є:

- адресат / адресант з повними офіційними даними сторін;
- вступна частина з юридичними документами, на які спирається експерт / експерти;
- добровільна згода на надання об'єктивного висновку;
- перелік питань до експерта;
- власне дослідна частина з аргументацією та покликанням на фахові джерела;
- висновкова частина з чіткими відповідями на питання.
- додатки (за необхідності)
- підписи сторони (сторін).

Для експертизи такого типу обов'язковим є залучення завірених нотаріально копій фахових документів експерта (експертів) – для спеціалістів, яких немає в Реєстрі атестованих судових експертів.

Для роботи з матеріалами експерту **надаються оригінальні** (чи завірени нотаріально копії) **документів**.

Напишіть вступ до комісійної експертизи, що досліджує порушення мовних прав громадян / -ина: *(а) у громадському транспорті; (б) в засобах масової інформації; (в) в закладі харчування.* Які юридичні документи будуть основними у Вашому дослідженні? Яка лінгвістична аргументація буде забезпечувати фахове доведення Вашої експертизи?

Якщо призначено керівника (голову) комісії експертів, то він / вона **зобов'язаний / зобов'язана**:

1. Ознайомитися з матеріалами справи, що надійшли, і визначити ступінь складності в її проведенні;
2. Сформувати склад експертної комісії (якщо вона не обумовлена в документі про призначення експертизи), враховуючи фахову спеціалізацію експертів із певних питань;
3. Забезпечити умови роботи експертної комісії;
4. Взяти участь у роботі експертної комісії і керувати нею;
5. Забезпечити збереження матеріалів справи, які надійшли, речових доказів та інших документів (в оригіналі);
6. За необхідності здійснювати зв'язок із особою, яка призначила експертизу.

Комісійні експертизи можуть бути **двох видів**: із залученням тільки експертів-лінгвістів та з залученням інших спеціалістів.

(1) Напр., для аналізу справи про якість перекладу з іноземної на українську мову залучаються філологи – фахівці з двох мов: української та іноземної. Це допоможе проаналізувати не тільки якість перекладу, а й відповідність оригіналу, стилю автора, аргументувати ряд власне лінгвістичних питань, зокрема правописних. Інша ситуація: за умови виконання лінгвістичної експертизи у **справах про розпалювання міжнаціональної ворожнечі** можуть пояснюватися семантика слів, які аналізуються (семасіолог), входження слова до різних рівнів мови (лексиколог, фразеолог, фонетист, граматист), функціональний потенціал слова, його комунікативна значущість (стиліст), ситуація, яка могла спровокувати мовний конфлікт (лінгвіст-експерт із психо- чи соціолінгвістики) та ін.

(2) Прикладами комісійних лінгвістичних експертиз, до яких долучаються інші спеціалісти, можуть бути спільні висновки експертів **про порушення інтелектуальної власності** (книги, тексти дисертацій, наукові статті, авторські знаки, іміджеві й рекламні кампанії та ін.). Залучення експертів інших галузей знання до комплексного висновку допоможе глибше дослідити поставлене питання: ґрунтовний **аналіз відповідності комунікації функціональним параметрам** тексту здійснюють медіалінгвісти; аргументувати пояснення викривлених відомостей чи **неперевіраних фактів у науковій літературі** можуть спеціалісти певних галузей (фізики, хіміки, медики та ін.); з метою **вияву плагіату в тексті дисертації** ефективним є залучення технічних спеціалістів, комп'ютерників, які працюють над формальними параметрами тексту; ґрунтовний **аналіз авторського псевдознака** здійснюють маркетологи, спеціалісти з реклами, дизайнери та ін.

Якщо за результатами проведених досліджень думки експертів збігаються, вони підписують **єдиний висновок**. Експерт, не згодний із висновком іншого експерта / експертів, дає **окремий висновок** із усіх питань або з питань, які викликали розбіжності.

З'ясуйте й аргументуйте, яких спеціалістів можна долучити до справ із вияву *(а) академічної недоброчесності на науковому порталі; (б) недоброчесної реклами; (в) наклепу в засобах масової інформації; (г) розпалювання міжконфесійного конфлікту в соцмережах*. Наведіть ілюстрації конфліктних текстів до кожної з зазначених груп.

2.1.2. Основні та додаткові експертизи

За обсягом дослідження лінгвістичні експертизи поділяються на *основні* та *додаткові*. Зібраний доказовий матеріал також визначає *основну* і *додаткову* дослідницьку діяльність експерта.

Так, при підготовці мовного матеріалу для лінгвістичної експертизи у ***спорі з майнових прав*** первинними будуть тексти документів, представлених на розгляд – розторгнення шлюбу, шлюбний контракт (договір), заповіт, документи щодо спільного володіння власністю та ін., а додаткових належать супровідні документи – листи, архівні записи, звернення до органів влади, публікації в масмедіа та ін. Відповідно, лінгвіст-експерт може написати два види експертизи, враховуючи ступінь значимості документів та роботи з їх текстами.

Таким чином, лінгвіст-експерт у виборі типу виконання спеціальної експертизи керується наданим фактичним матеріалом, можливістю оперативності виконання експертизи для розгляду (що окремо визначається як *оперативна* лінгвістична експертиза) та загальністю / локальністю справи, представленої в суді (інколи основну лінгвістичну експертизу називають *невідкладною*).

Основна лінгвістична експертиза стосується повного аналізу досліджуваного питання, вона визначає повноту аналізованого явища та є першою на призначення в судах.

Додаткова лінгвістична експертиза призначається після розгляду висновку первинної експертизи, коли аналіз проводиться для усунення неповноти або неясності висновку, або ж неможливою є особиста присутність експерта в суді.

Висновок **визнається неповним**, якщо експерт дослідив не всі надані йому матеріали чи не дав вичерпних відповідей на поставлені питання. За таких умов може призначатися додаткова експертиза, що роз'яснює висновок, який мав невизначений чи неконкретний характер.

У випадках, коли виникає необхідність провести дослідження нових матеріалів або інших обставин справи, призначається **нова експертиза, яка не є додатковою**.

Саме тому існує додатковий поділ експертиз на *первинну* та *вторинну* (див. 2.1.3 нашого видання).

Розглянемо ситуацію.

Експертам надано для аналізу синхрон тексту про здійснення злочину. У запиті до експертів поставлені питання:

1. Розтлумачте, будь ласка, лексичне значення таких слів та словосполучень: *"належність", "допустимість", "достовірність", "достатність", "очевидна недопустимість", "вагомість наявних доказів", "розумний сумнів", "поза розумним сумнівом"*.

2. Наведіть можливі синоніми до вищезазначених слів та словосполучень.

3. Поясніть, чи є близькими за значеннями до словосполучення *"доказ поза розумним сумнівом"* такі словосполучення: *"надійний доказ", "доказ, на який можна покластися у важливих справах", "цілком вірний доказ", "доказ, в якому ви твердо переконані", "доказ, в якому ви глибоко впевнені"?*

Відповідь експертів в **основній експертизі**, на думку сторін, є обґрунтованою і повною.

У другому зверненні, що виникає в продовженні розгляду справи, сторона обвинувачення звертається за **додатковою експертизою**, поставивши ряд запитань до надісланого раніше синхрону:

1. Розтлумачте значення термінів: *"припущення" та "сумніви"*.

2. Чи можна віднести до "припущень" або (та) "сумнівів" такі слова та словосполучення: *"не виключаю можливості...", "могла настати...", "вірогідно...", схожі на...", "можливо...", "які могли бути...", "може містити...", "імовірно...", "вважаю за можливе...", "можливо припустити, що...", "приблизно...", "умовно...", "вважаю, що...", "міг бути...", "як правило..."?* Чи є зазначені слова та словосполучення близькими за своїм змістом (синонімами)?

3. Чи можна сказати, що всі вищезазначені слова та словосполучення мають імовірний (вірогідний) характер, а не категоричний?

За таких умов ідеться про дві експертизи в межах однієї справи, яка доповнює одна одну. Відповідно, долучати додаткову експертизу треба, коли:

- в основній експертизі не була повною відповідь на поставлені питання;
- вдруге подається запит для експерта у зв'язку з додатковими слідчими діями;
- недостатніми (чи упередженими) були висновки експерта;
- з'являються у справі нові фактичні матеріали для аналізу лінгвістом-експертом.

*У разі призначення експертизи (залучення лінгвіста-експерта) для проведення додаткової або повторної експертизи **обов'язково надаються висновки попередніх експертів** із усіма додатками (фотознімками, порівняльними зразками та ін.), а також інші матеріали, що стосуються предмета експертизи, які були зібрані після надання первинного висновку.*

У разі необхідності проведення додаткової або повторної експертизи в документі про призначення експертизи (залучення лінгвіста-експерта) **зазначаються мотиви та підстави для її призначення.**

Так, у *справі про використання слогана* однієї торгової марки як алюзії на іншу (ідеться про слоган "Think Different" – 'думай інакше') експерт проаналізував семантику запропонованих для дослідження мовних одиниць, навівши широкий комунікативний контекст кожної та пов'язавши між собою елементи слогану, що доводять схожість окремих елементів зі слоганом в цілому. Пізніше сторона захисту призначила додаткову лінгвістичну експертизу, **мотивувавши** це відсутністю екстралінгвістичного аналізу, що полягає у глибшому розумінні перспектив функціонування слогану та реальної комунікативної практики щодо світової торгової марки. За таких додаткових питань повторне лінгвістичне дослідження очевидно є необхідним.

Проаналізуйте один із конфліктних текстів *щодо проблем екології / охорони здоров'я / освіти* в інтернет-комунікації як матеріал для дослідження лінгвіста-експерта та сформулюйте запит на основну і додаткову лінгвістичну експертизу. **Вмотивуйте** призначення додаткової експертизи і коло поставлених додаткових питань.

2.1.3. Первинні та вторинні експертизи

Законодавчо визначено, що первинною є експертиза певного роду, виду та підвиду, яка має на меті вперше дослідити об'єкт. В юридичній практиці **первинною** називають ту експертизу, яку виконують із застосуванням нової (оновленої) методики. Визначення судом первинної експертизи виявляється у зв'язці первинних висновків, які надаються на першому етапі судового процесу.

Вторинна експертиза фактично є продовженням розгляду справи по суті та визначає коло уточнювальних питань відносно первинної експертизи. Для лінгвіста-експерта вторинною може бути експертиза з уточненням семантики слова, з'ясування додаткових конотацій, аналізу слова / словосполучення у нових контекстах та ін.

Наведемо приклади поставлених питань для первинної та вторинної лінгвістичних експертиз (у межах однієї судової справи).

(Первинна) 1. Дайте експертну характеристику семантики понять: "*спір*", "*дискусія*", "*диспут*", "*суперечка*".
2. Чи є ці слова синонімами?
3. Чи виявляють вони однакову емоційно-експресивну оцінку ситуації в процесі комунікації?

(Вторинна) 1. Дайте лінгвістичне тлумачення понять "*спір*", "*дискусія*", "*диспут*", "*суперечка*" відповідно до комунікативних ситуацій в офіційно-діловому, медійному, розмовному стилях.

2. Чи можна вважати ці слова емоційно забарвленими у запропонованих для аналізу контекстах "*Не хочеться вести далі дискусію...*", "*Наша суперечка позбавлена сенсу...*", "*Ви певні, що нам цікавий цей диспут...*", "*Ваш спір зі мною не є перспективним...*" в політичному ток-шоу "Х" на українському телебаченні ?

Як бачимо, уточнення у вторинній експертизі було логічним із юридичного погляду за умови різних контекстів у медійній комунікації.

Експерт має навести лінгвістичну аргументацію, зважаючи на наукові джерела (з відтворенням семантики зазначених слів), а також проаналізувати конкретні контексти, в яких зустрічаються наведені слова та провести аналогії зі слововживанням в інших контекстах.

Експертна відповідь на первинну експертизу:

1. За тлумачним словником української мови поняття "*спір*", "*дискусія*", "*диспут*", "*суперечка*" мають таку семантику:

СПІР, спору, чол. 1. Словесне змагання; обговорення чого-небудь двома або кількома особами, в якому кожна з сторін обстоює свою думку, свою правоту. 2. Полеміка (звичайно в пресі) з рівних питань науки, літератури, політики і т. ін. 3. Серйозна суперечка; сварка. 4. *перен.* Суперечність, зіткнення. 5. Взаємні домагання щодо володіння чим-небудь, посідання чогось і т. ін., вирішувані перев. судом.

ДИСКУСІЯ, і, жін. 1. Широке публічне обговорення якого-небудь спірного питання. 2. Спір, суперечка окремих осіб, співбесідників.

ДИСПУТ, у, чол. Публічний спір на наукову, літературну і т. ін. тему.

СУПЕРЕЧКА, и, жін. 1. Словесне змагання між двома або кількома особами, при якому кожна із сторін обстоює свою думку, правоту; спір. 2. Широке публічне обговорення якого-небудь спірного питання; дискусія. 3. Сварка, чвари. 4. Звучання голосів людей, які сперечаються, сваряться. 5. *перев. мн.* Незгоди між ким-, чим-небудь з певного питання.

[Словник української мови у 20-ти тт. Т. 2, 9. Київ, 2010-2020].

2. Слова "*суперечка*", "*спір*", "*дискусія*" **можуть бути синонімами**, виходячи з лексикографічного опису.

3. Виявлення ступеня емоційно-експресивної оцінки поданих для фахового аналізу лексем "*спір*", "*дискусія*", "*диспут*", "*суперечка*" можливий лише за наявності контекстів процесу комунікації?.

Відповідь експерта не задовольнила суддю, який і поставив додаткові запитання, призначивши вторинну експертизу та додавши проблемні контексти з аналізованого медійного тексту.

Наголосимо, в цьому випадку вторинна експертиза не є такою, що спростовує первинну. Це **самостійне дослідження**, яке експерт проводить за нових обставин. Первинна експертиза в такому разі завжди

докладається до справи, хоча суд може і не брати її до уваги. Відповідно вторинну експертизу інколи називають *повторною*, щоб долучити до справи інший, більш докладний та аргументований висновок. Якщо такий висновок буде ідентичним до первинного, але матиме інші методи обґрунтування та аргументацію, то це буде підтвердженням об'єктивності й неупередженості експертної думки первинної експертизи.

Наведемо приклад експертизи, показавши різні шляхи аргументації при первинному і вторинних типах експертиз.

Депутат від політичної партії "Х" назвав журналістку видання "У" *"тупою вівцею, яка не вміє ставити питання"*.

"Говорять, що ви і ваше оточення були помічені у зв'язках з депутатами-регіоналами і мали великі проблеми із бізнесом. На що депутат люто відповів, не добираючи слів" (з сайту видання "У")

Висновок у первинній експертизі:

"Тупа вівця" у наданому контексті є емоційно забарвленим словосполученням, виходячи із семантичного аналізу номінації *"вівця"* (жарг. дівчина, ірон. про жертву), сприймається в даному контексті як образа. Словосполучення "тупа вівця" емоційно конотоване, що є **вербалізованою образою одного комуніканта іншим.**

Висновок у вторинній експертизі №1.

У словнику української мови семантика слів *"тупий" (а)* і *"вівця" (б)* тлумачиться як:

(а) Який погано ріже, коле; не нагострений, недостатньо нагострений; *перен.* Який не має достатньої гостроти сприйняття, недостатньо розвинений (про розум, органи чуттів і т. ін.); розумово обмежений, некмітливий, нетямущий (СУМ, т. 10, с. 320);

(б) Невелика свійська тварина, яка дає вовну, м'ясо, молоко; самка барана; *перен., зневажл.* Про покірну, лякливу людину (СУМ, т. 1, с. 550).

Виходячи з переносних значень у словнику – словосполучення *"тупа вівця"* є образою і носить емоційно-експресивне забарвлення.

Висновок у вторинній експертизі №2.

Словосполучення "ТУПА ВІВЦЯ" за виданням Л. Ставицької *має негативну конотацію* [Ставицька Л. *Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики. Київ, 2008*] та в будь-якому контексті (навіть із гумористичним забарвленням) буде сприйматися в мовленні як негативна характеристика. А отже характеристика особи, позначеної словосполученням "тупа вівця", є негативною, наносить моральну та професійну травму особистості, на адресу якої було висловлено таку думку.

Прикладами текстів, які потребують етапної експертної роботи, можуть бути: (1) тлумачення граматичних правил та їх винятків; (2) аналіз семантики слова в одному / кількох різних контекстах; (3) з'ясування правильності та точності вживання розділових знаків (пунктуаційні норми); (4) доведення різних функцій стилістичних тропів та фігур у певних контекстах та ін.

Поставте запитання до первинної та вторинної експертизи щодо зазначених нижче текстових фрагментів. **За яких обставин** вторинна експертиза буде недоречною в аспекті мотивації її проведення?

(1) Перед поворотом праворуч та ліворуч, у тому числі в напрямку головної дороги, або розворотом водій повинен завчасно зайняти відповідне крайнє положення на проїзній частині, призначеній для руху в цьому напрямку, крім випадків, коли здійснюється поворот у разі в'їзду на перехрестя, де організовано круговий рух, напрямок руху визначено дорожніми знаками чи дорожньою розміткою або рух можливий лише в одному напрямку, установленому конфігурацією проїзної частини, дорожніми знаками чи розміткою (З правил дорожнього руху).

* **Обґрунтуйте логіку / відсутність логіки щодо висловлення про "поворот у разі в'їзду на перехрестя, де організовано круговий рух".**

(2) Провести вступну компанію до вузів Міносвіти планує у визначені терміни. Уразі подовження карантину дії Міністерства можуть бути іншими (З газ.)

* **Проведіть експертизу помилок у тексті.**

---

(3) Коли людина нічого не пам'ять в мистецтві, то вона не в праві сідати в члени журі. І більше – коли у цієї людини "рильце в пушку", вона лається нецензурно, не вмiє стримувати емоції щодо інших, то як така людина може бути експертом? Обурює також ступiнь цинiзму організаторів, які беруть таку людину судити конкурс, адже це впливає на репутацію конкурсу, що не сприйматиметься уже як міжнародний та престижний (З інтернет-порталу)

* **Обґрунтуйте критерії образи честі, гідності та ділової репутації в даному висловленні.**

2.1.4. Однорідні та комплексні експертизи

Ще одна характеристика розрізнення експертиз – за професійними якостями експертів та ступенем виконання експертизи одним / кількома спеціалістами однієї / різних галузей.

Однорідні експертизи – експертизи, що проводяться представниками однієї галузі науки.

Комплексні експертизи – дослідження, що проводиться експертами з різних галузей наукового знання.

Важливо не плутати даний тип експертизи з комісійною (див. 2.1.1 нашого видання), мета якої **можливе** залучення експертів. У межах комплексної ми наголошуємо на **обов'язковому** залученні різних спеціалістів, зокрема експертів інших галузей знань. До комплексних експертиз можна віднести *медико-психологічну, психолого-авторознавчу, політико-лінгвістичну, медико-лінгвістичну, лінгвотехнічну* та ін. До текстів, які можуть піддаватися комплексному аналізу, можна віднести багатолінійні текстосистеми (напр., медійні, бізнесові, рекламні, дипломатичні), в яких використані різні позатекстові одиниці – невербальна (жестова) комунікація, креолізація, графічні знаки, алюзія, інтертекст та ін.

Законодавчо (ст. 201 Кримінально-процесуального кодексу) визначається, що комплексна експертиза є *різновидом комісійних експертиз*.

Виділяють у межах цього виду:

- експертизи за попереднім слідством;
- експертизи в стадії судового розгляду;
- експертизи, призначені особою, яка провадить досудове дослідження.

Кожен із цих типів реалізується як у межах однієї, так і кількох експертиз. Відповідно, в судовій практиці на кожному з етапів розслідування можуть залучатися як однорідні, так і комплексні експертизи.

Прикладом перших (однорідних) можуть бути експертизи з одного питання, що не має на меті залучати експертів із інших галузей знань, крім лінгвістичної, а також не вимагаються додаткові аргументи з аналізом нових матеріалів. Як правило в однорідних експертизах ставиться одне питання, залучається мінімальна кількість джерел та надається чітка відповідь на поставлене запитання.

Такі експертизи можуть оформлюватися у формі *експертної відповіді на запит*.

Розтлумачте словосполучення "на рівні" в офіційно-діловому тексті.

У тлумачному словнику української мови (Київ: Наукова думка, 1970-1980), подається така семантика:

Рівень – 2. чого, який, перен. Ступінь якості, величина і т. ін., досягнуті у чому-небудь; кого. Ступінь чиєсь освіти, культури, підготовки і т. ін. (Див.: <http://sum.in.ua/s/rivenj>).

Сполучення **"на рівні"** фіксується зі значеннями: а) як слід, як треба, як належить; б) (чого) у повній відповідності з чим-небудь.

Залучення додаткових словників чи інших наукових джерел за таких обставин не передбачається.

Якби запит був сформований із покликанням на конкретні юридичні контексти чи перед експертами були поставлені додаткові запитання (напр., чи є неоднозначним тлумачення наведеного словосполучення відповідно до контексту; як впливає це словосполучення на правосвідомість; чи може воно негативно впливати на особистість у процесі комунікації та ін.), експертиза могла б бути комплексною. Саме комплексна експертиза передбачає залучення різних фахівців та використання додаткової наукової / довідкової літератури.

Спробуйте визначити, чи буде достатньою однорідна експертиза в поставлених запитаннях до запропонованих нижче контекстів. **Яку наукову літературу** ви могли б використати для аргументації при проведенні лінгвістичної експертизи цих контекстів?

(1) Державний сертифікат середнього рівня другого ступеня (B2) засвідчує, що особа може розуміти основні ідеї комплексного тексту як на конкретну, так і на абстрактну тему, включаючи спеціалізовані дискусії за своїм фахом; може спілкуватися з носіями мови з таким ступенем швидкості та спонтанності, який уможлиблює регулярні відносини з ними, не викликаючи труднощів для жодної зі сторін; може чітко і докладно висловлюватися з багатьох тем, зокрема висловлювати свою думку з певного питання, наводячи переваги і недоліки різних позицій. (З Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної").

* **Обґрунтуйте поняття "носії мови" та схарактеризуйте контексти, в яких точно / неточно відбивається його семантика.**

(2) Олена повертається з роботи додому і вмикає телевізор. Показують відоме гумористичне шоу на телеканалі "Х". Краєм вуха вона чує, що ведучий порівнює жіночий мозок з сумочкою, а жінку за кермом – з "мавпою з гранатою". (З блогу).

* **Доведіть, що наведений контекст може / не може бути прикладом сексизму і що це суперечить / не суперечить законодавству України щодо захисту честі, гідності та ділової репутації особистості?**

(3) Відео дня: у Раді депутати ледь не побились: "А за клоуна ви зараз п... отримаєте". Все транслювалося наживо (З Інтернет-порталу).

* **Доведіть, що вживання вульгаризмів (нецензурної лексики) є нормативним / ненормативним для політичної комунікації та може бути предметом судового розгляду на захист честі, гідності та ділової репутації особистості?**

Ключові слова:

- експертиза текстів у справах про захист честі, гідності та ділової репутації
- експертиза з правового захисту
- експертиза з правового захисту інтелектуальної власності
- експертиза якості перекладу
- експертиза з ідентифікації власних назв

2.2. Типи експертиз за функціональною спрямованістю

2.2.1. Лінгвістична експертиза текстів у справах про захист честі, гідності та ділової репутації громадян

У судовій практиці названий тип лінгвістичної експертизи виконується найчастіше, що пов'язано передусім із:

- *всесвітньою глобалізацією та неконтрольованими потоками інформації;*
- *розвитком демократії, негативним наслідком якої часто є безвідповідальність комунікантів щодо висловленої інформації;*
- *еволюцією соціальних мереж, у яких висловлення комунікантів подекуди вважається особистою думкою, а тому переходить загальноприйнятій межі в культурній традиції;*
- *тотальним інтернет-покриттям у світі, яке не завжди регулюється законодавством, і як наслідок – виникає складність у притягненні до відповідальності комунікантів із висловленими некоректними думками;*
- *анонімністю комунікантів (особливо у віртуальному просторі), що ускладнює пошук осіб, які використовують заборонені вербальні прийоми у спілкуванні.*

Захист честі, гідності та ділової репутації регулюється законодавством: *ч. 4 ст. 32 Конституції України та Цивільним кодексом України.* Для підтвердження чи спростування факту наявності інформації, яка принижує честь та гідність громадянина,

---

шкодить діловій репутації проводяться лінгвістичні (семантико-текстуальні) експертизи.

Захист честі, гідності і ділової репутації – право громадянина та юридичної особи вимагати через суд спростування недостовірної інформації, яка принижує їхню честь, гідність чи ділову репутацію або завдає шкоди їхнім інтересам.

Лінгвістична експертиза може бути проведена, коли потрібно:

(а) спростувати чи підтвердити розповсюджену, поширену несвідомо (у вигляді цитати з іншого джерела) неправдиву інформацію;

(б) надати аргументи щодо розміщеної неправдивої інформації, яка свідомо поширювалася в інформаційному полі;

(в) довести нанесення шкоди при поширенні неправдивої інформації з нанесенням шкоди – матеріальної та/або моральної;

(г) довести, що інформація була подана недобросовісно щодо інших людей, компаній, організацій (передусім, у рекламі) та може / не може конкурувати на ринку у зв'язку з введенням в оману інших осіб.

Наведемо ілюстрації текстів, які можуть стати об'єктом для лінгвістичної експертизи з захисту честі, гідності та ділової репутації громадян.

(1) Гр. Х., продюсер, щодо співака У., який брав участь у Національному відборі "Євробачення-2014":

"З голосуванням трапилась явна лажа. На цьому каналі [Першому національному. – Прим.] працюють бездарі та тупі люди, що нічого не тямлять в музиці. Коли Володька співак – то це співак. А як ні – то хай доведуть. Вони відправляють туди [на "Євробачення". – Прим.] таких самих, як і вони" (ТСН. *Особливе*" (1+1) – коментар)

* Чи висловлювання є твердженням або оціночним судженням? Чи порушує висловлення гр. Х. честь, гідність та ділову репутацію представників телеканалу "N."? Які мовні засоби у представленому тексті вважаються маркерами образи честі, гідності та ділової репутації?

(2) Гр. Х в ефірі з одного національних каналів висловився з приводу інших виконавців:

"Це буде подарунок до приходу весни для дівчат. І я звичайно думав про те, що це повинна буде бути чоловіча команда. По-перше у нас не так багато людей, які вміють

співати. Це перша проблема і вона велика. В рамках цього проекту ми співаємо наживо і з одного дубля. Не так багато на жаль людей, які не побояться стати в цьому проекті. Я кажу це свідомо, не тому, що я хочу образити. Не називаю імен зараз. Вони зірки і відомими в нашій країні зараз. Але вони не можуть стати біля мікрофона і заспівати. У мене не такий великий вибір" (*сайт Znaj.ua – коментар*)

* Чи несе висловлювання негативний зміст? Чи є у словах гр. X номінації, які б ображали честь, гідність та ділову репутацію особи / осіб? Які мовні засоби у представленому текстовому фрагменті вважаються маркерами щодо образи честі, гідності й ділової репутації?

Таким чином, приниження честі, гідності та ділової репутації містять **такі ознаки:**

- повідомлення неправомірних негативних відомостей про особу чи організацію;
- невмотивована негативна оцінка особистості, її діяльності та ін.;
- недоведеність, неперевіреність тверджень;
- публічне висвітлення особистої інформації;
- наклеп та свідоме поширення неправдивих даних про суспільні процеси та участь у них осіб, організацій, громадських об'єднань;
- викривлення та невідповідність дійсності офіційно поданих відомостей.

Експерт, таким чином, у рамках лінгвістичної експертизи може діагностувати такі **характеристики тексту:**

- *вербалізація повідомлень негативного змісту*, зокрема лінгвістично змодельована негативна характеристика фізичної або юридичної особи з точки зору здорового глузду, моралі, правового погляду;
- *комунікативний ефект*, виражений у формі модальних слів / словосполучень, що є немотивованою рефлексією щодо конкретної особи;
- *неоднозначно тлумачені повідомлення*, що подаються у формі тверджень і не можуть бути перевіреними конкретним фактажем.

Характерним для лінгвістичної експертизи в цьому випадку є критерій ідентифікації, що дозволяє розрізняти і доводити істинність або хибність кожного конкретного твердження.

Традиційними **запитаннями** для лінгвістичної експертизи у справах про захист честі, гідності та ділової репутації громадян є:

- ✚ Чи є в досліджуваному тексті негативні відомості про особу, її діяльність та особисті ділові та моральні якості?
- ✚ У яких конкретно висловлюваннях (словах, словосполученнях, реченнях) містяться відомості, що наносять шкоду честі, гідності та діловій репутації особи та яка їхня мета?
- ✚ Якщо в досліджуваному тексті є негативні відомості про особу, то в якій формі вони виражені: твердження, судження, думки, припущення, питання, оцінки?
- ✚ Які семантичні характеристики мають слова, словосполучення, речення, що можуть наносити шкоду честі, гідності та діловій репутації особи?
- ✚ Чи можуть такі висловлювання нанести моральну та/або матеріальну шкоду фізичній/юридичній особі?
- ✚ Чи впливає контекст, у якому є конкретні висловлювання, на введення в оману інших людей щодо особи / осіб? Якщо так, то чи було це зроблено свідомо, зважаючи на засоби масової комунікації, які поширили таку неправдиву інформацію?

Проаналізуйте фрагмент лінгвістичної експертизи у справі про захист честі, гідності та ділової репутації гр. Х.; знайдіть лінгвістичні аргументи на підтвердження / спростування тези про те, що в даному контексті міститься негативна інформація про гр. Х. **Яку наукову літературу** ви використали б при написанні даної лінгвістичної експертизи?

Чи містять негативну інформацію про гр. Х. висловлювання, наведені в наданому для аналізу інформаційному матеріалі, а саме:

(1) "Х ... продовжує застосовувати різноманітні схеми. Він уже скоїв низку корупційних правопорушень і, відчуваючи безкарність, зупинятися очевидно не збирається";

(2) "Х. наркоман зі стажем. Він приймає наркотики сам і поставляє їх іншим колегам"

(1) Окремі твердження наведеного контексту проходять рефреном через увесь газетний гіпертекст і становлять **специфічну негативну інтертекстуальну домінанту**. Йдеться про характеристику "корупційний",

повторювану в численних комбінаціях щодо вчинків та особистості гр. Х. Комунікативний ефект негативізму щодо особи від такого повтору можна кваліфікувати з лінгвістичного погляду як свідомий вплив на суспільну думку з деструктивною метою.

У юрислінгвістиці: **"КОРУПЦІЯ, -ї, жін.** Використання посадовими особами свого службового становища для власної вигоди; підкупність, продажність урядовців і політиків. *Чи в XVI столітті діяв закон Івана Васильовича про боротьбу з тодішньою організованою злочинністю й корупцією?* (Є. Гудало); *Рим був нездоланною цитаделлю, яка, проте, давно вже виявилась підточена тотальною корупцією й давно перестала створювати матеріальні й духовні вартості* (І. Білик); *В умовах трансформації суспільства та переходу на ринкові відносини існує небезпека зростання корупції в ешелонах влади* (з наук. літ.); *Там, де є дефіцит, там відбуваються зловживання. Якщо був дефіцит м'яса, то процвітала корупція у м'ясних відділах. Якщо є дефіцит грошей у банку, то підвищується попит на гроші і хабарі* (з газ.); // Розкладання економічної і політичної систем у державі, що виражається в продажності посадових осіб і громадських діячів. *Особливо зміцніла ця традиція останнім часом, коли бюрократична корупція і відвертий криміналітет досягли свого апогею* (з газ.). [Словник української мови: у 20 т. / В.М. Русанівський, В.А. Широков та ін. / Український мовно-інформаційний фонд України. Київ : Наукова думка, 2010. С. 341].

Аналогічно тлумачиться семантичний обсяг поняття й у сфері законодавства: **"Корупція** – використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей" [Закон України "Про запобігання корупції" від 14.10.2014].

(2) У газетному фрагменті, наданому для аналізу, не тільки твердиться про події, які не мають жодного фактологічного і логічного обґрунтування, але й повідомляється про псевдодостовірність, пролонговану семантикою основного твердження. Як це відбувається, зокрема, у випадку **твердження** "Х... наркоман", що супроводжується означенням "зі стажем". Нібито переконаність журналіста насправді є спеціальним лінгво-технологічним прийомом організації вислову щодо неведеної достовірності події.

Наголосимо також на тому, що мова, якою послуговується автор газетного гіпертексту, у багатьох випадках **не відповідає нормам і вимогам сучасної літературної мови**. Експерт звертає увагу на повторюваний збіг вербалізованих характеристик штучно створюваної конфліктної ситуації, в мовній характеристиці якої є установка на недостовірну (патогенну) інформацію, де **використовується емоційно-забарвлена лексика, сленг і жаргонізм**. Таким чином, аналіз експерта містить твердження про свідому установку журналіста на недобросовісну подачу інформації в аналізованому тексті масмедіа.

2.2.2. Лінгвістична експертиза з правового захисту товарного знака (логотипа)

Названий тип лінгвістичної експертизи має на меті дати оцінку щодо коректного використання вербального складника товарного знака та/чи логотипа. Експертиза спирається на законодавство України: *"Про рекламу"*, *"Про охорону прав на знаки для товарів і послуг"*, *"Про авторське право і суміжні права"* та ін.

Експерт має керуватися термінологією та твердженнями, визначеними законодавчо:

- "зареєстрований знак – знак, на який видано свідоцтво";
- "знак визнається використаним, якщо його застосовано у формі зареєстрованого знака, а також у формі, що відрізняється від зареєстрованого знака лише окремими елементами, якщо це не змінює в цілому відмітності знака";
- "передача права власності на знак не допускається, якщо вона може стати причиною введення в оману споживача щодо товару і послуги або щодо особи, яка виготовляє товар чи надає послугу"¹⁰⁷.

Право власності на торговий знак засвідчується свідоцтвом, яке видається від імені держави уповноваженим на це органом – Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, і регулюється *Українським інститутом інтелектуальної власності (Укрпатент)*¹⁰⁸. Інформація про торговий знак вноситься до Державного реєстру свідоцтв України на знаки для товарів і послуг та

---

¹⁰⁷ ст. 1-2 Закону України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг" (від 23.12.1993, зі змінами від 12.11.2019).

¹⁰⁸ URL: <https://ukrpatent.org/uk>

засвідчується зображенням знака та переліком відповідних товарів і послуг. Саме ця характеристика і може стати предметом лінгвістичної експертизи, якщо інформація не відповідає зображенню, якщо є випадки плагіату, якщо така інформація внесена некоректно чи неточно.

*У міжнародній практиці захист торгових марок, знаків та логотипів узгоджується з **Міжнародною класифікацією товарів і послуг для реєстрації знаків**. Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 13.12.2019 № 662 введено в дію **11-у редакцію Міжнародної класифікації товарів і послуг для реєстрації знаків**.*

Лінгвіст-експерт у текстах з правового захисту товарного знака розглядає **мовний компонент**: чи правильно сформульований текст у логотипі / слогані; чи не повторює він інших знаків / слоганів (справи про плагіат); чи не порушуються в тексті знака / слогана права інших осіб / організацій; чи не розміщено в межах товарного знака натяки, алюзії, інтертексти на заборонені законодавством символи та ін.

Особливо частотними у практиці лінгвіста-експерта є випадки роботи з аналізу логотипів та слоганів, які є частиною масової комунікації та потенційно можуть нанести шкоду не одному реципієнту, а масовій аудиторії (наслідки в таких діях законодавчо визначено набагато жорсткіше).

***Знак рекламний; знак товарний** – знак, що використовується в рекламі як презентаційний компонент для привернення уваги споживача / реципієнта.*

***Логотип** – оригінальне зображення повного або скороченого найменування компанії, продуктів її виробництва чи асоційованого з нею образу. Логотип розробляється з метою привернення уваги потенційних споживачів до діяльності особи чи компанії.*

***Слоган** – основна ударна фраза медійного тексту, що містить рекламну пропозицію. Важливим у слогані є стислість та лаконічність. У юридичній практиці слоган може бути об'єктом аналізу лінгвіста-експерта¹⁰⁹.*

---

¹⁰⁹ Юрислінгвістика: словник термінів і понять / укладачі: Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко / За ред. Л.І. Шевченко. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2015. С. 62, 85, 123.

Наведемо ілюстрацію запиту торговельної компанії та відповідного експертного висновку щодо знаку для товарів.

Фрагмент запиту:

Детальніше розтлумачте поняття *скотч*, яке ви подаєте у виданні за ред. Л.І. Шевченко "Новий словник іншомовних слів" ("*клейка стрічка для упакування у вигляді рулону, від якого відрізається необхідна частина*"). Доводимо до Вашого відома, що наразі компанії "3М Company" (США) належать виключні права на словесні знаки для товарів і послуг серії *SCOTCH™* та *СКОТЧ™* відносно клейких стрічок, монтажних стрічок, плівок, що клеять матеріали різного виду й інших однорідних товарів. Враховуючи, що *СКОТЧ™* є зареєстрованим знаком для товарів та послуг компанії 3М, видове використання бренду *СКОТЧ™* відносно клейкої стрічки ***будь-якими третіми особами неприпустиме***.

Фрагмент експертного висновку:

(1) Реєстрове слово *скотч* подається нами відповідно до правописної традиції як **загальна назва**, що узгоджується з нормами і правилами українського правопису, де розрізняється написання власних назв (до яких належать знаки для товарів і послуг) і загальних номінацій понять (див. "Український правопис").

(2) Тип представленого лексикографічного видання – це тлумачний словник. Таким чином у ньому увага зосереджена на **поясненні семантики слова**, а не визначенні, дефініції відповідного поняття, що є **принциповою різницею між тлумачним словником і державним реєстром для товарів та послуг щодо свідоцтв України**. Тлумачний словник загальноживаної лексики пояснює семантику слова – реєстр подає однозначні, чіткі визначення (дефініції).

(3) З погляду суспільної комунікації названі розрізнення вказують на різні функціонально-стилістичні сфери використання – **реєстр знаків для товарів та послуг регламентує бізнесову комунікацію і регулюється відповідним законодавством** (передусім у сфері інтелектуальної власності), тоді як тлумачний словник загальноживаної лексики передбачає **нерегламентоване використання слова в будь-яких комунікативних ситуаціях і стильових контекстах**, що можуть надавати слову емоційно-експресивних та ін. конотацій, трансформувати його семантику та ін.

(4) явища переходу власних назв до загальноновживаної лексики є типовими для всіх світових мов і свідчать про активні семантичні процеси, що відбуваються в них (напр., *джакузі, жульєн, інстаграм* та ін.). Із погляду соціолінгвістики такі процеси свідчать про поширеність явища, семантичну актуалізацію вербалізованого поняття, як, зокрема, й відбулося в українській мові з запозиченим словом *скотч*, яке стало загальноновживаним, напр., у медіа (див.: *У Дніпрі сьогодні близько 8 ранку біля школи № 30 по вул. Крамського знайшли обмотану скотчем коробку з написом: "Вам посилка. Не відкривати. Там бомба"* [Українська правда], *Розрізаючи грошові купюри номіналом 5, 20, 50, 200 і 500 гривень, клеювали їх скотчем із сувенірними банкнотами, що дозволяло отримати зловмисникам підроблені купюри НБУ в більшій кількості* [Експрес]; *У Києві зловмисники пограбували приватний будинок, зв'язавши скотчем дітей* [Уніан]).

Зробіть лінгвістичну експертизу наведених нижче текстів (фрагментів текстів). **Визначте**, які типи експертиз за структурно-змістовими характеристиками можуть бути використані при аналізі текстів із правового захисту товарного знака (логотипа)?

(1) 5 березня Мін'юст видав наказ №368/5, яким затвердив Правила написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу. Зокрема, були встановлені обмеження, що стосуються назв юридичних осіб. Чи підпадають під цей закон такі номінації: *акціонерне товариство "Акціонер"*; *обслуговуючий кооператив "Кооператив"*; *політична партія "Українська політична партія"*?

* Чи є смислові / стилістичні / логічні помилки у використанні наведених номінацій? Чи будуть наявні в наведених назвах тавтології суперечити юридичним нормам, за якими визначаються торгова марка / назва юридичної особи / логотип?

(2) З проханням надати пільги на оплату за використання слова *"Київ"* у власній назві вже звернулося КП *"Київтранспарксервіс"* і ВАТ *"Київметробуд"*. Відповідні рішення бюджетна комісія Київської міської ради прийме на своєму наступному засіданні. Окремо до ради звернулися і представники приватного бізнесу, які мають номінацію *"Київ"* у зареєстрованих торгових марках:

автосалон "Київ+", газета "Київ на долоні", турагенція "Красивий Київ".

Джерело: сайт КМДА

* Якого типу порушенням є застосування у назві компанії слова "Київ", якщо ця організація не є комунальною власністю, з юридичного / лінгвістичного / логічного погляду?

(3) У результаті відкритого збору ініціатив "Місто, яким бачиш його ти" Житомир отримав власний логотип: варіант, поданий рекламною агенцією "Doris Advertising", прийняли як офіційний. Це графічний знак, геометрія якого базується на суміщенні форм літери Ж та широко розповсюдженого елемента поліського орнаменту.

Однак компанія "Форекс" уже звернулася за поясненням до Житомирської міськради щодо того, чому в логотипі використано подібний знак до рекламного логотипу компанії "MMCIS".

* Чи є порушенням візуальна схожість логотипів? Чи є стилістична алюзія на ці торгові марки у масового реципієнта? Чи можна лінгвістично аргументувати доцільність / недоцільність креолізованого збігу текстів?

2.2.3. Лінгвістична експертиза з правового захисту інтелектуальної власності та авторського права

Даний тип лінгвістичної експертизи передбачає аналіз інтелектуальної власності та/чи непряме використання чужого інтелектуального продукту іншою особою. Експертиза передусім спирається на Закон України "Про авторське право і суміжні права".

Закон охороняє особисті немайнові права і майнові права авторів та їх правонаступників, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва – авторське право, і права виконавців,

виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення – суміжні (інтелектуальні) права.

Інтелектуальна власність – об'єкти, що є витворами людського розуму, його інтелекту.

Право інтелектуальної власності – закріплені законом права на результат інтелектуальної діяльності в науковій, художній, мистецькій, виробничій та інших галузях інтелектуальної діяльності.

Ст. 1 Закону визначає основні терміни, якими має керуватися лінгвіст-експерт при підготовці експертизи з правового захисту інтелектуальної власності та авторського права:

- **автор** – фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір;
- **аудіовізуальний твір** – твір, що фіксується на певному матеріальному носії (кіноплівці, магнітній плівці чи магнітному диску, компакт-диску тощо) у вигляді серії послідовних кадрів (зображень) чи аналогових або дискретних сигналів, які відображають (закодовують) рухомі зображення (як із звуковим супроводом, так і без нього), і сприйняття якого є можливим виключно за допомогою того чи іншого виду екрана (кіноекрана, телевізійного екрана тощо), на якому рухомі зображення візуально відображаються за допомогою певних технічних засобів. Видами аудіовізуального твору є кінофільми, телефільми, відеофільми, діафільми, слайдофільми тощо, які можуть бути ігровими, анімаційними (мультиплікаційними), неігровими чи іншими;
- **база даних (копіляція даних)** – сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі – електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів;
- **вебсайт** – сукупність даних, електронної (цифрової) інформації, інших об'єктів авторського права і (або) суміжних прав тощо, пов'язаних між собою і структурованих у межах адреси вебсайту і (або) облікового запису власника цього вебсайту, доступ до яких здійснюється через адресу мережі Інтернет, що може складатися з доменного імені, записів про каталоги або виклики і (або) числової адреси за Інтернетпротоколом;
- **виконавець** – актор (театру, кіно тощо), співак, музикант, танцюрист або інша особа, яка виконує роль, співає, читає, декламує, грає на музичному інструменті, танцює чи будь-яким іншим способом виконує твори літератури, мистецтва чи твори

народної творчості, циркові, естрадні, лялькові номери, пантоміми тощо, а також диригент музичних і музично-драматичних творів;

- **виробник відеограми** – фізична або юридична особа, яка взяла на себе ініціативу і несе відповідальність за перший відеозапис виконання або будь-яких рухомих зображень (як із звуковим супроводом, так і без нього);
- **власник вебсайту** – особа, яка є володільцем облікового запису та встановлює порядок і умови використання вебсайту. За відсутності доказів іншого власником вебсайту вважається реєстрант відповідного доменного імені, за яким здійснюється доступ до вебсайту, і (або) отримувач послуг хостингу;
- **гіперпосилання** – формалізований відповідно до стандартів мережі Інтернет запис адреси вебсайту або його частини (вебсторінки, даних). У разі якщо гіперпосилання адресує до частини вебсайту (вебсторінки), то, крім домену і (або) числової адреси за Інтернет-протоколом, воно може містити додаткові записи про каталоги або виклики і умови доступу до вебсторінки, що може бути відтворена або збережена на пристроях, які можуть зчитувати та відтворювати електронну (цифрову) інформацію з використанням мережі Інтернет;
- **електронна (цифрова) інформація** – аудіовізуальні твори, музичні твори (з текстом або без тексту), комп'ютерні програми, фонограми, відеограми, програми (передачі) організацій мовлення, що знаходяться в електронній (цифровій) формі, придатній для зчитування і відтворення комп'ютером, які можуть існувати і (або) зберігатися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на зберігаючих пристроях комп'ютерів, серверів тощо у мережі Інтернет, а також програми (передачі) організацій мовлення, що ретранслюються з використанням мережі Інтернет;
- **інформація про управління правами** – інформація, в тому числі в електронній (цифровій) формі, що ідентифікує об'єкт авторського права і (або) суміжних прав і автора чи іншу особу, яка має на цей об'єкт авторське право і (або) суміжні права, або інформація про умови використання об'єкта авторського права і (або) суміжних прав, або будь-які цифри чи коди, у яких представлена така інформація, коли будь-який із цих елементів інформації прикладений до примірника об'єкта авторського права і (або) суміжних прав або вміщений у нього чи з'являється у зв'язку з його повідомленням до загального відома;
- **ім'я автора** – сукупність слів чи знаків, що ідентифікують автора: прізвище та ім'я автора; прізвище, ім'я та по батькові автора; ініціали автора; псевдонім автора; прийнятий автором знак (сукупність знаків) тощо;
- **опублікування твору, фонограми, відеограми** – випуск в обіг за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав виготовлених поліграфічними, електронними чи

іншими способами примірників твору, фонограми, відеограми у кількості, здатній задовольнити, з урахуванням характеру твору, фонограми чи відеограми, розумні потреби публіки, шляхом їх продажу, здавання в майновий найм, побутового чи комерційного прокату, надання доступу до них через електронні системи інформації таким чином, що будь-яка особа може його отримати з будь-якого місця і у будь-який час за власним вибором або передачі права власності на них чи володіння ними іншими способами;

- **організація колективного управління (організація колективного управління майновими правами)** – організація, що управляє на колективній основі майновими правами суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав і не має на меті одержання прибутку;
- **організація мовлення** – організація ефірного мовлення чи організація кабельного мовлення;
- **організація ефірного мовлення** – телерадіоорганізація, що здійснює публічне сповіщення радіо- чи телевізійних передач і програм мовлення (як власного виробництва, так і виробництва інших організацій) шляхом передачі в ефір за допомогою радіохвиль (а також лазерних променів, гаммапроменів тощо) у будь-якому частотному діапазоні (у тому числі й з використанням супутників);
- **розповсюдження об'єктів авторського права і (або) суміжних прав** – будь-яка дія, за допомогою якої об'єкти авторського права і (або) суміжних прав безпосередньо чи опосередковано пропонуються публіці, в тому числі доведення цих об'єктів до відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до цих об'єктів з будь-якого місця і в будь-який час за власним вибором.

Лінгвіст-експерт має аналізувати тексти, в яких порушені права інтелектуальної власності. Основним інструментом для лінгвіста-експерта залишаються мовні засоби, що дозволяють зробити висновок щодо ступеня та можливих наслідків у порушенні прав інтелектуальної власності. До прикладу, розглянемо експертний висновок щодо понятійної відповідності термінів "товарний знак", "торгова марка", "знак сервісу (обслуговування)" у сфері інтелектуальної власності:

Закон України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг" подає таке визначення для концепту, якому можна поставити у відповідність термінологічні сполучення "товарний знак", "торгова (торговельна) марка" тощо:

Знак – позначення, за яким товари і послуги одних осіб відрізняються від товарів і послуг інших осіб.

Тим часом терміносистема патентного відомства Великої Британії (<http://www.patent.gov.uk/tm/whatis/definition.htm>) подає таку дефініцію цього поняття:

A trade mark is any sign which can distinguish the goods and services of one trader from those of another.

Наведені визначення є ідентичними, якщо прийняти угоду: "A trade mark" перекладається як "Знак", а "sign" як "позначення".

Отже, в англійській термінології одним терміном "A trade mark" позначаються знаки як для товарів, так і для послуг.

В українському законодавстві було зроблено спробу піти аналогічним шляхом, причому переклад прикметника "**trade**" було в українському варіанті втрачено. Відбулося це, ймовірно з причини, що для авторів українського законопроекту залишилися нез'ясованими семантичні деталі слів "знак", "марка", які є дещо відмінними між собою і різняться в українській та англійській мовах:

ЗНАК, ч. 1. род. а. Предмет, позначка, зображення тощо, які вказують на що-небудь, підтверджують, означають щось; сигнал;

МАРКА, и, ж. 2. з означ. Знак, клеймо на виробач, товарах із зазначенням їхніх місця виготовлення, якості тощо (Український мовно-інформаційний фонд НАН України. URL: <https://sum20ua.com/>).

Як бачимо, в українському варіанті значення лексеми "**ЗНАК**", що може бути застосовано у тлумаченні понять, які тут розглядаються, є першим, а відповідне значення лексеми "**МАРКА**" – лише другим.

Поняття "**ЗНАК**" є родовим до "**МАРКА**" і, відповідно, – видовим до "**ЗНАК**" у значенні, що ми розглядаємо. Крім цього, як видно зі словникової дефініції, поняття "**МАРКА**" стосується об'єктів матеріально-речовинної сфери та відповідно ним не зовсім коректно позначати послуги.

Таким чином, "**Товарний знак**" – це поняття, що позначає й ідентифікує товари та послуги та відповідає визначенню у Законі України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг" (Розділ 1, Ст.1).

"**Торгова марка**" є терміном на позначення товарних знаків тільки для предметів матеріально-речовинної природи (товарів), тим часом як для позначення послуг логічно було б використовувати спеціальний термін – "**Знак сервісу**". У такий спосіб українська термінологія відповідатиме міжнародним стандартам і водночас відбиватиме природу та специфіку сучасної літературної української мови.

(Інтелектуальний капітал. 2003. № 6).

Поміркуйте, чи можуть бути порушення з правового захисту інтелектуальної власності та авторського права однакові номінації компаній з різними формами власності: *АТ "ТОВ", ТОВ "ТОВ", ПП "ТОВ", ООО "ТОВ"*? **Обґрунтуйте** свою відповідь, покликаючись на юридичну та юрислінгвістичну літературу. **Підтвердіть** правильність своїх висновків зверненням до лексикографічних джерел.

2.2.4. Лінгвістична експертиза текстів, що порушують Законодавство України про мову

Цей тип лінгвістичної експертизи спирається на Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", що у свою чергу спирається на Конституцію України (ст. 10), Декларацію про державний суверенітет України та Концепцію державної мовної політики, затверджену Указом Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010. У судовій практиці даний тип лінгвістичної експертизи виконується найчастіше, якщо порушується одна із статусних характеристик української мови:

- єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова (ч.1 ст. 1);
- статус української мови як єдиної державної мови зумовлений державотворчим самовизначенням української нації (ч. 2 ст. 1);
- державний статус української мови є невіддільним елементом конституційного ладу України як унітарної держави (ч. 3 ст. 1);
- статус української мови як єдиної державної мови в Україні визначається виключно Конституцією України (ч. 4 ст. 1);
- порядок функціонування і застосування державної мови визначається виключно законом (ч. 5 ст. 1);
- навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови, а також створення перешкод та обмежень у застосуванні української мови тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом (ч. 6 ст. 1);
- статус української мови як єдиної державної мови передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені цим Законом (ч. 7 ст. 1);
- українська мова як єдина державна мова виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України (ч. 8 ст. 1).

Лінгвіст-експерт може долучатися до фахових питань, пов'язаних із порушенням згаданого закону в контексті:

- неповаги до української мови як державної;
- публічного приниження чи зневажання державної мови;
- спотворення української мови в різних функціональних сферах спілкування та комунікативних ситуаціях;
- свідомої образи української мови та її державного статусу;
- вульгаризації української мови та змішування її з іншими мовами;
- нехтування вимогами обов'язкового застосування державної мови та ін.

Виконайте лінгвістичну експертизу пропонованих нижче текстів (фрагментів текстів). **Визначте**, які аргументи будуть логічними при аналізі текстів із правового захисту української мови як державної?

(1) З приводу квот я би порадив усім керівникам, які встановлюють квоти на українську мову, ще би запровадити квоти на якість відтвореного контенту, тому що гонитва виключно за українською мовою призводить до ситуації, що краще би вже звучала англійська. На кожному радіо повинен бути свій музичний редактор, який би відбирав якість музичного та текстового матеріалу. Іноді це неможливо слухати людині, яка любить музику. Ось цим ми теж вбиваємо любов до української мови. У мене є друзі, з якими у нас діти одного віку. Ми їдемо на дачу, беремо гітару і співаємо, натовпом. Хто як уміє. Наші діти, хоч вони і російськомовні, з величезним задоволенням співають українських пісень. Вони їх знають, їх ніхто не змушує. Вони розуміють, де красиво, а де – не дуже. Їх не треба вчити, вони самі нас вже навчать? (З інтерв'ю)

* **Чи є порушенням висловлювання про мову образливим щодо української мови? Чи можуть норми законодавства про мову регулювати висловлювання людей?**

(2) Конфлікт зі звільненням вчительки української мови з приватної школи у Львові набув "мовного" забарвлення. Приводом до скандалу став допис у фейсбуці вчительки про її звільнення, який викликав

неоднозначне трактування. Хоча дирекція школи заперечує, що скандал мовний.

(Детальніше у матеріалі Radio "Свобода" <https://www.radiosvoboda.org/a/30331510.html>)

* Чи є висловлювання вчителя образливими щодо мови та/чи україномовних дітей? Які аргументи можна використати для оцінки мовного питання в зазначеній ситуації? Доведіть лінгвістично порушення законодавства у сфері застосування української мови як державної в наведених вище висловлюваннях.

2.2.5. Лінгвістична експертиза офіційних документів

Експертиза офіційної документації – один із важливих типів лінгвістичного аналізу, адже лінгвіст-експерт має звертати увагу на системність, точність, логічність, фактологічність офіційного документа, особливості його композиції як мовного жанру.

***Документ (1)** – матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі (Ст. 1.1. Закону України "Про інформацію").*

***Документ (2)** – поняття ділової комунікації; матеріальний носій, що містить інформацію з основними функціями збереження та передавання в часі та просторі. За рівнем стандартизації розрізняють: 1) документи з низьким рівнем стандартизації, в яких обов'язковим є тільки виклад загальних відомостей (доручення, автобіографія, розписка, звіт, протокол, рапорт, довідка, інформація, офіційний лист та ін.); 2) документи з високим рівнем стандартизації (паспорт, анкета, диплом, посвідчення, свідоцтво, типові заяви, бланки), в яких укладач чи заповнювач документа тільки вписує необхідні дані, вибирає варіант запису чи ставить прочерк.*

***Документація** – сукупність документів, присвячених конкретному питанню; форма первинного відображення (реєстрації) господарських операцій у спеціальних документах обліку, які є підставою для наступних записів в органах влади.*

На кожену операцію (групу однорідних операцій) складається певний документ, що є носієм первинної інформації¹¹⁰.

У судовій практиці лінгвістична експертиза офіційного тексту тісно пов'язана із *технічною експертизою тексту*, основним завданням якого є встановлення фактів, методів та способів внесення змін до текстів документів (підчистка, підлог, дописка, переклеювання фотокарток, літер, підробка підписів тощо) та виявлення їх первинного змісту.

Інститутом судових експертиз ім. М.С. Бокаріуса рекомендуються такі запитання для вирішення завдань даної експертизи:

- *Чи вносились у текст документа зміни? Якщо вносились, то яким чином (підчистка, дописка, травлення, виправлення тощо) і який зміст первинного тексту?*
- *Чи була замінена в документі фотокартка?*
- *Чи замінювались у документі (договори, зошити, книзі, медичній картці тощо) аркуші?*
- *Чи є в даному документі (аркуші паперу) невидимий текст і якщо є, то який саме?*
- *Чи є на документі (аркуші паперу) удавлені штрихи, утворені писальним приладом (знакодруквальним пристроєм тощо)? Якщо є, то який зміст тексту, що утворений удавленими штрихами?*
- *Чи є на обгорілих аркушах який-небудь текст і (або) зображення? Якщо є, то який (яке) саме?¹¹¹*

Кожне із цих запитань включає роботу з текстом, який вважається об'єктом аналізу лінгвістів-експертів. Виходячи з характеристик тексту (когерентність, когезійність, формальність, стандартність, логічність, особлива архітектоніка, особлива організація мовностилістичних засобів та ін.), лінгвіст-експерт визначає методи аналізу та аргументацію доведення.

Наявність певних правил оформлення та функціонування офіційного документа є, отже, його класифікаційними характеристиками. Вимоги до оформлення документа можуть міститися в законах, підзаконних правових актах, передбачатися нормативними актами організацій. Із позицій юриспруденції будь-які офіційні

---

¹¹⁰ *Юрислінгвістика: словник термінів і понять* / укладачі: Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко; за ред. Л.І. Шевченко. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2015. С. 41-42.

¹¹¹ URL: <https://www.hniise.gov.ua>

документи мають юридичну силу, тобто забезпечують організацію суспільних правовідносин: на виникнення, зміну або припинення у суб'єктів права певних (потенційних або реальних) прав або обов'язків тощо. В юриспруденції документ, що має юридичну силу, прийнято називати **нормативно-правовим актом (законодавчим актом)**.

Закон (законодавчий акт) – нормативно-правовий акт, який приймається (затверджується) всеукраїнським референдумом, Верховною Радою України, встановлює відповідні засади правового регулювання суспільних відносин, є основою правової системи України.

Уточнимо, що за характером юридичної сили офіційні документи поділяють на нормативні правові акти і правові документи ненормативного характеру (правореалізаційні та правозастосовні акти). Щодо документів, які мають юридичну силу, як правило і здійснюється лінгвістична експертиза. Предмет такої лінгвістичної експертизи – тексти офіційних документів, які мають юридичну силу, водночас можуть суперечити основному закону та/або бути некоректним оформленням тексту у структурному, логічному, мовному плані.

Юридична сила різних видів документів є неоднаковою і залежить від правового статусу, рівно як і від компетенції автора (авторів) документа та функціонального призначення документа. Ступінь прояву юридичної сили документа і ступінь досягнення поставленої комунікативної мети залежать також від правильного вибору виду документа, а також від дотримання всіх організаційних правил його складання і функціонування.

Окремі дослідники наголошують на способах тлумачення документів в юриспруденції при лінгвістичному аналізі. Так, ключовими в цьому випадку будуть *логічний, систематичний, історико-політичний, етимологічний і спеціально-юридичний*¹¹² та ін. способи, на які звертає особливу увагу лінгвіст-експерт та які можуть стати окремим предметом лінгвоекспертного аналізу.

Отже, лінгвістична експертиза офіційних документів поділяється на два види: *лінгвістична експертиза правових актів* (нормативно-правових актів), що проводиться на стадії створення документів, та *лінгвістична експертиза документальної регуляції*, яка скринінгує використання в суспільній діяльності офіційних документів. Перша має

---

¹¹² *Бринев К.И.* Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза: [монография]. Барнаул: АлтГПА, 2009. С. 86.

на меті оцінити текст проєкту документа на відповідність мовним нормам, стилістичним і композиційним особливостям, друга – виявити мовні помилки і протиріччя, що обумовлюють можливість неправильного розуміння та встановлення буквального смислу окремих частин тексту документа.

Проаналізуйте Віденську конвенцію про право міжнародних договорів (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text) на предмет написання й укладання договорів (ст. 1), тлумачення текстів договорів (розд. 3), поправка і зміна договорів (ст. 39-45). **Які норми** Віденської конвенції про право міжнародних договорів може використовувати лінгвіст-експерт при виконанні фахового дослідження. Наведіть Ваші аргументи щодо лінгвістичних критеріїв оцінки юридичних документів з погляду їх відповідності / невідповідності, мовним особливостям комунікації в офіційні-діловій сфері.

2.2.6. Лінгвістична експертиза з ідентифікації власних назв

Визначений тип експертизи в юридичній традиції спирається на синтез регламентації правовими нормами і чинним правописом. В Україні з 2019 р., як відомо, діє оновлений правопис, в якому власним назвам присвячені §141-145.

Наголосимо на деяких правописних змінах щодо ідентифікації власних назв та нових правил передачі іншомовних власних назв українською мовою:

- *И* на початку слова вживаємо в деяких загальних і власних назвах іншомовного походження: *Ис-Хаб, Ич-оба, Кім Чен Ин*;
- через *Г* передаються іншомовні *Вергілій, Гарсія, Гетель, Георг, Гете, Грегуар, Гуллівер*; поряд із формами з *Ф* пишемо *Т* у словах грецького походження: *Атени (Афіни), Демостен (Демосфен), Сізіт (Сізіф)*;
- Німецьке буквособолучення *ей* відповідно до вимови передаємо українською мовою через *ай (яй)*: *Айзенах, Вайнрайх, Віттгенштайн, Вайзенборн, Кайзер, Майнгоф, Нортгайм, Бляйтрой, Кляйн, Кляйнерт, Фляйшер*; буквособолучення *ей* – через *ой*: *Фройд, Нойбранденбург, Нойбауер*;

- відбулося спрощення йотованих у власних назвах типу *Гаїті, Гоя, Єйтс, Савоя, Феєрбах, Маєр, Каєнна, Ісяя, Йоганн, Рамбує, Шантії, Соєр, Хаям, Хеєрдал*;
- подвоєння *кк* зберігаємо у власних назвах кельтського походження, де формант *Мас, Мс* поєднується з основою, що починається на [к]: *Маккартні, Маккензі, Маккенна, Маккінл*; натомість – *Дікенс, Дікінсон, Джекі, Томі*;
- назви населених пунктів чоловічого роду у Р.в. однини закінчення *-у* (у твердій і мішаній групах), *-ю* (у м'якій групі): *Амстердаму, Гомелю, Ліверпулю, Лондону, Мадриду, Парижу, Чорнобилу*;
- слов'янські імена не транслітеруємо, а передаємо українськими відповідниками: *Артем, Микола, Олександр, Семен, Віра, Катерина, Світлана*;
- пишуться з дефісом елементи імен людей: *Гасан-огли, Мамед-заде, Фікрет-кизи, Мехмед-бей* – якщо це не прізвище (тоді разом).

Лінгвістичному аналізу часто піддаються власні імена в юридичних колізіях, для яких точність передачі є принциповим доведенням: *Альона / Олена, Нікіта / Микита, Дмитрій / Димитрій, Григір / Григорій, Олекса / Олексій* та ін. Також це стосується і прізвищ, наприклад запозичених із російської мови: *Толстой / Толстий, Крутой / Крутий, Вінник / Винник, Питренко / Петренко* та ін.

Зауважимо, що в офіційних документах допущення помилки у власних назвах може призвести до негативних наслідків через невідповідність іншим документам. Саме тому в практиках деяких країн такий вид експертизи зустрічається достатньо часто і називається **неймінговою експертизою**, до якої входять не тільки ідентифікаційні тексти з тлумачення імен та прізвищ, а й експертиза географічних назв, товарних знаків, рекламної продукції та ін.¹¹³

Судова неймінгова експертиза проводиться в державних і недержавних установах для вирішення завдань номінації різних об'єктів, розмежування неймів і реклами, реєстрації засобів індивідуалізації, встановлення географічних найменувань, визначення колізій між різними типами номінацій у вживанні тощо.

---

¹¹³ *Sjöblom, P. Commercial names. C.Hough (ed.), The Oxford Handbook of Names and Naming. Oxford: Oxford University Press, 2016, pp. 453–464; Соколова Т.П. Нейминговая експертиза: организация и производство. Москва: Юрлитинформ, 2016; Плешков, Е.С. Значение имени собственного как лингвистическая проблема // Вестник ЮУрГУ. Серия "Лингвистика", 2017, 14(3), 71–75 та ін.*

Серед **основних завдань лінгвістичної експертизи з ідентифікації власних назв** виділимо:

- встановлення семантики власної назви та її етимології;
- виявлення ступеня оригінальності, унікальності, самобутності власної назви;
- розмежування власних назв у рекламних та піартекстах;
- встановлення відповідності власної назви правописним вимогам;
- встановлення лінгвістичних ознак тотожності імені, по батькові, прізвища, псевдоніму;
- виявлення словотвірної моделі номінації та семантики окремих компонентів штучно створеної власної назви (особливо це стосується медіакомунікації);
- встановлення лінгвістичних ознак подібності неймів (товарного знака та доменного імені, товарного знака та фірмового найменування, товарного знака та комерційного позначення);
- виявлення варіативності, смислової подібності або відмінності власного імені та / чи псевдоніма;
- встановлення походження та функціонування несправжніх (вудуманих) імен;
- встановлення можливості самостійного вживання нейма в рекламній кампанії, вивчення його унікальності;
- виявлення ідентифікаційних ознак найменування географічного об'єкта;
- діагностика лінгвістичних ознак порушення принципів гуманності та моралі в найменуваннях;
- виявлення неймів, що містять негативну інформацію та можуть заподіяти шкоду здоров'ю та / або розвитку дітей;
- виявлення власних назв, що містять ознаки обмеження будь-яких прав, свобод чи інтересів;
- визначення смислових помилок в ідентифікації, інтерпретації та функціонуванні власних назв;
- порушення правил перекладу власних назв на іншу мову.

Виконайте лінгвістичну експертизу запропонованих нижче текстів (фрагментів текстів). **Визначте**, які лінгвістичні аргументи будуть переконливими при аналізі текстів з ідентифікації власних назв? **Перерахуйте** основні методи і прийоми з лінгвістичного доведення правильності / неправильності оцінки при аналізі текстів.

(1) За довгий період існування назва інституту змінювалась декілька разів:

1898–1918 рр. – Київський політехнічний інститут
Імператора Олександра II;

1918–1934 рр. – Київський політехнічний інститут;

1934–1948 рр. – Київський індустріальний інститут;

1948–1968 рр. – Київський ордена Леніна
політехнічний інститут;

1968–1992 рр. – Київський ордена Леніна
політехнічний інститут ім. 50-річчя Великої Жовтневої
соціалістичної революції;

1992–1995 рр. – Київський політехнічний інститут;

1995 р. – Національний технічний **університет**
України "Київський політехнічний **інститут**". (Указ
Президента України за № 289/95 від 8 квітня 1995 року
"Про Київський політехнічний інститут").

[*Освітній портал (<http://osvita.ua>)*]

* Чи є логічним дисонансом віднесення одного навчального закладу до двох різних структурних типів організації науково-освітньої установи (*інститут / університет*)? Чи вмотивованим є функціонування в назві одного закладу вищої освіти загальних номінацій *академія / університет (Національний університет "...академія")*?

(2) Комп'ютерна організація "*iКомп*" використала у своїй назві дериват *i*, що алюзійно відсилає до відомого бренду iPhone. Компанія також використала ім'я С. Джобса як розробника бренду та фотоматеріали з його зображення в рекламній кампанії.

[*За матеріалами ЗМІ*]

* Чи не буде порушенням правових норм використання у власній назві вказівки на подібний світовий бренд? Які лінгвістичні аргументи Ви використаєте при написанні висновку експерта?

Ключові слова:

- експертиза медійного тексту;
- експертиза бізнесового, фінансового та економічного тексту;
- експертиза політичного тексту

2.3. Типи експертиз за комунікативними сферами

Міждисциплінарний статус лінгвістичної експертизи, інтегративний характер вирішуваних завдань і водночас – законодавчий регулятив щодо застосування спеціальних знань та особливих форм їх використання в судочинстві становить характеристику функціональних підходів до експертного аналізу. Сформульовані в законі організаційні вимоги, відповідно до яких має здійснюватися спеціальна експертиза, з одного боку, і фаховий лінгвістичний аналіз, побудований на строгій детермінації мовного факту, однозначності та системності доведень, з іншого, – дозволяють схарактеризувати лінгвістичну експертизу як прецедентне знання.

Лінгвістична експертиза в системі правосуддя сучасної демократичної держави є необхідним й ефективним компонентом доказової юриспруденції. Правомірність цього твердження витікає з логіки аргументації в досудовому розслідуванні та судовому процесі, де системні, послідовні, фахово проаналізовані факти дозволяють сформулювати об'єктивну доказовість щодо доведеності / недоведеності певної правової колізії.

Лінгвісти-експерти в пошуку методологій і методик фахової доказовості визначають різні підходи до спеціального аналізу тексту, з очевидних причин враховуючи його екстра- й інтралінгвістичні характеристики. Таким чином, синкретизм такого аналізу (без знання психо- і нейролінгвістики, соціальної психології та соціології, філософії мови, етнолінгвістики та ін.) не пояснює причин добору певної мовної одиниці, архітектонічної будови тексту, його комунікативної специфіки. Лінгвістичний аналіз передбачає не формальну констатацію мовного факту, а з'ясування причиново-наслідкових зв'язків постання тексту.

Водночас поліваріантна сутність реалізації у мовній комунікації спричиняє до розрізень у предметному аналізі лінгвіста-експерта. З цієї причини виникає диференціація компетентностей лінгвістів-експертів: експертиза політичного, бізнесового, економічного, фінансового, масмедійного та ін. типів тексту.

Розглянемо основні з них детальніше.

2.3.1. Лінгвістична експертиза масмедійного тексту

Лінгвістична експертиза медіатексту становить окремий проблемний локус наукових і практичних підходів до лінгвістичної експертизи в цілому, її об'єктності, предметності, завдань, кола вирішуваних питань та критеріїв фахової аргументації¹¹⁴.

Лінгвістична експертиза медійного тексту – (1) складна вербалізована сутність спілкування у сфері масової комунікації, що охоплює всі сфери життя суспільства, перехрещує в мовній свідомості медійну рефлексію особистості й соціуму. Лінгвістична експертиза медійного тексту включає експертизу друкованих та електронних ЗМІ, інтернеткомунікацію, рекламних та піартекстів, дописів соціальних мереж тощо; (2) комплекс мовознавчої аргументації доведення правильності / неправильності точності / неточності, коректності / некоректності вислову та відповідності медіатексту комунікативному завданню та стилевим параметрам¹¹⁵.

Специфіка медійної комунікації, як відомо, – **інформувати й переконувати**. Тому незалежно від жанрової та тематичної поліваріантності, типів носіїв інформації (традиційних паперових, електронних, Інтернету чи рекламно-візуальних), будь-який текст у медіа є оцінним¹¹⁶. Виявляється це у типізованих формах:

- *спеціального добору мовних одиниць* (лексики і фразеологія з різними емоційно-експресивними конотаціями семантики – згрубілості, пестливості, книжності та ін.),
- *актуалізації в медіакомунікації експресивного потенціалу слова* в диспозиції літературне / позалітературне (діалектне, жаргонне, okazіональне та ін.),
- *контекстної трансформації слова* як явища вторинної номінації, словесної "гри" зі словом запозиченим, фразеологізмом (народно-поетичної та літературної) та ін.,
- *появи нової лексики*, яка тиражується в масовій комунікації,
- *розширення жанрових форм* медіапродуктів.

---

¹¹⁴ Шевченко Л.І. Лінгвістична експертиза медіатексту: критерії фахової аргументації // Одеський лінгвістичний вісник. 2019 (спеціальний випуск). С. 237-239.

¹¹⁵ Медіалінгвістика: словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2013. С. 47-48.

¹¹⁶ Арутюнова Н.Д. Оценка в механизмах жизни и языка // Язык и мир человека. Москва: Язык русской культуры, 1999. С. 13-14.

Кожна мовна одиниця у виявленій чи іманентно властивій їй семантиці / функції включається в медіа до загального тексту, де домінують рівноважливі інформування та вплив на реципієнта. Лінгвіст-експерт **постає в цьому випадку фаховим інтерпретатором комунікативної реалізації ресурсу семантики слова**, його здатності відтворювати реальність чи творити нову – бажану чи свідомо змодельовану для масового реципієнта.

Критерії фахової аргументації в лінгвістичній експертизі спираються, отже, на взаємозалежності та взаємозумовленості екстра- й інтралінгвальних характеристик медіатексту, що включатимуть необхідні компетентності зі сфери юридичної та ін. сфер знання. Лінгвістичні критерії аргументації в комплексі доведень, пов'язаних із визначенням нормативності чи патогенності писемного/усного тексту або його фрагментів, будуть домінантними і визначатимуть систему доказовості.

До уваги лінгвістом-експертом береться все:

- семантика і граматична форма заголовка в медіатексті: *"Містер Фукс. Хто претендує на Промінвестбанк"* = як вияв інтертекстуальності та прогнозовано іронічного сприйняття в культурі сучасного соціуму, в якому поширеним і "прочитуваним" є відомий текст І. Льфа та Є. Петрова; водночас у заголовку вдало використано можливості номінативного речення уявлення [ukr.net, 5.05.2017 p.];
- структура заголовка у формі риторичного питання: *"Політика і поп – навіки разом?"* як оцінна реакція ЗМІ на колізії навколо Євробачення [BBC Ukraine, 5.05.2017 p.], або акцентований наголос на використанні розмовного віддієслівного іменника в заголовку тексту на дискусійну і складну проблематику (*"Загравання з мовним питанням у Європі: французькою проти англійської"*) ["Голос Америки", 9.05.2017 p.] – звернімо увагу і на препозицію розмовного слова у структурі заголовка, й на двочленність синтаксичної моделі, що в цілому свідчить про свідомий, прогнозований вплив на потенційного реципієнта (у тексті аналізується заява експрезидента Єврокомісії Жан-Клода Юнкера про те, що "повільно, але впевнено англійська мова втрачає важливість у Європі", яку він зробив у Флоренції, реагуючи на Brexit) та ін.;
- персоналізація та/чи деперсоналізація медійного повідомлення за одним компонентом вислову (*"Немає*

слів", – львів'яни чекають, поки місто нарешті виділить гроші на підземний перехід, який через суд відсудили в ЛАЗу" ["Форпост", 9.05.2017 р.]

- розрізнення і кваліфікація характеру оцінних тверджень у різних типах інформації та на різних інформаційних носіях "Трохи зради для НАБУ: Онищенко хвалиться, Інтерпол його більше не шукає" ["24 канал", 9.05.2017 р.] – "Онищенко показав документ Інтерполу, що не засвідчує його розшук" [з соціальних мереж, 9.05.2017 р.]
- пояснення причин і надання аргументованої оцінки винесеному в заголовок цитуванню ("Політолог: "Період запаху парфумів пані Г. в Нацбанку буде лишатися ще довго" ["Голос UA, 9.05.2017 р."] та ін.

Очевидно, що "правові межі використання спеціальних знань в адміністративному, господарському, кримінальному та цивільному судочинстві визначаються законом і судом з урахуванням правил належності, допустимості, достовірності й достатності доказів для вирішення конкретної справи або кримінального провадження"¹¹⁷.

Аналіз кожного з виокремлених і сформульованих в юриспруденції правил набуває в діяльності лінгвіста-експерта додаткових вимог. Однією з перших є вимога щодо встановлення й належної аргументації висновку про випадковий характер вживання певних мовних засобів чи цілеспрямований їх добір та використання (до уваги в цьому випадку беруться маніпулятивні технології й тактики як позитиву, так і негативу).

Використання конкретних мовних засобів, принципи організації тексту, інтертекстуальні наративи й асоціації – все це є лише мовною відповіддю на сформульовані екстралінгвістично комунікативні завдання. Лінгвіст-експерт як аналітик консолідованої інформації має докладно аргументувати фахову доказовість, враховуючи комплекс завдань, що ставляться у прецедентному тексті.

Розуміння необхідності лінгвістичної експертизи для юриспруденції, рівно як і медіалінгвістики, усвідомлюється все ширшими суспільними колами. Симптоматичним із цього погляду є

---

¹¹⁷ *Експертиза у судочинстві України: [наук.-практ. посіб.] / за заг. ред. В.Г.Гончаренка, І.В. Гори. Київ: Юрінком Інтер, 2015.*

травневий форум 2017 р. "Незалежні суди та вільні ЗМІ: синергія заради майбутнього", організований за солідарної участі Українсько-канадського Проекту підтримки судової реформи в Україні, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Ради суддів України, Верховного Суду України, Державної судової адміністрації України, Центру демократії та верховенства права, Громадського об'єднання "Детектор медіа", Інституту масової інформації, Національної спілки журналістів України.

Метою форуму є запровадження щорічної загальнонаціональної зустрічі для обговорення актуальних проблем взаємодії судів та ЗМІ, вироблення правил їх вирішення, а також створення постійно діючого Комітету взаємодії судів та ЗМІ для оперативного реагування на виклики публічної комунікації між судами та ЗМІ, включаючи і таку важливу для юриспруденції проблему, як лінгвістична експертиза медійного тексту.

Отже, лінгвістична експертиза медіатексту покликана проаналізувати масову комунікацію на предмет правової оцінки та спеціальних мовних засобів, що впливають на правовідносини медіа та суспільства. Лінгвістична експертиза зазначеного типу покриває такі жанри медійної комунікації:

<i>Інформаційні</i>	<i>Аналітичні</i>	<i>Художньо-публіцистичні</i>	<i>Рекламні</i>	<i>Піар- та SMM-жанри</i>
<i>стаття, замітка, інформаційна кореспонденція, інформаційний звіт, інформаційне інтерв'ю, блиц-опитування, репортаж, новини та ін.</i>	<i>стаття, рецензія, аналітичний звіт, аналітичне опитування, аналітичне інтерв'ю, аналітичний репортаж, бесіда, огляд, коментар та ін.</i>	<i>нарис, фейлетон, есе, памфлет, сатиричний коментар та ін.</i>	<i>реklamний банер, рекламний ролик, афіша, анонс, буклет та ін.</i>	<i>бізнес-план, брендингова замітка, піармодель, прес-матеріал, прес-конференція та ін.</i>

Проаналізуйте текст про "цензуру" медіаконтенту в Польщі та **визначте**, які аргументи будуть доречними при аналізі медійної комунікації в Україні на предмет нормативності / ненормативності, правильності / неправильності, цензури та пропаганди інформації?

В Польщі не існує редакційної цензури. Не може виникнути жодної формальної структури, хоча б навіть "внутрішньої", що здійснювала б цензурування інформації, оскільки закон (Закон "Пресове право") вимагає від журналіста об'єктивності та висвітлення точок зору всіх учасників певної справи чи конфлікту. Якщо журналіст дотримується цих норм, то, навіть у випадку судового процесу проти нього, він не буде визнаний винним у образі гідності, компрометації, чи в чомусь подібному.

Закон вимагає від журналіста професійної ретельності і передбачає способи покарання його за брак такої ретельності. Жодних засобів адміністративного впливу на журналіста не існує. Єдиним місцем, де може бути розв'язаний конфлікт такого типу, є суд.

Наприклад, Президент Республіки Польща Александр Квасьєвські (1995-2005 рр.) вважав, що на нього звела поклеп газета "Жиче" в статті, де твердилося, ніби він мав контакти з агентом КДБ. Судова справа розвивалася явно на користь Президента, але він, відчуваючи велику підтримку з боку суспільства, з огляду на перспективу очевидної перемоги, відмовився від "помсти", а його адвокати в процесі судових перемовин погодилися на вирок, в якому не містилося фінансових санкцій. В такий спосіб Президент дав газеті "вижити". Зазначу, що право також передбачає, на підставі засади спільної відповідальності, порушення судової справи не лише проти журналіста, а й проти головного редактора і навіть власника засобу масової інформації. Іншим "запобіжником" проти цензури є плюралізм медіа. Медіа є засобом контролю за діями влади. Натомість плюралізм медіа забезпечує їхній взаємний контроль. Завдяки цьому не може бути й мови про будь-яке загальне замовчування в медіа певних фактів або про маніпулювання громадською думкою. В той же час, такий взаємний контроль передбачає також конкуренцію та навіть "війну".

[Детектор медіа, 2002]

* Які положення Кодексу журналістської етики будуть доречними при захисті медійної комунікації в контексті цензури? Які параметри лінгвістичної аргументації можуть бути ефективними в доведеннях лінгвіста-експерта? Назвіть прецедентні відомі Вам судові процеси, в яких лінгвістична експертиза визначила принциповість судового рішення.

2.3.2. Лінгвістична експертиза бізнесового, фінансового та економічного текстів

Особливої ваги в сучасному інформаційному просторі набуває комунікація сфери бізнесу, фінансів та економіки, що включає компетенцію щодо мови ділових паперів та спеціальної галузі знань, а також реклами, PR-технологій, медійної представленості та інших сфер комунікації. В розуміння названих сфер комунікації на сьогодні входять і поняття вербальних регуляцій бізнес-відносин, і мова ділової взаємодії, і системність економічних термінів, і жанрове розмаїття ЗМІ бізнес-спрямування. Відповідно до компетенції експерта-лінгвіста входять не тільки традиційно визначені сфери мови науки, мови культури, мови офіційно-ділового та дипломатичного спілкування, але і **мови бізнесу, фінансів та економіки.**

Саме тому англійський бізнес-лінгвіст М. Чарльз наголошує, що "мова бізнесу є основою сучасного цивілізованого світу, де бізнес – це сума технологій успішності, а мова є його ключовим вербальним алгоритмом"¹¹⁸. Г. Почепцов, у свою чергу, поняттям бізнес-комунікації об'єднує іміджеву, рекламну, дипломатичну та піар-комунікації¹¹⁹, а Р. Бландер вважає бізнес-комунікацію основою для успішного економічного розвитку країни¹²⁰. Наголосимо, актуальним залишається самостійний тип лінгвістичної експертизи, зумовлений необхідністю аналізу бізнесових, фінансових та економічних текстів, на що впливають конфліктні комунікативні ситуації:

- в інноваційних бізнес-стратегіях,
- розвитку сучасної термінології міжнародних економічних та бізнесових відносин,
- у виробленні нових принципів планування та здійснення усних / письмових бізнес-комунікацій,
- у новій моделі міжкультурного зв'язку бізнес-спілкування та ін.

Лінгвістична експертиза бізнесового, фінансового та економічного текстів – фахове дослідження текстів бізнесового, фінансового та економічного спрямування, що вирішує мовознавчі проблеми, пов'язані з розробкою законодавства та його правовими регулятивами у практичній діяльності, а також виявленням вербальних невідповідностей у документах.

---

¹¹⁸ Charles M. Business negotiations: Interdependence between discourse and the business relationship // English for Specific Purposes, 1996, 15 (1), 211.

¹¹⁹ Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Москва: Центр, 1998.

¹²⁰ Бландер Р. Эффективные бизнес-коммуникации; пер. О. Максимов. СПб: Питер, 2000.

Як відомо, мова ділових документів (бізнесових, фінансових, економічних тощо) чітко підпорядковується вимогам офіційно-ділової організації тексту. Офіційно-діловий стиль регламентує правові відносини між громадянами і державою та використовується в ділових документах громадського, державного, політичного, економічного спрямування (*закони, постанови, укази, накази, договори, дипломи, акти, угоди, ділова переписка, заяви, розписки, фінансові звіти та ін.*). Тексти цього функціонального стилю відрізняються **точністю формулювань, логікою викладу, наявністю обов'язкових компонентів викладу (реквізитів) в оформленні конкретного документа, стандартизованим характером викладу (відповідних стандартів і кліше), стійкими формами розташування матеріалу та ін.**

Здебільшого мова офіційно-ділової документації письмова, але часто лінгвістом-експертом аналізуються й усні жанри – *публічні виступи, доповіді, збори акціонерів, наради, промови на бізнес-конференціях та ін.* За умови мовознавчого аналізу до уваги беруться точність висловлювання, різного типу модальності в оцінці фактів, співвіднесеність у комунікації екстралінгвального та інтралінгвального компонентів комунікації, особливості мовної поведінки комунікаторів та ін.

У діловому мовленні неприпустимо вживати скорочення, які можуть бути неоднозначно потрактовані, а саме:

- не входять до Державного реєстру свідоцтв України на знаки для товарів і послуг¹²¹;
- не відповідають нормам і правилам української літературної мови: *X-холдінг, W-стоматологія, рекламна агенція "Вечер", Наташа* *Ҁ. – президент страхової компанії*;
- позначають інше поняття, вже нормативне і апробоване в цій сфері комунікації: *піцерія "Ілона" – піцерія "Ілона-М"; фінансова група "Індустрія" – фінансова група "Індустрія і Ко"*;
- називають компанію, установу, корпорацію та інші організаційні структури з аналогічним скороченням, що призводить до неоднозначності номінації, а отже, й розуміння комунікантом: *банк "Гігант" – "БГ" ("Банк Гігант"); будівельна компанія "БудСтарт" – будівельна компанія "Бс" ("Будівельний старт")*;
- є невмотивованими калькуваннями іншомовних слів і номінацій у комунікативній практиці суспільства: *морозиво "Медведь", дофери з пензликом, штани-бананкі, сорочка оверсайс та ін.*

---

¹²¹ URL: <https://base.uipv.org/searchBul/search.php?dbname=reestrtrm>

У текстах ділових документів, як правило, використовуються стійкі слова і словосполучення (*вище зазначено, прошу звернути увагу, прошу Вашого дозволу, дозвольте повідомити, у зв'язку із, відповідно до та ін.*), вживання яких сприяє точності висловлювання, однозначності його тлумачення, визначає структуру та системність тексту в юридичній комунікації.

У сфері бізнесової, фінансової та економічної комунікації обов'язковим є послідовне використання термінів зазначеної сфери як можливості точно й однозначно позначити поняття, їх співвідносність та регламентувати конкретну сферу діяльності.

Особливе значення має конкретність і стислість викладу в бізнесовому, офіційно-діловому, економічному тексті, де мова йде не стільки про обсяг тексту, скільки про необхідність точно й однозначно подати необхідну інформацію. Логіка викладу в такому випадку пов'язана з комунікативним завданням щодо інформування про явища та обставини справи, які корелюють із аргументацією висновків у тексті запропонованого документа. Саме тому лінгвісту-експерту необхідно поставитися до такого тексту з особливою увагою, зацентрувавши на аналізованих точності, однозначності та логічності як основних текстових характеристиках.

Проаналізуйте доцільність комунікативних стратегій та тактик у тексті М. Каццоліно *"Невербальня комунікация: теорії, функції, язык и знак"* (див. покликання <http://www.tnu.in.ua/study/books/entry-2765698.html>), а також виконайте лінгвістичну експертизу представленого бізнесового тексту В. Карп *"Особливості менеджменту міжнародного туристичного бізнесу в умовах інтеграції"* (див. покликання <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/knu/article/view/1966/1728>), та ін.

Окремим локусом репрезентація бізнесової комунікації є медійна сфера, в якій часто реалізовано сучасні бізнес-практики. Саме в засобах масової комунікації такі тексти можуть бути найбільш суперечливими та становити предмет аналізу лінгвіста-експерта. Н. Кузьміна, що досліджує сучасний медійний текст у прагматико-комунікативному аспекті, розглядає бізнес-текст як вид медійного тексту й аналізує його в контексті можливостей рекламної та піар-комунікації.

Медіакомунікація в цьому випадку зосереджується на стратегіях вербального і невербального впливу в бізнесових текстах, тоді як предметом аналізу лінгвіста-експерта є передусім точність / неточність вислову.

***Вплив ЗМІ** – процес і результат дій в аспекті впливу засобів масової інформації, завдяки яким відбувається формування або зміна світогляду, намірів, уявлень та оцінок у мовній свідомості народу.*

***Вплив мовленнєвий** – психологічна та вербалізована дія щодо трансформації внутрішнього світу людини через зміну її знань, уявлень, що виявляється в поведінці, знаннях, емоційному стані людини, ставленні до соціуму та подій¹²².*

***Аналіз лінгвіста-експерта бізнесового, фінансового та економічного текстів** – фахове обґрунтування комунікативної єдності / відсутність єдності вербальних і невербальних репрезентацій у тексті з метою його ідентифікації.*

Зробіть лінгвістичну експертизу тексту та **доведіть** його цілісність, системно-структурну єдність, **вмотивуйте** нормативний і логічний добір мовних засобів?

Жоден бізнес у світі не був готовий до пандемії COVID-19. Наша юридична група також стикнулася з викликом коронакризи. Запровадження карантину збігся з моментом, коли наша компанія проходила процес розширення бізнесу. Ми планували приєднати нові команди юристів і відкрити шість нових самостійних практик. Після того, як 12 березня минулого року Кабінет міністрів і Київрада анонсували локдаун, ми переглянули стратегію та прийняли рішення діяти за попереднім планом і оголосили 1 квітня про розширення.

Зазальна паніка і непередбачуваність ситуації не змусили нас відхилитися від наміченого курсу. Натомість компанія швидко адаптувалася до нових умов. Нам удалося реорганізувати роботу і при цьому зберегти та навіть покращити рівень сервісу. Завдяки оперативним управлінським рішенням, наша компанія не просто вистояла під час шторму, а й зміцнила лідерські позиції на ринку. Ці заходи можна вважати універсальними та застосовувати не лише в юридичному бізнесі.

---

¹²² Медіалінгвістика: словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2013. С. 36-37.

З початком карантину ми перевели комунікацію з клієнтами в онлайн-формат, застосовуючи зручні для них канали спілкування: конференції, месенджери та інші онлайн-сервіси. Це забезпечило безперерйну роботу над проєктами та прискорило швидкість комунікації. Крім того, ми зменшили час на обробку запитів нових клієнтів, скоротивши до мінімуму час із моменту звернення до отримання першої консультації. За однакового рівня надання послуг саме швидкість, зручність і простота процесів у взаємодії з клієнтами формують додаткову цінність і забезпечують конкурентну перевагу.

Ми приділили багато часу додатковому спілкуванню з нашими клієнтами – контактували з кожним, пояснювали зміни у компанії та розповідали про можливості, що відкриваються. Також ми вивчали, яким чином пандемія та карантин впливають на бізнес і процеси клієнтів, надавали консультації та послуги для забезпечення ефективного функціонування та захисту бізнесу. Ми створили лендинг юридичної підтримки бізнесу під час пандемії, розробили серію відеоконсультацій на теми з трудового права, банкрутства юридичних осіб, дистанційного розгляду судових справ та з інших актуальних питань. Загальне посилення комунікації з клієнтами та додаткові сервіси у складний час покращили взаємодію та сприяли розвитку співпраці.

Криза – час нових можливостей. Це банальна, але перевірена життям істина. Вважаю, що коронакриза прискорила процеси, необхідність яких була давно очевидна. Нам удалося пройти найскладніший етап пандемії та стати сильнішими завдяки мобілізації ресурсів, швидким оперативним рішенням, скоординованим діям і використанню потенціалу сучасних технологій.

[А. Стоянов, "Дзеркало тижня",

<https://zn.ua/ukr/business/rozvitok-biznesu-v-umovakh-krizi.html>]

* Які параметри лінгвістичної аргументації можуть бути ефективними в доведеннях лінгвіста-експерта, який аналізує бізнесові, фінансові та економічні тексти? Схарактеризуйте принципи лінгвістичного доведення у відомих Вам судових процесах, де лінгвістична експертиза стала визначальним аргументом для судового рішення.

2.2.3. Лінгвістична експертиза політичного тексту

Лінгвістична експертиза політичного тексту є одним із основних типів експертизи, адже політична комунікація в Україні – результат демократизації суспільства, розширення функцій політичних інституцій, проникнення політичної сфери в інші комунікативні – бізнесову, фінансову, масмедійну тощо. У наш час особливо відчувається вплив

лінгвістичного фактора як потужного політико-комунікативного ресурсу в соціумі, як інструмента лінгвополітичного моделювання дійсності, як сильного вербального маніпулятиву, як дискусійного поля для аналізу політичної дійсності та ін. Головним предметом даного типу лінгвістичної експертизи є **політичний текст**.

***Політичний текст** – об'єднана смисловим зв'язком композиційно-архітектонічна єдність, що є послідовністю слів (пропозицій), пов'язаних політичною тематикою. Цільова ознака політичного тексту – комунікативна зорієнтованість на вплив за допомогою артикуляції певних ідей, концепцій, поглядів, які мають характерну модальність.*

Основними характеристиками політичного тексту є **зв'язність, логічність, цілісність, наявність ідеологічності**. Політичний текст може належати до різних жанрів – як усних (*виступ на мітингу чи в парламентській дискусії, доповідь на партійному з'їзді, телеінтерв'ю політичного лідера* та ін.), так і письмових (*передова або аналітична стаття в газеті, листівка, програма політичної партії* та ін.). Змістова ознака розглянутого виду текстів – це відображення в них діяльності партій, громадських організацій, органів державної влади, знайомство з ідеологічними позиціями громадських та державних лідерів і активістів, спрямованими на розвиток соціальної та економічної структури суспільства.

До політичної комунікації можна віднести, передусім, мову публічних виступів політичних діячів, парламентську мову або т. зв. мову парламентських дебатів, мову політичної пропаганди та політичної реклами як в усній, так і в письмовій формах, мову різноманітних передач на політичні теми в інтернеті, на радіо, на телебаченні, а також блоки політичних новин на радіо та телебаченні, блоги та дописи в інтернеті, рубрики, які відводяться політичним подіям у пресі, статті на політичні теми та ін.

Н. Кондратенко, зокрема, розглядає такі види політичних текстів: *біографія політика, рекламний слоган (рекламний політичний слоган), політична програма політика / політичної партії, агітаційні політичні тексти, іміджеві політичні тексти, листівки та буклети*¹²³, кожен із яких може бути окремим предметом аналізу лінгвіста-експерта. В цьому випадку увага зосереджується на мові політичних

---

¹²³ Кондратенко Н. Український політичний дискурс. Текстуалізація реальності. Одеса: Чорномор'я, 2007. 156 с.

текстів та меті, що її передбачає діяльність політика – ця мета має маніпулятивний характер, на що насамперед звертає увагу лінгвіст-експерт. Основними операційними поняттями для лінгвіста-експерта в такій аналітичній ситуації є:

- **ідеологема** – мовна універсалия стилю масової інформації, що задає певний ідеологічний модус політичному тексту. Цілеспрямоване використання ідеологем є ефективним засобом маніпуляції масовою свідомістю – ідеологема легко запам'ятовується, оскільки заснована на загальновідомих символах, створює ілюзію розуміння, має ознаки інтертекстуальності, спрямовує соціум на вигідну маніпулятивну діяльність¹²⁴. Традиційно до ідеологем відносять одиниці типу *свій / чужий, ворог / друг, демократія / антидемократія, свобода / рабство, патріотизм / зрада, залежність / незалежність* та ін., які будуються на ціннісній диглосії. Саме протиставлення цих ідеологем і відбувається у комунікації політичних опонентів та може бути предметом лінгвоекспертного аналізу;
- **ярликова лексема** – мовна домінанта масової свідомості, що забезпечує локальну та глобально-змістову текстову зв'язність. У політичній комунікації ярликова лексема належить до т.зв. ядерної лексики, що виконує функції текстового скріплення ідей та є обов'язковою для артикуляції ідей політика¹²⁵. Лексеми-ярлики пов'язані з ідеологемами і є смисловими одиницями в рекламних політичних кампаніях. Див. у політичних слоганах: **Україна** ("*Україна – це ти*", "*Україна понад усе*", "*Все буде Україна*"), **вибір** ("*Вибір за тобою*", "*Патріотичний вибір*", "*Вибір – Україна*"), **демократія** ("*Демократія формується тобою*", "*Нова Україна – нова демократія*"), **Європа** ("*Європа починається з тебе*", "*Наша країна – це Європа*", "*Ми – серце Європи*") та ін.;
- **наратив політичний** – віртуальна політична комунікація, яка при вербалізації стає продуктом інформаційним, направленим на стимулювання конкретних фізичних дій

---

¹²⁴ Мальшева Е.Г. Идеологема как лингвокогнитивный феномен: определение и классификация // Политическая лингвистика. 2009. С. 32–40.

¹²⁵ Сизонов Д.Ю. Поняття "лексема-ярлик" в сучасній медіалінгвістиці: функціональний аспект // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2013. Вип. 27. С. 42-51.

або модальність. Г. Почепцов, зокрема, зазначає, що в політичному тексті наратив створює напругу, яка допомагає перейти до дій, задає системне уявлення про світ, розповідає про успіх та поразки влади / опозиції, робить народ успішним / жертвовним, популяризує позитиви / негативи політиків та ін.¹²⁶. Можливі політичні наративи – це: *війна – це власні інтереси / війна – це економічний крах; майдани змінюють країну / майдани призводять до економічних проблем; Brexit – позитив для Європи / ЄС втратив після виходу Британії* та ін.;

- **іміджелогема** – мовна одиниця, що репрезентує образ та формується в індивідуальній / масовій свідомості засобами психологічного впливу та медійними інституціями. Іміджелогема створюється за допомогою PR-технологій, пропаганди, реклами з метою формування в масовій свідомості визначеного ставлення до об'єкта, особистості, явища. Виділяють дзеркальний (суб'єктивний), модельований, поточний, негативний та ін. типи іміджелогем¹²⁷. На психологічному рівні політичний чи громадський діяч асоціюється з образами "мудреця", "героя-захисника", "вірного послідовника", "батька нації" та ін. Можливий імідж політика може складатися з поведінки, зовнішності, біографічних особливостей, програмових засад та інших компонентів, зреалізованих та вербалізованих в іміджелогемах-маркерах.

У багатьох політичних текстах міститься виклад фактів і думок, але така інформація повинна бути ще одним аргументом для переконання адресата і в врешті-решт впливати на його політичну позицію¹²⁸. Саме названа характеристика вважається визначальною для аргументації лінгвіста-експерта, який діагностує текст. Зазначимо, що домінантною тут буде вербалізація переконання, зреалізована в політичному контексті.

---

¹²⁶ Почепцов Г.Г. Від Facebook'у і гламуру до WikiLeaks: медіа комунікації. Київ: Спадщина, 2012. 464 с; Почепцов Г.Г. Україна та її інформаційне майбутнє. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/4474>

¹²⁷ Плясун О.М. Категорія "імідж" у сучасній гуманітаристиці: проблема та її наукові дискурси // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2017. Вип. 35. С. 70-87.

¹²⁸ Медіалінгвістика: словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2013. С. 176.

Проаналізуйте вербальні доміанти статті "*Лінгвістична експертиза у репутаційних спорах, або Як підбирати слова, щоб вийти сухим із води*" (див. покликання https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/180563_lingvistichna-ekspertiza-u-reputatsynikh-sporakh-abo-yak-pdbirati-slova-shchob-viyti-sukhim-z-vodi) та **сформулюйте** процесуальні питання щодо визначення характеру висловлювань під час розгляду справ щодо поширення недостовірної інформації в політичній комунікації.

Таким чином, політична мова – сукупність вербальних / невербальних структур, які використовуються у сфері політики та здійснюють вплив на формування й еволюцію політичної свідомості індивідів / соціальних груп, їх участь у перебігу політичних процесів. Лінгвіст-експерт має враховувати й аналізувати комунікативну ситуацію, за якої мова в політичній діяльності – засіб для обслуговування політичних потреб соціуму, тобто для пропаганди тих чи інших політидей, емотивного впливу на громадян, вироблення суспільного консенсусу та ін.

Частотним для лінгвоекспертного аналізу є визначення мовних конфліктів у різноманітних політичних документах (договорах, угодах, законах, підзаконних актах, наказах, розпорядженнях, комюніке, заявах та ін.). Важливо, що політична мова завжди співвідноситься не тільки з повідомленням про політичну дійсність, але і про її інтерпретацію, як явну, так і приховану оцінку, що становить особливий інтерес для лінгвіста-експерта. Політична мова зорієнтована на те, щоб викликати бажану для суб'єкта мовленнєву чи поведінкову реакцію з боку суб'єкта комунікації, а тому може бути складною та неоднозначною для висновків в аналітичній роботі лінгвіста-експерта.

Дискусійними ознаками політичної мови, отже, є **смыслова невизначеність** (політики часто висловлюють свою думку в максимально узагальненому вигляді), **фантомність** (багато знаків політичної мови не мають реального денотата), **іраціональність** (опора на підсвідомість), **езотеричність** (справжній сенс багатьох політичних висловлювань є зрозумілим тільки учасникам комунікації), **дистанційованість**, **театральність** та ін. Усе це має враховувати фахівець при підготовці лінгвістичної експертизи політичних текстів.

Зробіть лінгвістичну експертизу запропонованого політичного тексту та **визначте** його основні характеристики, які можуть стати основним аргументом для фахового висновку?

"2020 рік пройшов під тотальним пресингом коронавірусу. На 2020 рік випала серйозна подія – місцеві вибори, які пройшли за новим виборчим законодавством і їх результати були доволі парадоксальними. Партія СН залишилася парламентською, а в регіонах залишилася посередньою силою. Це нова особливість нової української політичної системи", – сказав Володимир Цибулько, політолог.

"Цього року ми за всі часи незалежності відчули себе частиною світових проблем", – зазначив Олексій Голобуцький, заступник директора Агентства моделювання ситуацій. Експерти додали, що 2020 рік ознаменувався розчаруванням українців з приводу Володимира Зеленського, неефективністю роботи Парламенту та Уряду.

"Останні дні роботи Парламенту – це крок вперед і два кроки назад. Для того щоб створити ілюзію, що щось робиться – скасуйте те, що було і потім поверніть це. Такою сьогодні є робота по конституційній кризі. [...] В Уряді ми бачили низку цікавих призначень. Кабмін сьогодні виглядає як недоукомплектований, або як такий, що скоро піде у відставку", – наголосив Микола Давидюк, директор аналітичного центру "Політика".

"2020 рік в українській політиці – це рік крихкої рівноваги. Місцеві вибори забезпечили посилення місцевих ФПГ і призвели до певної домовленості між центральною і місцевою владою. Відбулося порозуміння центральної влади з мерами і місцевими партіями. В Уряді відбувалися косметичні зміни. Міністр року – Арсен Аваков, який посилив свої позиції, а також виконував і обов'язки інших міністрів", – прокоментував Ігор Попов, експерт Українського інституту майбутнього.

Щодо 2021 року, політологи вважають, що в 2021 році Україна має шанс переграти Росію, яка втрачає позиції в Білорусі, Вірменії. Також вони припустили, що 2021 рік буде роком вакцини – або роком вакцинації, або роком корупційних схем. Також вони не виключають можливості позачергових парламентських виборів і відставки Уряду. "Розбалансованість влади демонструється у всьому. Але те, що відбувається в Кабміні – головний показник. На мою думку наступного року буде або відставка Уряду, або тотальна ротація Кабміну, яка ні до чого не призведе. Якщо влада слідуватиме моделі слабого прем'єра – це буде беззмістовно, якщо прем'єр буде сильним – це призведе до конфронтації з Офісом Президента. [...] Також може

постати питання позачергових парламентських виборів. Криза в парламенті продовжиться. 226 голосів в Парламенті продовж 2020 року не було, тож монобільшість неефективно голосувала. У 2021 році ми можемо побачити нові конфігурації коаліції", – сказав Олексій Кошель, голова Комітету виборців України.

[За матеріалами Українського кризового медіацентру, <https://uacrisis.org/uk/politology-pidvely-pidsumky-2020-i-zrobyly-prognozy-na-2021>]

* Які параметри лінгвістичної аргументації можуть бути ефективними в доведеннях лінгвіста-експерта, що аналізує політичні тексти? Назвіть резонансні судові процеси, пов'язані з політичною комунікацією, де лінгвістична експертиза стала визначальним аргументом для судового рішення.

Глава 3. ФАХОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІНГВІСТА В ЗАКОНОДАВЧО ВИЗНАЧЕНИХ ЕКСПЕРТИЗАХ

Ключові слова:

- методики судових експертиз
- спеціальні методики
- методики лінгвіста-експерта
- експертна методологія

3.1. *Методики судових експертиз – спеціальні методики – методики експерта-лінгвіста: апробація понять в юрислінгвістиці*

3.1.1. *Методики судових експертиз: фахова філологічна аргументація*

Відповідно до "Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень" (наказ Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5) "*під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз [виділення наше. – Авт.], а також нормативно-правові акти та нормативні документи*" (п. 1.4 Інструкції).

Інформація, розміщена у *Реєстрі Міністерства юстиції України*, є відкритою для запитів і викладена державною мовою на офіційному сайті (<http://rmpse.minjust.gov.ua>).

Лінгвіст-експерт, який долучається до судового процесу, має керуватися затвердженими Міністерством юстиції України **Реєстром методик проведення судових експертиз** (далі – Реєстр), або використовувати власні методики, що будуються на теоретичних та практичних засадах сучасної лінгвістики.

Реєстр затверджено Постановою Кабінету міністрів України від 02.07.2008 р №695 "Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз" та включає понад **1306 методик** судових експертиз, що можуть бути застосовані в Україні (дані наведені з офіційного сайту Міністерства юстиції України станом на 10 квітня 2021 року).

Реєстр методик проведення судових експертиз – затверджена Міністерством юстиції України офіційна електронна база даних наявних методик проведення судових експертиз, що пройшли атестацію та були рекомендовані для впровадження у практичну діяльність.

Нові методики проведення судової експертизи **можуть включатися до Реєстру за рішенням Координаційної ради** з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України.

У Реєстр внесені авторські методики за такими **експертними спеціальностями**:

0. Комплексна експертиза	10. Інженерно-технічна експертиза
1. Почеркознавча і авторознавча експертиза	11. Економічна експертиза
2. Технічна експертиза документів	12. Товарознавча експертиза
3. Балістична експертиза	13. Експертиза у сфері інтелектуальної власності
4. Трасологічна експертиза	14. Психологічна експертиза
5. Вибухово-технічна експертиза	15. Мистецтвознавча експертиза
6. Фототехнічна і портретна експертиза	16. Оцінка цілісних майнових комплексів
7. Експертиза відеозвукозапису	17. Експертиза спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації
8. Експертиза матеріалів, речовин та виробів	
9. Біологічна експертиза	

Вважаємо, що **лінгвістична експертиза** за своєю суттю має бути окремим типом аналітичної ідентифікації тексту з самостійною предметністю, фаховими методами аналізу та аргументацією. Дослідницька увага в цьому випадку зосереджується на спеціальних методиках аналізу таких текстів:

- конфліктні тексти у справах щодо захисту честі, гідності та ділової репутації;
- лінгвістична ідентифікація текстів у кримінальних справах;

- лінгвістичне доведення текстів у справах щодо наклепу, образи;
- фахова лінгвістична аргументація у спірних текстах ЗМІ за звинуваченням в екстремізмі, тероризмі, сепаратизмі, розпалюванні міжнаціональної, релігійної ворожнечі;
- аналіз конфліктних текстів, що містять позалітературну лексику, коли йдеться про аргументацію у справах: щодо порушення суспільної етики та норм публічного спілкування (реклама, засоби масової комунікації, громадські місця, публічні заходи та ін.);
- дуалістична інтерпретація семантики слова / фрази в будь-яких текстах, що мають судову перспективу.

У ході досудового й судового слідства переважної більшості кримінальних та цивільних справ виникає необхідність у доведеннях, що можуть бути аргументовані лише за допомогою застосування спеціальних знань, **зокрема філологічних.**

Саме так визначає доведеність судового рішення Закон України "Про судову експертизу, де поняття судової експертизи дістає однозначне пояснення: *"дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду"* (ст. 1).

Лінгвіст-експерт, в такому разі, може зосередити фахову компетенцію на таких комплексно розв'язуваних проблемах:

Експертиза інформації на різного типу носіях:

*друкована преса
(газети, журнали
та ін.)*

*електронні засоби
комунікації
(телебачення,
радіо)*

*експертиза наукових
видань різних жанрів*

*експертиза
публічних
виступів, заяв,
звернень та ін.*

	<i>експертиза реклами</i>		<i>експертиза текстів різних жанрів в Інтернет- комунікації</i>
	<i>експертиза товарних знаків, доменних (електронних) імен (т.зв. ніків) та ін.</i>		<i>експертиза офіційно-ділової документації</i>
	<i>експертиза художніх текстів</i>		<i>експертиза дипломатичної комунікації</i>

Основними питаннями, що можуть ставитися до методик проведення судових лінгвістичних експертиз є такі:

- аналіз рівневого мовного ресурсу як доказового аргументу (фонетичний, лексичний, морфологічний, словотвірний, синтаксичний, текстовий рівні);
- інтерпретація семантики, походження, етимології слова для фактологічної доказовості щодо експертної оцінки тексту в диспозиції норма / відступ від норми, традиційне використання слова / авторське використання слова, підготовлене мовлення / спонтанне мовлення та ін.;
- аналіз стійких словосполучень, фразеологічних одиниць (ідіом), крилатих висловів у різних комунікативних контекстах;
- інтерпретація семантики багатозначного слова (полісеманти) в усній та письмовій комунікації;
- аналіз функцій активної та пасивної лексики в різних текстах та жанрах;
- стилістична інтерпретація доцільності / недоцільності використання діалектних мовних одиниць (територіальні та соціальні діалектизми);
- фахова аргументація щодо комунікативної доцільності використання авторських стилістично маркованих мовних одиниць;
- експертна оцінка тексту документа для встановлення точності / неточності слововживання в офіційно-діловій комунікації;
- аргументація нормативності авторської деривації в офіційно-ділових документах;
- доведення комунікативної доцільності використання слів іншомовного походження як паралелі / невмотивованого заміщення / загальноживаної лексики української мови;

- аналіз доречності / недоречності креолізованого тексту на дискусійних питаннях відповідності / невідповідності українському законодавству;
- аргументація системності / несистемності тексту для доведення його цілісності / фрагментарності, модальності, змодельованої експресивності чи її відсутності;
- експертний аналіз екстралінгвальних чинників, що вплинули на функціональний потенціал і змістову цілісність тексту.

У методиках лінгвістичного аналізу **обов'язковою вимогою є дотримання чіткої побудови експертизи**, яка має складатися зі вступу, основної частини (питання / відповіді / аргументація), висновку. В експертному висновку необхідно вказати на застосовані в лінгвістичному доведенні спеціальні методики та прийоми дослідження.

Об'єктивною буде вважатися та експертиза, фахівець з якої використовує **максимальну кількість ефективних методик та обґрунтовує всі проблемні питання.**

Крім того, будь-яка методика проведення судової експертизи, зокрема й лінгвістичної, на нашу думку, має містити:

- **перелік фахової використаної літератури для доведення** (особливий акцент варто зробити на лексикографічних виданнях, зокрема енциклопедичного типу);
- **прийоми, методи і засоби дослідження;**
- **порядок і послідовність застосування методів і засобів** під час її реалізації в досудовому / судовому слідстві.

*Практична складова частина кожної методики – її **апробація**. Успіх кожної методики – **позитивний результат в суді як факт доведення правомірності лінгвістичної експертизи.***

Якщо методика судової експертизи застосована некоректно чи не є ефективною щодо відповідей на поставлені перед лінгвістом-експертом питань, то відповідно до **Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень** може бути призначена повторна (додаткова) експертиза.

---

*Зразок Контрольної картки за повторною
(додатковою) експертизою ¹²⁹*

КОНТРОЛЬНА КАРТКА
за повторною експертизою № _____ від _____ року

1. Експертна установа, що проводить повторну експертизу (експерт) _____

2. Вид судової експертизи _____

3. Експертиза призначена (органом, особою) _____

4. Підстави для призначення повторної експертизи _____

5. Повторно поставлено питання _____

6. Вид, кількість об'єктів _____

7. Установа(и), що проводила(и) попередню(і) експертизу(и); номер і дата проведеної експертизи. Прізвище, ім'я та по батькові, стаж експертної роботи _____

8. Склад експертної комісії, що проводила повторну експертизу. Прізвища, імена та по батькові, стаж роботи експертів _____

9. Відповідність висновків повторної експертизи висновкам попередньої експертизи (співпали повністю, частково, не співпали зовсім) _____

Зміст питань, поставлених повторно _____

Зміст висновків, що не співпали _____

Причини розбіжностей висновків (навести думку експерта, який проводив повторну експертизу)

- з попередньою експертизою (висновком спеціаліста), зазначити № експертизи
- з повторною експертизою (висновком спеціаліста)

Експерт(и): _____

---

¹²⁹ Додаток 2 до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень; (Наказ Міністерства юстиції № 1950/5 від 26.12.2012).

Кодифікатор причин розбіжностей:

1. Недостатність або незадовільна якість наданих на дослідження матеріалів (вихідних даних).
2. Неправильна оцінка виявлених ознак.
3. Неповнота проведеного дослідження.
4. Неправильний вибір схеми або методики дослідження.
5. Неправильне застосування методики дослідження.
6. Помилка у розрахунках, виборі параметрів, коефіцієнтів.
7. Вихід експерта за межі компетенції.
8. Відсутність необхідних або використання застарілих приладів та обладнання.
9. Неправильна організація експертного дослідження.
10. Інші причини (вказати які).

Керівник установи _____

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові)

Виконайте лінгвістичну експертизу тексту в запропонованих методиках:

- (а) "Якісні і кількісні характеристики текстів, виконаних особами з різним освітнім рівнем" (Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України, 1985 / 2016);
- (б) "Методика лінгвістичних досліджень висловлювань образливого характеру в писемному мовленні" (Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України, 2016 / 2018);
- (в) "Методика семантико-текстуальних досліджень висловлювань, виражених у формі закликів" (Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України, 2018 / 2020).

**3.1.2. Спеціальні методики:
сучасні юрислінгвістичні тлумачення**

У криміналістичній експертизі термін **методика** застосовується до будь-якого виду експертного дослідження. Тому говорити про наявність спеціальних методик, характерних для кожного виду експертного дослідження, можна в широкому розумінні поняття.

Спеціальна методика – конкретна послідовність дій, чіткий порядок використання спеціальних наукових методів і засобів, що їх має певна галузь знань.

Спеціальна (лінгвістична) методика має чіткий алгоритм із наукової інтерпретації певних фактів мовної комунікації, що доводяться конкретними методами та спираються на сучасні філологічні парадигми лінгвістичного знання.

Спеціальну методику в юристермінологічній площині розробили Ю. Прадід, Ю. Пілюков, А. Шляхов та ін.¹³⁰, який вважає, що методика кожного виду судової експертизи – це *"система методів, прийомів і технічних засобів, що застосовуються для вирішення конкретних завдань у певній послідовності та враховують специфіку вирішуваних питань і досліджуваних речових доказів"*¹³¹.

Спеціальні методики розглядаються як базові в різних типах експертиз, а доміантними вважаються лише ті, що при застосуванні мають практичну спрямованість та неодноразово використовуються в юридичній діяльності. Таким чином, *спеціальна методика – це установка, що пропонує експерту в категоричній або рекомендаційній формі використовувати певні методи дослідження об'єктів, послідовність і процедуру застосування цих методів*¹³².

Спеціальну методику експертного дослідження також розуміють як систему рекомендацій щодо вибору та застосування методів аналізу об'єктів криміналістичної (та її видів) судової експертизи, а також формування необхідної матеріально-технічної бази дослідження для цього¹³³.

Важливо наголосити, що **створення спеціальної методики можливе за умов:**

- реалізації експертом власного досвіду для вирішення нової експертної задачі, розв'язання якої потребує додаткових знань;
- експерименту, що був проведений за нових обставин;
- застосування експертом творчого підходу для вирішення нестандартної задачі (цей підхід можливий лише за умов фахової теоретичної обізнаності експерта);

---

¹³⁰ Див. праці *Прадід Ю.Ф.* Місце юридичної лінгвістики в системі наук // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2001. Вип. 15. С. 68-72; *Пілюков Ю.О.* Процесуальні вимоги до висновку експерта у кримінальному провадженні // Актуальні проблеми правознавства. 2018. № 3. С. 99–102; *Шляхов А.Р.* Общие положения методики криминалистической экспертизы. Москва, 1961; *Шляхов А.Р.* Задачи судебной экспертизы. Москва, 1980 та ін.

¹³¹ *Шляхов А.Р.* Задачи судебной экспертизы. Москва, 1980. С. 17.

¹³² *Зинин А.М., Н. Майлис.* Судебная экспертиза. Москва: Право и закон, 2002. С. 44.

¹³³ *Белкин Р.С.* Криминалістика: краткая энциклопедия. Москва: Изд-во "Большая Российская энциклопедия", 1993. С.78.

➤ використання вже існуючих методик із застосуванням нових підходів (часто це відбувається через архаїчність певних методик або з залученням міждисциплінарних знань).

Створення **нових спеціальних експертних методик** передбачає **чотири етапи:**

(1) дослідження вже існуючих методик та закономірностей появи нових;

(2) виділення з усієї сукупності виявлених ознак тих, які задовольняють вимогам, що дозволяють використовувати нові методи в експертному дослідженні;

(3) визначення доступних широкому колу експертів-практиків технічних засобів, методів і прийомів, що дають можливість вивчати зазначені ознаки та використовувати їх під час проведення методик;

(4) оформлення методики за відповідними вимогами та формою, що дозволяє однозначно сприймати і використовувати викладену в ній інформацію методичного характеру, в тому числі проводити оцінку одержуваних результатів на практиці¹³⁴.

Спеціальна підготовка лінгвіста-експерта на сьогодні не передбачена існуючими науково-дослідними центрами судових експертиз України (*м. Київ, м. Харків, м. Дніпро, м. Слов'янськ*). Так само, як і не передбачено створення спеціальних методик проведення лінгвістичних експертиз. В експертній діяльності на сьогодні методика лінгвістичних експертиз є лише складником почеркознавчої, психолого-семантичної, деяких інших видів експертиз.

Зауважимо, юридична кваліфікація водночас **не дозволяє** професійно аналізувати мову та її функції, розглядати функціональний потенціал слова та його семантику, а отже, аналіз правопорушень, віднесених до вербальної комунікації, **має спиратися на знання лінгвістів, які:**

(а) системно вивчають функції та стилістичний потенціал мови;

(б) аналізують особливості вживання мовних одиниць у різних комунікативних ситуаціях;

(в) науково інтерпретують семантику слова та його прагматичні можливості.

Відповідно, в сучасній юриспруденції існує нагальна потреба **в залученні до судових справ лінгвістів**, які здатні вирішувати експертні

---

¹³⁴ *Ольховенко С.І.* Проблемні аспекти створення та використання експертних методик // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Юридичні науки". №3. 2014. С. 267.

завдання щодо тлумачення та інтерпретації слова, його значення, аналізу екстра- та інтралінгвальних процесів, що вплинули на функціонування мовних одиниць в комунікації.

Говорячи **про спеціальні (лінгвістичні) методики**, варто наголосити на напрямах знань сучасної лінгвістики, відповідно до яких і має проводитися експертне дослідження:

- у справах при встановленні обставин, пов'язаних із приниженням честі, гідності та ділової репутації важливим є доручення до експертизи фахівця зі *стилістики української мови, політичної та бізнес-лінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики* та ін.;
- при встановленні обставин, пов'язаних із екстремістською діяльністю консультативна й аналітична фахова допомога можлива з боку *лінгвостиліста, політичного лінгвіста, психолінгвіста*;
- для встановлення ступеня подібності товарних знаків, доменних імен, фірмових найменувань та інших об'єктів інтелектуальної власності та авторських прав – *медіалінгвіста, фахівця з рекламної та піаркомунікації*, частково – *фахівця з філософії мови, соціолінгвіста, юрислінгвіста*;
- при встановленні обставин, пов'язаних з порушенням авторських прав (плагіатом) – *фахівця зі стилістики, порівняльної лінгвістики, текстології, психолінгвістики, медіалінгвістики* та ін.;
- при встановленні обставин, пов'язаних з функціонуванням рекламної продукції – *спеціаліста з дослідження функціональної стилістики, медіалінгвіста, соціолінгвіста* та ін.;
- для встановлення смислового змісту текстів документів, нормативних актів, договорів – *фахівця з ділової мови, стилістики української літературної мови* та ін.;
- для виявлення завуальованої інформації в усних розмовах і письмових текстах – *фахівця з функціональної стилістики, психолога соціолінгвіста* та ін.;
- при встановленні обставин, пов'язаних із загрозою або вимаганням – *фахівця зі стилістики української літературної мови, психолінгвіста, соціолінгвіста* та ін.;
- в інших ситуаціях, що вимагають спеціалізованих знань фахівців-мовознавців, філологів різних дослідницьких напрямів, що володіють методиками і знають практику дослідження текстів, що аналізуються в юриспруденції.

При створенні спеціальних (лінгвістичних) методик експерт зустрічається з **проблемою адаптації лінгвістичного знання до потреб судочинства та юриспруденції**.

Для кваліфікованого (лінгвістичного) експертного дослідження продуктів мовленнєвої діяльності та встановлення мовних фактів, які мають доказове значення, **потрібно вдало опанувати методологією загальної теорії судової експертизи, вивчити лінгвоконфліктологію та володіти основами юрислінгвістики.**

Нові методики часто можуть бути близькими (чи адаптованими) до вже відомих у лінгвістиці, наприклад, з *етимології слова, його лексичного значення, стилістичних функцій, можливої трансформації* тощо. Саме тому варто кваліфіковано розробляти методики зі встановлення походження слова, аналізу його семантики, комплексної оцінки стилістичних тропів і фігур у мовленні, можливостей функціонального ресурсу слова – особливостей номінації, модальності, образності, експресії та ін.

Нові (чи апробовані) лінгвістичні методики вимагають адаптації до актуальних суспільно-правових процесів і застосовуються для вирішення конкретних завдань в юриспруденції, що поєднуються з лінгвістичною компетенцією експерта:

- методика проведення лінгвістичної експертизи текстів у цивільних справах про захист честі, гідності та ділової репутації;
- методика проведення лінгвістичної експертизи у кримінальних справах за звинуваченням у клепті;
- методика проведення лінгвістичної експертизи у кримінальних справах за звинуваченням в образі, неповазі до суду, образі представника влади чи клепті на нього;
- методика проведення лінгвістичної експертизи у кримінальних справах за звинуваченням в екстремістській діяльності, а також за звинуваченням у порушенні расової, релігійної, національної та соціальної ненависті та ворожнечі;
- методика проведення лінгвістичної експертизи рекламних та піартекстів;
- методика проведення лінгвістичної експертизи товарних знаків (товарних марок);
- методика проведення лінгвістичної експертизи текстів засобів масової інформації України (українською мовою чи іншою мовою, яку використовують українські ЗМІ відповідно до ліцензії) та ін.

Як правило, **спеціальна лінгвістична методика** включає такі структурні елементи у своєму описі:

- **юридичну преамбулу**, яка фіксує умови, причини, фактологію, що визначила необхідність залучення до експертизи лінгвістів;

- вказівку на *основу юридичну спеціальність* (відповідно до Реєстру методик проведення судових експертиз) та *вузьку лінгвістичну спеціалізацію* (експерт із питань соціолінгвістики, функціональної стилістики, медійної лінгвістики та ін.);
- *формулювання питань*, поставлених перед лінгвістом-експертом, який буде аналізувати текст як фрагмент, чи в цілому;
- *використання матеріалів, джерел, методів аналізу*;
- основний *список наукової літератури*, що потрібний для розгляду питання, де обов'язковими мають бути лексикографічні джерела.

Сформулюйте критерії, за якими, на Вашу думку, лінгвістична експертиза може бути визначена як окремий вид аналітичного доведення в судовій справі.

Назвіть лінгвістичні аргументи, які, на Ваш погляд, найчастіше доводять *точність / неточність висловлення, логіку / алогічність у побудові фрази / тексту, системність / асистемність добору мовних засобів у тексті*.

Обґрунтуйте достатність / недостатність лінгвістичної аргументації в сучасних комплексних експертизах і можливості розширення методик спеціального фахового доведення.

3.1.3. Методики лінгвіста-експерта: пошук нових методик

Потреба в нових методиках проведення лінгвістичної експертизи залишається недостатньо розв'язаною в сучасній юриспруденції.

У теорії юрислінгвістики ця фахова потреба виникає:

- *в кримінальному праві* – з розкриття, розслідування та попередження протиправної діяльності, пов'язаної з вербальною комунікацією. Найчастіше, це судові справи з образи честі й гідності особистості, пропагування ненависті і ворожнечі, а також приниження людської гідності за ознаками належності до будь-якої національної, релігійної, політичної або іншої соціальної групи, незаконного використання торгової марки, знака, свідомо помилкової (недобросовісної) реклами, порушення авторських і суміжних прав, винахідницьких і патентних прав, незаконного розповсюдження в літературі порнографічних матеріалів, що шкодять розвитку соціальної культури суспільства;

- у *цивільному праві* лінгвіст-експерт долучається за позовами про захист честі, гідності та ділової репутації громадян, про захист авторських і суміжних прав, майнових прав та ін. Така потреба виникає також у зв'язку із сучасними демократичними процесами: "кожен має право на повагу до його гідності" [ст. 28 Конституції України], "кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань" [ст. 34 Конституції України], "не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди" [ст. 32 Конституції України] та ін.;
- у *справах про анулювання реєстрації товарного знаку* (торгової марки), про заборону використання позначення, схожого (чи наближеного) до зареєстрованого товарного знаку (емблеми), про визнання недотримання українського законодавства у сфері масових комунікацій та порушення закону "Про інформацію", "Про рекламу" лінгвістів долучають до мовознавчої аргументації – роз'яснення семантики слова / словосполучення / терміна / фразеологізма та ін. в різних контекстах і комунікативних ситуаціях.

Наголошуючи на особливостях нових методик в експертній діяльності, визначимо традиційний підхід до компетенції лінгвіста в цій сфері:

Методика лінгвіста-експерта – спеціальний фаховий аналіз у судово-експертній діяльності, що передбачає комплекс філологічних дій, наукових доведень та застосовуваної лінгвістом дослідницької кваліфікації під час проведення досудового та судового слідства.

Нові методики, які в перспективі можуть бути розроблені лінгвістами-експертами та застосовані в судових справах:

- методики аргументації історико-культурних, соціальних, політичних процесів, співвідносних із розвитком семантики слова, його функціонуванням і нормуванням;
- методики інтерпретації основного і додаткового значень мовної одиниці в усному чи письмовому мовленні;
- методики роз'яснення стилістично маркованих слів у контексті / контекстах;

-
- методики тлумачення положень тексту документа для встановлення точності та варіантів розуміння цих положень;
  - методики аналізу текстів різних функціональних стилів української літературної мови;
  - методики, що характеризують функціональний ресурс текстів різних жанрів літературної мови;
  - методики вивчення товарних знаків, словесних позначень, слоганів, рекламних текстів, комерційних, фірмових найменувань на предмет їх тотожності або схожості з іншими;
  - методики аналізу текста (фрагмента) з метою виявлення його смислової спрямованості, модальності, експресивності і емотивності мовних одиниць, їх формально-граматичної характеристики і семантики, специфіки використаних стилістичних засобів і прийомів;
  - методики пояснення вживання мовного знака з погляду плану змісту і плану вираження;
  - методики обґрунтування смислів мовних одиниць відповідно до контексту / контекстів;
  - методики аналізу активної / пасивної лексики української мови;
  - методики наукової інтерпретації слів іншомовного походження в українському тексті та аналіз їхньої семантики в різних контекстах та ін.

Кожна лінгвістична методика має **включати**:

(а) **вихідні дані** (найменування основної експертної галузі, час і місце створення);

(б) **короткий зміст справи / справ** (із можливими варіантами застосування методики);

(в) **вступ, основний текст** (об'єкт і предмет фахового дослідження, експертні завдання чи типові питання, що вирішуються методикою, технічні засоби та інструментарій);

(г) **довідково-інформаційні дані** (додатки у вигляді таблиць, схем тощо);

(д) **бібліографічний покажчик** (список використаної літератури).

Метою створення нових методик, на думку науковців Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз, є *розширення обсягу фактичних даних, що надаються слідству та суду, засноване на можливості вирішення нових завдань, дослідження нових об'єктів, скорочення термінів проведення експертиз, матеріальних і*

*трудових витрат, зменшення кількості невирішених питань, підвищення наукового рівня й повноти вирішення експертних завдань*¹³⁵.

На сьогодні **бракує спеціальних методик проведення лінгвістичних експертиз**, вироблення механізмів реалізації цих експертиз у практичну правову площину, застосування результатів лінгвістичних досліджень в юриспруденції тощо.

Зауважимо, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз у більшості випадків не надає консультативних послуг із лінгвістичної експертології, що зумовлено особливостями структури цієї інституції.

Відповідно, новим і перспективним вважаємо створення методик лінгвістичних судових експертиз із залученням наукових розробок **інноваційних напрямів сучасної філології** – *юрислінгвістики, медіалінгвістики, прагмалінгвістики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, еколінгвістики, сугестивної лінгвістики* та ін.

На формування нових експертних методик безпосередньо **впливає судово-слідча діяльність**. Нові об'єкти експертних досліджень, які з'являються в юриспруденції, потребують розроблення нових методик і вдосконалення існуючих (це стосується і лінгвістичної практики в правовому полі). На сьогодні з метою розроблення нових методик у науково-дослідних інститутах судових експертиз при Міністерстві юстиції України проводяться такі дослідження (наводимо лише ті, що стосуються фахових компетенцій лінгвіста-експерта та в яких як фахівець може бути залучений лінгвіст):

- *у судово-почеркознавчій експертизі* – з дослідження рукописних записів і підписів, виконаних на незвичному матеріалі письма незвичними приладами для письма; з комплексного аналітичного дослідження головних об'єктів почеркознавчої експертизи – текстів, підписів, коротких записів, їх зв'язку з сучасним мовознавством;
- *у експертизі відеозвукозапису* – з дослідження структур аудіофайлів, записаних за допомогою цифрових диктофонів, вивчення мовлення мовця за допомогою сучасних систем Android та iOS;

---

¹³⁵ *Задокументовані методики експертного дослідження: нові погляди на сталі положення* / Іщенко А.В., Палеха Ю.І., Ярослав Ю.Ю., Полтавський А.О. // Криміналістика XXI століття: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків: Право, 2010. С. 639–644.

-
- у *судово-біологічній експертизі* – з розроблення комплексної методики експертного дослідження об'єктів / суб'єктів біологічного світу (фізіологічні властивості мовлення людини, екологія мови тощо);
  - в *інженерно-технічній експертизі* – з дослідження мережевих технологій та пристроїв, соціальних мереж, блогосфер, чатів та форумів;
  - у *судово-економічній експертизі* – з дослідження у справах діловодства, пов'язаних із заповненням документів та їх підлогу, що сталися через особливості використання мови;
  - у *судово-психологічній експертизі* – з розроблення методики проведення судово-психологічної експертизи неповнолітніх, комунікативної діяльності особи, що відбито у відеозаписі; дослідження розвитку мови неповнолітніх у ході розгляду справ у цивільному судочинстві; з розроблення питань психолого-лінгвістичної експертизи;
  - у *судовій мистецтвознавчій експертизі* – з розроблення методики виконання судових мистецтвознавчих досліджень продукції порнографічного характеру, їх вербального та смислового змісту тощо;
  - в *авторознавчій експертизі* – з розроблення особливостей підготовки матеріалів для призначення та проведення судових авторознавчих експертиз; встановлення за авторським стилем виконавця тексту документа; аналіз справ щодо вирішення справжності (несправжності) підписів та встановлення виконавця несправжніх підписів.

Особливими вважаються питання порядку підготовки матеріалів та речових доказів для проведення лінгвістичних ідентифікаційних досліджень за усним мовленням, типові помилки при їх підготовці (судова експертиза матеріалів та засобів відеозвукозапису).

Деталі на офіційному сайті Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз – <http://www.hniise.gov.ua>). Статутом Інституту передбачено, зокрема і розроблення й удосконалення методології і методик судової експертизи для максимального використання її можливостей під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, судового розгляду цивільних, господарських, адміністративних справ і справ про адміністративні правопорушення.

Розроблення нових і вдосконалення наявних методів дослідження **дозволить вирішувати завдання судової експертизи, які раніше не вирішувалися, з достовірністю, точністю та в короткі терміни.** З 2010 р. згідно з тематичним планом науково-дослідних робіт науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України також проводиться досить актуальна на сьогодні **науково-дослідна робота зі створення інформаційного фонду методик проведення судових експертиз і спеціальної літератури, розроблення нових груп експертиз із залученням спеціалістів різних галузей – ІТ-технологій, комп'ютерної інженерії, перекладознавства, функціональної лінгвістики тощо.**

З 2016 р. при Українському національному комітеті Міжнародної торгової палати створено Бюро лінгвістичної експертизи під головуванням **проф. Л.І. Шевченко.** Серед пріоритетних завдань новоствореного Бюро зазначена й *розробка нових методик при проведенні лінгвістичних експертиз, що стосуються інтерпретації дискусійних фрагментів різних типів текстів, виявлення тотожності або варіативності у формах авторського вислову, аргументації логіки конструктивних елементів тексту документа, комплексного аналізу текстів договору, контракту, ділового листа з лінгвостилістичного погляду, інтерпретації мови особи / документа відповідно до комунікативної ситуації та ін.*

Обґрунтуйте достатність / недостатність лінгвістичної аргументації в сучасних комплексних експертизах і можливості розширення методик спеціального фахового доведення.

Доведіть необхідність створення нових типів лінгвістичної експертизи для законотворчої діяльності та ефективної юридичної практики в сучасній Україні.

Які з запропонованих нових типів лінгвістичної експертизи мають, на Вашу думку, перспективу. **Аргументуйте Вашу думку.**

Ключові слова:

- *почеркознавча експертиза*
- *експертиза аудіовідеозапису*
- *психолого-лінгвістична експертиза*
- *експертиза текстів інтелектуальної власності*

3.2. Законодавчо визначені судові експертизи та спеціальні методики: межі компетенції лінгвіста

Лінгвіста-експерта в судових справах можуть залучати до *почеркознавчої та авторознавчої експертизи, експертизи відеозвукозапису, психологічної, лінгвістичної експертизи мовлення*, а також *комплексної експертизи*, якщо судові справи пов'язані з мовою (мовленням) звинуваченого.

3.2.1. Почеркознавча та авторознавча експертиза: лінгвістичний складник

Почеркознавче дослідження проводиться експертом-почеркознавцем із можливим залученням інших експертів, зокрема лінгвістів. Складність проведення почеркознавчої експертизи полягає в фізіологічних властивостях людини, адже почерк може змінюватися залежно від психоемоційного стану, зручності пози під час написання, типу знаряддя письма (ручка, олівець тощо), інших незначних екстралінгвальних факторів, які здатні суттєво змінювати почерк людини.

***Почеркознавча експертиза** – комплекс заходів, що спрямовані на встановлення приналежності почерку рукопису й підпису конкретній людині. Застосовується для визначення справжності підпису або виявлення фальсифікації документа.*

У сучасній криміналістиці та юрислінгвістиці почерк розуміють як *слід рухів руки та стилістика літер, що залишається при написанні тексту; цей слід (за нормальних умов) через своєрідність не може бути прийнятий за інший і є відносно стійким, тому можна встановити приналежність певних зразків почерку конкретній особі. Письмові матеріали, що складаються з цифр, також охоплюються поняттям почерку.*

Почеркознавство (судове) – наука, що займається ідентифікацією почерків; криміналістичне дослідження письма; галузь криміналістичної техніки, що вивчає закономірності письма, процес його дослідження, можливість ідентифікації людини за почерком та вирішує інші завдання почеркознавчої експертизи¹³⁶.

Судове почеркознавство вивчає письмо з метою вирішення ідентифікаційних і неідентифікаційних (діагностичних) завдань. Саме тому до почеркознавчої експертизи долучаються лінгвісти-експерти.

Почеркознавча експертиза, як і решта експертиз, має на меті виконати **три групи завдань**:

- 1** **Ідентифікаційні**, що полягають у встановленні або спростуванні конкретного виконавця рукопису або підпису;
- 2** **Діагностичні**, що полягають у встановленні максимальної інформації про особу, яка писала текст (дослідження суб'єктивних якостей, психофізіологічний стан, манера та стиль письма, мовні характеристики тексту та інші відомості);
- 3** **Ситуаційні**, що полягають у визначенні об'єктивних умов написання рукопису (тип документу, тип тексту, ситуація, за якої був написаний текст).

Основним завданням **авторознавчої експертизи** є ідентифікація автора тексту. За допомогою цієї експертизи вирішуються ідентифікаційні завдання (щодо ототожнення особи автора тексту), а також неідентифікаційні завдання (діагностичні), що полягають у з'ясуванні умов складання тексту, фактів викривлення ознак письмової мови, місця формування мовленнєвих навичок, мови (рідної / нерідної), освіти автора документа.

Авторознавча експертиза – моделювання ймовірного вигляду автора конкретного тексту: встановити (діагностувати) його стать, вік, рівень освіти, національність, походження, проживання,

---

¹³⁶ Юрислінгвістика : словник термінів і понять / Уклад.: Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов / За ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2015. С. 109.

соціальну та культурну приналежність, тобто експерт повинен оцінити гіпотетичного автора тексту за всіма наявними класифікаційними, антропометричними та ін. параметрами.

Сьогодні авторознавчі дослідження мають апробовані методики:

- *диференціації та ідентифікації автора документа;*
- *встановлення рівня освіти;*
- *рідної української та інших мов авторів документів;*
- *встановлення місця формування мовних навичок в авторів та інші.*

Експертами вже розроблені методики зі встановлення статі автора документа, його віку та професійної приналежності, а також факту психологічного стану на момент складання тексту. Одна з відмінних рис таких досліджень – *комплексне використання різних методів та статистичних даних таких галузей знань, як історична та функціональна лінгвістика, загальна та соціальна психологія, соціальна культурологія, психолінгвістика та ін.*

Вважаємо, що відсутність методик із дослідження мовних особливостей автора є **неприпустимим при аналізі особистості**, тому наголосимо, що в Реєстрі саме такі методики з аналізу мовної особистості вкрай важливі у процесуальному праві.

Почеркознавча і авторознавча експертиза включає в себе:

(1) дослідження почерку і підписів

(2) дослідження писемного мовлення автора

(1) При дослідженні почерку і підписів лінгвіст долучається до аналізу наслідків підробки підпису чи підлогу документів, адже це може бути предметом у справах про порушення честі й гідності особистості, особливо, коли в усному мовленні з'являються звинувачення в процесуальних порушеннях. Наголосимо, що на експертизу варто подавати тільки оригінал тексту для аналізу, що передбачено *Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень* (п. 3.5).

При **дослідженні писемного мовлення**, до якого більшою мірою долучається лінгвіст-експерт, щодо його ідентифікації, діагностики, аналізі використовуються такі методики проведення судових експертиз (подаємо тут і далі вибірково із Реєстру¹³⁷):

---

¹³⁷ URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/>

Ресурсний код	Вид експертизи	Назва методики	Найменування розробника (спеціалізована установа)	Рік створення методики
1.2.01	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Методика статистичного аналізу загальних ознак мовленнєвих навиків писемного мовлення	Харківський НДІСЕ* Міністерства юстиції України	1976
1.2.02	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Теоретичні і методичні питання криміналістичного дослідження писемного мовлення	Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України	1977
1.2.03	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Теоретичні і методичні основи експертного вирішення питань про рідну (українську, білоруську) мову автора документу, виконаного російською мовою	ВНДІСЕ**	1982
1.2.04	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Питання судово-авторознавчої діагностичної експертизи	ВНДІСЕ	1984
1.2.05	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Якісні і кількісні характеристики текстів, виконаних особами з різним освітнім рівнем	Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України	1985

1.2.06	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Судово-авторознавча експертиза	Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України	1988
1.2.07	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Неідентифікаційні дослідження у судово-лінгвістичній експертизі писемного мовлення	Служба безпеки України	1995
1.2.08	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Діагностична експертиза писемного мовлення: встановлення факту виконання тексту під диктовку або шляхом переписування	Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України	2008
1.2.09	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Судово-авторознавча ідентифікаційна експертиза. Методичні основи	Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України	2007
1.2.10	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Методичні принципи судово-авторознавчого дослідження тексту документа залежно від його структури й обсягу	Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України	2008
1.2.13	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Методика проведення криміналістичних текстологічних досліджень документів (частина I)	Служба безпеки України	1995

1.2.14	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Методика проведення криміналістичних текстологічних досліджень документів (частина II)	Служба безпеки України	1996
1.2.15	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Методика встановлення віку та статі виконавця анонімного документу із застосуванням методу математичної статистики	Служба безпеки України	1987
1.2.16.	1. Почеркознавча і лінгвістична експертиза 1.2. Дослідження почерку і підписів	Диференціація рукописів на чоловічі та жіночі	ВНДІСЕ	1971 / 2019
1.2.17.	1. Почеркознавча і лінгвістична експертиза 1.2. Дослідження почерку і підписів	Ідентифікаційні ознаки почерку	ВНДІСЕ	1971 / 2019
1.2.18.	1. Почеркознавча і лінгвістична експертиза 1.2. Дослідження почерку і підписів	Криміналістичне дослідження підписів, виконаних у стані сп'яніння	БНДІСЕ***	1975 / 2019

* НДІСЕ – науково-дослідний інститут судових експертиз;

** ВНДІСЕ – всесоюзний науково-дослідний інститут судових експертиз (до 1991 р.)

*** БНДІСЕ – Білоруський науково-дослідний інститут судових експертиз

Особливості експертних методик дослідження та ідентифікації щодо рідної (української) мови, місця формування мовних (мовленнєвих) навичок, освітнього рівня автора тексту документа досить повно висвітлено в науковій літературі¹³⁸. Розглядаючи авторську ідентифікацію документа (стать автора, вік, мову чи мовну територію поширення), експерт виділяє кілька стадій фахового

¹³⁸ Див. *Вопросы судебно-автороведческой диагностической экспертизы* / под ред. С.М. Вула. Киев: РИО МВД УССР, 1984; *Теоретические и методические основы экспертного решения вопросов о родном (украинском, белорусском) языке автора документа, выполненного на русском языке* : метод. пособ. для экспертов / отв. ред. С.М. Вул. Москва: [Тип. ХОЗУ МЮ СССР], 1982 та ін.

дослідження українського мовлення (усного / писемного). Діагностична авторознавча експертиза з аналізу писемного мовлення як методика була запропонована ще в середині ХХ ст., а на початку 2000-х рр. дослідниками Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз (НДІСЕ) Міністерства юстиції України вона була вдосконалена та почала використовуватися як елемент загальної методики *"Діагностична експертиза писемного мовлення: встановлення факту виконання тексту під диктовку або шляхом переписування"* (2008 р.).

Розмежування процесу експертного класифікаційного дослідження писемного мовлення на **чотири етапи** (підготовчого, аналітичного, порівняльного дослідження, підсумкового) запропоновано й обґрунтовано Л. Свиридовою, С. Вулою та ін. науковцями-практиками Харківського національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого¹³⁹.

(1) На підготовчому етапі з'ясовуються питання і завдання, які ставляться перед експертом-авторознавцем / експертом-почеркознавцем. Якщо авторознавець / почеркознавець не має достатньої кваліфікації для дослідження конкретного питання, то до експертизи можуть долучатися інші експерти, зокрема й лінгвісти. Саме лінгвіст фахово спроможний під час аналізу з'ясувати автора тексту за допомогою аналізу мови, стилю викладу, вживання територіальних та соціальних діалектизмів, позалітературної лексики та ін. – все це може вказувати на приналежність людини до певної території, соціальної групи, статусу тощо.

Під час експертизи особлива увага звертається на всі характеристики об'єкта дослідження: *мова та позамовні фактори* (зокрема й час створення документа); *сутність та зміст* (основна інформація, що міститься в тексті, його структурних елементах); *цільове призначення* (аудиторія може розглядатися з точки зору соціології та соціолінгвістики); попереднє уявлення *про адресата; стилістична приналежність тексту* (офіційно-діловий, художній, стиль масової інформації, розмовний, науковий), *жанр* в межах функціонального стилю; характер досліджуваної ситуації *мовного спілкування* (нейтральний, інформативно-пізнавальний або полемічний, конфліктний та ін.); наявність та особливості *мовних, логічних порушень і відхилень*

---

¹³⁹ Див. Свиридова Л.В. Особливості методики авторознавчої класифікаційно-діагностичної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків, 2010. Випуск 10. С. 262-270; *Вопросы судебно-автороведческой диагностической экспертизы* / под ред. С.М. Вула. Киев; Харьков, 1984 та ін.

тощо. На ці характеристики має звернути увагу лінгвіст, який забезпечує фахову оцінку наданому для аналізу документу.

Якщо для аналізу пропонується невеликий за обсягом текст, експерт уже на початковому етапі дослідження може дійти висновку про непридатність його для експертизи. Такий текст не може бути взятий за основу для кваліфікованого вирішення поставленого діагностичного завдання, які передбачають залучення спеціальних методик.

Експертні версії на початковому етапі можуть бути як *загальними, так і конкретними*. Загальні експертні версії, зокрема в авторознавчій класифікаційній діагностиці, слугують підставою для вирішення питання щодо встановлюваної класифікаційної характеристики автора тексту документа, а окремі (лінгвістичні) – стосуються деяких питань, що виникають у експерта і можуть слугувати рекомендацією до розгляду в судовому рішенні.

(2) На аналітичному етапі експерт-авторознавець разом із експертом-лінгвістом починає працювати над вивченням тексту документа. На основі цього остаточно встановлюються основні чинники досліджуваної ситуації письмового / усного спілкування: *тема, цільове призначення повідомлення / тексту, приналежність тексту (чи його фрагменту) до певного функціонального стилю (науковий, розмовний, офіційно-діловий, художній стилі або стиль масової інформації), форма мовлення (лист, заява, скарга, стаття, повідомлення тощо), адресат тексту, характер письмового спілкування (приватний чи офіційний тощо), рівень мовної, стилістичної, загальної культури автора тексту* та ін.

Встановлення віднесеності тексту до певного функціонального стилю літературної мови належить до компетенції лінгвіста. У будь-якому з названих функціональних стилів існують різні варіанти стилю, підстили та жанри, що також можуть вплинути на композицію та архітектоніку тексту. Названі характеристики вербальної репрезентації тексту визначають особливості та модифікації стильових різновидів текстів, які водночас зумовлені екстралінгвальним характером комунікації (нейтральної, інформативно-пізнавальної, конфліктної). До того ж первинні та вторинні фактори, що формують стиль, впливають на добір мовних одиниць, що використовуються в тексті / повідомленні.

У процесі дослідження тексту фіксуються як стилістичні, так і логічні порушення мови / мовлення, встановлюються загальні ознаки лексичних, граматичних, пунктуаційних, стилістичних навичок писемного мовлення, основи дискурсивного мислення та ін. Варто наголосити на впровадженні методик з діагностики функціонально-

---

стилістичного аналізу текстів, з використанням яких вирішувалися б питання щодо архітекτονіки тексту, впливу екстралінгвальних факторів, мовних рис комунікації. Важливим також вважаємо знання з теорії стилістики тексту, дискурс-аналізу, комплексної лінгвістичної діагностики тексту тощо¹⁴⁰.

Таким чином, на аналітичній стадії експерт дістає загальне уявлення про мовну поведінку автора тексту в досліджуваній ситуації письмового спілкування.

(3) Порівняльне дослідження полягає у встановленні статевої приналежності автора тексту документа, що здійснюється на підставі літературних даних щодо особливостей мовної поведінки чоловіків і жінок, у тому числі з використанням кількісних даних можливого експерименту. У світовій судовій практиці розроблені методики щодо гендерних характеристик мовців, які можуть бути застосовані в методиках порівняльного дослідження¹⁴¹.

Встановлення відмінних рис відбувається в досліджуваному тексті шляхом зіставлення вербальних і невербальних структур, що використовуються, за даними систематизацій, як відповідна діагностична інформація (щодо рідної мови, місця формування мовних навичок, освітнього рівня автора тексту документа та гендерних особливостей).

Для якісного вирішення питань щодо статевої приналежності й віку автора тексту експерт передусім враховує дані аналітичного етапу (зокрема, щодо стилістичної віднесеності досліджуваного тексту, умов його творення, офіційного чи неофіційного типу спілкування, нейтрального чи конфліктного характеру, загальних ознак мовних навичок писемної культури, що відобразилися в тексті, рівня освітньої, мовної, стилістичної культури автора тощо).

(4) На останньому (підсумковому) етапі оцінюється діагностична значущість встановлених ознак писемного мовлення, їх достатність / недостатність для формування певного висновку. Таке оцінювання

---

¹⁴⁰ Див. роботи *Арутюнова Н. Д.* Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. Москва, 1990. С. 136-137; *Ван-Дейк Т.А.* Дискурс и власть: Репрезентация доминирования в языке и коммуникации. Пер. с англ. Москва: Либроком, 2013. 344 с.; *Солганик Г.Я.* Стилистика текста: [учебное пособие]. Москва: Флинта: Наука, 1997. 256 с.; *Кочан І.М.* Лінгвістичний аналіз тексту: [підручник]. Київ: Знання, 2008. 423 с.

¹⁴¹ *Liu H., Wang Ling T., Yu T.* Database and Expert Systems Applications in the examination: 17th International Conference, DEXA 2006, Kraków, Poland, September 4-8, 2006; *Proceedings.* Kraków, 2006 ; *Baxter J.* Double-voicing at Work: Power, Gender and Linguistic Expertise. London: Palgrave Macmillan UK, 2014.

здійснюється з урахуванням усіх чинників досліджуваної ситуації мовного спілкування, корегується моделлю ситуації, яка склалася у свідомості експерта у процесі дослідження тексту документа й матеріалів справи. Висновок формується комісією експертів – авторо- та почеркознавцями й лінгвістами – та включає комплекс доведень щодо портрету автора (від фізіологічних до мовних).

Отже, перед експертами, що проводять почеркознавчу і авторознавчу експертизу, ставляться такі питання:

- 1) *Ким із зазначених осіб виконано рукописний текст або його частина?*
- 2) *Чи виконані тексти різних документів або різні частини одного документа однією особою / групою осіб?*
- 3) *Чи виконаний підпис від імені певної особи цією особою або іншою певною особою? Які причини могли вплинути на це?*
- 4) *Чи виконаний текст документа і підпис у ньому однією особою / групою осіб?*
- 5) *Чи написаний текст документа в одному стилі? Які мовні риси вказують на один стиль написання?*

У межах почеркознавчої експертизи можуть залучатися фахівці-психолінгвісти, які б змогли ототожнити почерк людини з її психічним станом; проаналізувати ситуацію, в якій був написаний певний текст; схарактеризувати за манерою письма особу, що писала даний текст.

Ряд класифікаційних задач можна сформулювати у вигляді таких запитань до експерта:

- 1) *Особою якої статі написано текст документа? Які мовні риси вказують на це?*
- 2) *До якої групи за віком належить виконавець рукопису? Які мовні характеристики це підтверджують?*
- 3) *Яка загальна соціально-демографічна характеристика виконавця рукопису: місце формування писемних навичок, рідна мова, професія? Які позалітературні елементи мови на це впливають?*
- 4) *Чи придатний певний текст, підпис для дослідження з метою ідентифікації особи виконавця?*
- 5) *Чи виконано рукопис навмисно зміненням почерком?*
- 6) *Чи виконано підпис зі зміною його ознак?*
- 7) *Чи виконано текст (підпис) з наслідуванням почерку (підпису) певної особи?*
- 8) *Чи не виконано рукопис (підпис) у незвичних умовах (відсутність або обмеження зорового контролю, незвична поза, незвичне тримання приладу для писання, температурні навантаження тощо)?*

---

9) Чи не перебувала особа, яка виконала рукопис (підпис), у незвичному стані (захворювання, травми, втома, хвилювання, алкогольне або наркотичне сп'яніння, під дією фармакологічних препаратів збуджуючої дії тощо)?

10) Чи володіє особа, яка виконала рукопис, навичками написання спеціальним шрифтами?

11) Чи виконано спірний рукопис двома особами одночасно?

12) Який час минув після написання тексту, підпису (при значному розриві у часі)?

13) Які мовні особливості підтверджують оригінальність даного тексту?¹⁴²

Поміркуйте, які з наведених вище класифікаційних запитань будуть доречними при виконанні експертиз з ідентифікації медійних текстів, зокрема приналежності автора, стилю автора: (а) в інтернеті; (б) в рекламі; (в) на телебаченні; (г) на радіо.

Визначте, який саме етап процесу експертного класифікаційного дослідження писемного мовлення стане ключовим для текстів з ідентифікації почерків (а) на листах; (б) подарункових виданнях; (в) грамотах та подяках. Яка роль лінгвіста в роботі із зазначеними текстами?

3.2.2. Експертиза відеозвукозапису: мовознавча аргументація

Предметом фахової експертизи матеріалів та засобів відеозвукозапису є фактичні дані, що відображаються у відео- та фонограмі – речовому доказі і мають відношення до конкретної криміналістичної справи. Вони пов'язані з технікою виконання відеофонограми та диктограми, мова яких зафіксована на ній; встановлюються за допомогою спеціальних знань у галузях криміналістичної ідентифікації, акустики, лінгвістики та інших наук.

Експертиза відеозвукозапису (матеріалів записів та засобів звуковідеозапису) – комплекс експертних засобів, основними завданнями яких є встановлення технічних умов та технології отримання відеозвукозапису¹⁴³

---

¹⁴² Орієнтовний перелік питань пропонують дослідники Харківського НДІ судових експертиз ім. М.С. Бокаріуса. URL: <http://www.hniise.gov.ua/13946-Ingvstichna-ekspertiza.html>

¹⁴³ З Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки матеріалів та призначення судових експертиз.

На сучасному етапі криміналістична експертиза матеріалів і засобів відеозвукозапису має чотири самостійні спеціальності, а саме:

- (а) технічне дослідження матеріалів та засобів відеозвукозапису;
- (б) дослідження акустичних сигналів та середовищ;
- (в) дослідження усної мови особи за її фізичними ознаками;
- (г) мовознавче дослідження усної мови особи.

Об'єктами експертного дослідження є звукова і мовна інформація, зафіксована на відеофонограмі, носії, а також технічні засоби знімання та фіксації інформації, які є речовими доказами по конкретній справі¹⁴⁴.

1 **Ідентифікаційними** (розпізнавальними) завданнями даної експертизи є визначення диктора (ведучого) за голосом та мовою, що зафіксовані на відеофонограмі; встановлення апаратури запису, за допомогою якої виготовлені відеофонограми; паспортизація окремих елементів звукового середовища

2 **Діагностичні** (аналітичні) – визначення оригінальності, неперервності, змін первинного змісту чи наявності монтажу відеофонограми; встановлення змісту розмов та придатності мови дикторів (ведучих) для їх ідентифікації; встановлення параметрів носія та засобів запису за відеофонограмою; визначення джерел звуку та звукового середовища; діагностика організаційних схем, технічних засобів та каналів відеозвукозапису; визначення емоційного стану диктора (ведучого), комунікативного статусу співбесідників у розмові, їх соціально-психологічного портрета, діалектних та інших лінгвістичних особливостей мови дикторів

3 **Класифікаційні** (системні) завдання полягають у визначенні виду та класу засобів і носіїв інформації, дослідження виду та класу звукових джерел тощо.

Лінгвіст-експерт може долучитися до цієї експертизи, *аналізуючи мову (мовлення) автора, дикцію мовця, правильне (чи неправильне) стилістичне оформлення, грамотність, діалектну співвіднесеність* тощо.

Одним із основних елементів предмета експертного дослідження є **індивідуальність мови диктора(ведучого)**, зумовлена як анатомо-фізіологічною будовою органів (що творять звуки), так і свідомою і

---

¹⁴⁴ Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Кузьмічов Я.В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді : [навч. посіб.]. Київ: Центр учбової літератури, 2011. С. 45.

підсвідомою діяльністю вищої нервової системи, що відображає інтелектуальний рівень мовного розвитку диктора. Сукупність дії усіх факторів при мовотворенні формує індивідуальний динамічний вербальний стереотип диктора, що і дозволяє розпізнавати диктора за голосом та мовою. Мова диктора (ведучого) може бути скопійована з інших фонограм, інколи з викривленням смислу висловів, які мали місце в оригіналі. Встановлення цих та інших даних, що відносяться до техніки виконання відеофонограми і складають предмет даної експертизи, є завданням лінгвіста (розтлумачується смисл тих чи інших слів диктора / ведучого, аналізується його дикція та правильність вимови, що спирається на чинні норми правопису).

При дослідженні експертизи відеозвукозапису використовуються такі методики:

Ресурсний код	Вид експертизи	Назва методики	Найменування розробника (спеціалізована установа)	Рік створення методики
7.0.01	7. Експертиза відеозвукозапису 7.1. Технічне дослідження матеріалів та засобів відеозвукозапису 7.2. Дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ	Методика застосування комп'ютерної лабораторії CSL4500 для криміналістичного дослідження сигналів мовлення	KAY ElemetricCorp. USA	2002
7.0.03	7. Експертиза відеозвукозапису 7.2. Дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ 7.3. Лінгвістичне дослідження усного мовлення	Методика ідентифікації особи по фонограмах російської мови на автоматизованій системі "Діалект"	Н.Ф.Попов и др. (под ред. А.В.Фесенко). – М. Войсковая (часть 34435)	1996

7.0.05	7. Експертиза відеозвукозапису 7.2. Дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ 7.3. Лінгвістичне дослідження усного мовлення	Методика ідентифікації особи за ознаками мовлення з застосуванням автоматизованої експертної системи "Phonexi"	ООО "Речевые технологии" (м. Москва, РФ)	2003
7.2.03	7. Експертиза відеозвукозапису 7.2. Дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ	Методичні основи криміналістичного дослідження фонограм мовлення та ідентифікація особи за мовленням	Рашишвілі Г.С., Чикоїдзе Г.Б.	1991
7.2.06	7. Експертиза відеозвукозапису 7.2. Дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ	Методика застосування пакету програм криміналістичної ідентифікації диктора SIVE 6.5 з метою дослідження сигналів мовлення	Technogama UAB (ЗАО Техногама), Vilnius, Lithuania	2000
7.3.03	7. Експертиза відеозвукозапису 7.3. Лінгвістичне дослідження усного мовлення	Методичні рекомендації щодо проведення лінгвістичного дослідження усного мовлення за ознаками міжмовної інтерференції	Київський НДІСЕ Міністерства юстиції України	2007

7.3.01	7. Експертиза відеозвукозапису 7.3. Лінгвістичне дослідження усного мовлення	Методичні рекомендації щодо використання функціонального аналізу як методу ідентифікації мовленнєвої особистості	ДНДЕКЦ Міністерства внутрішніх справ України	1995
7.3.02	7. Експертиза відеозвукозапису 7.3. Лінгвістичне дослідження усного мовлення	Методичні основи судового мовознавства	Галяшина Є.І.	2003

Типовими питаннями експертизи матеріалів та засобів відеозвукозапису є наступні:

- 1) Який зміст поданої на дослідження фонограми?
- 2) Яке походження "технічних перешкод" на фоновідеограмах і можливість їх усунення?
- 3) Де проводився аудіо- / відеозапис? Чи можна ідентифікувати це за допомогою мовного матеріалу?
- 4) Оригіналом чи копією є подана фоновідеограма? Які мовні характеристики свідчать про це?
- 5) Чи зафіксована фонограма безперервно? Чи не піддавалась вона монтажу або яким-небудь іншим змінам? Як про це свідчить темп мовлення та інтонування мовлення?
- 6) Чоловікові чи жінці належить записаний на наданому носії голос?
- 7) Чи брала участь особа, що перевіряється, у розмові, зафіксованій на представленому носії? Якщо так, то які слова та фрази належать саме їй?
- 8) Скільки осіб брали участь у розмові? Які стилістичні засоби вказують на це?
- 9) Вільне мовлення чи зачитаний перед мікрофоном текст зафіксований на представленому носії?
- 10) Який психічний стан людини, голос якої записаний? Які мовні риси на це вказують?
- 11) На одному чи на різних технічних засобах виконані конкретні фрагменти відео- чи фонограми?
- 12) Який тип носія використовувався для запису фонограми? Який вид та клас засобів запису застосовувався для фіксації фонограми?

На сьогодні особливої актуальності набуває **криміналістична фоноскопія**.

***Криміналістична фоноскопія** – новий вид криміналістичної техніки, що вивчає звукову, особливу мовленнєву інформацію у формі магнітних та відеомагнітних записів, а також аудіо- і відеоапаратуру (магнітофони, відеомагнітофони, диктофони, магнітні стрічки).*

Різноманітні дослідження в галузі акустики, електроніки, анатомії, фізіології, криміналістики та лінгвістики дозволили визначити теоретичні передумови методики ідентифікації особи за фонограмами усної мови, серед яких можна **виділити такі**:

- 1** **Голос конкретної особи**, як й інші її функціональні властивості, у комплексі фізичних характеристик звуку (частоти, тривалості, інтенсивності, тембру) є строго індивідуальними. Індивідуальними є темп мовлення, дихання під час мовлення, зв'язність фонем у потоці мовлення.
- 2** **Складові частини акустичної характеристики голосу** в сукупності залишаються відносно стійкими у часі та є індивідуальними. На відмінність фізичної акустики можуть впливати передусім патологічні зміни органів мовлення.
- 3** **Інтонаційні, акцентологічні, особливості мови людини** формуються приблизно до 20-го року життя, стають звичними на підсвідомому рівні і майже не змінюються протягом усього життя.
- 4** **Темп мовлення** залежить від особливостей спілкування особи. Темп залежатиме і від жанрово-стилістичних характеристик мовлення (напр., офіційна промова, оголошення чи заява будуть відрізнятися уповільненим темпом).

Матеріали звукозапису на досудовому слідстві і в суді можуть мати виняткове значення як засіб індивідуальної ідентифікації особи за голосом. Важливою є також ідентифікація людини за особливостями мови (в контексті території, на якій вона проживає, родини, в якій вона спілкується, освіти тощо). В названому аспекті до такої експертизи долучаються спеціалісти з філологічною освітою (лінгвісти), які можуть ідентифікувати особу за її територіальною приналежністю

(наріччя, діалекти, говори) та характеризувати мовлення за всіма мовними рівнями.

Матеріалами звукозапису є **документи (фонодокументи)**, що у процесуальному аспекті можуть бути:

(а) *документом*, тобто матеріальним носієм інформації, який за своїм змістом і формою є джерелом відомостей про юридично значущі факти;

(б) *речовим доказом*, якщо він був предметом злочинного посягання, містить у собі сліди злочину або був знаряддям вчинення злочину;

(в) *додатком до протоколу* слідчої дії у вигляді розшифрованого тексту лінгвістом.

Експертизою відеозвукозапису вирішуються такі класифікаційні завдання:

- 1) *Який тип носія використовувався для запису фонограми?*
- 2) *Який вид і клас засобів запису застосовувався для фіксації фонограми?*
- 3) *У якому форматі зафіксована відеофонограма?*
- 4) *До якого класу звукових джерел належить пристрій, звуковий ряд якого зафіксовано у фонограмі?*

Більш широкий діапазон питань охоплюють **діагностичні завдання**, зокрема:

- 1) *Оригіналом чи копією є представлена на експертизу фонограма?*
- 2) *Чи зафіксована фонограма без перерв? Які мовленнєві ознаки на це вказують?*
- 3) *Чи піддавалась фонограма монтажу або будь-яким іншим змінам? Які мовні риси на це вказують?*
- 4) *Яким є зміст розмов, зафіксованих на представленій фонограмі? Чи є повідомлення лаконічним / розлогим?*
- 5) *Чи придатні фонограми розмов для ідентифікації особи диктора (ведучого)?*
- 6) *Скільки осіб брали участь у зафіксованій розмові? Які особливості розмовного стилю виокремлено у фрагменті?*
- 7) *У якому звуковому середовищі (у приміщенні, на подвір'ї тощо) точилася зафіксована у фонограмі розмова? Якими мовними засобами (літературними чи позалітературними) вона супроводжувалася?*
- 8) *Які з розмов на представлених фонограмах є телефонними?*
- 9) *Чи одночасно зафіксовані звук та відеозображення у відеофонограмі? Чи відповідає швидкості темп мовлення на аудіо та відео?*

10) Чи передавалася зафіксована на відеофонограмі інформація радіозв'язком?

11) Чоловіку чи жінці належить зафіксована у фонограмі мова? Які гендерні ознаки на це вказують?

12) Яким був емоційний стан диктора (ведучого)? Які мовні засоби це підтверджують?

13) У нерухомому стані чи в динаміці перебувало записане джерело звуку?

14) Як були розташовані відносно мікрофона співбесідники? Як це вплинуло на силу звуку?

15) Чи є мова, записана на фонограмі, завченою, прочитаною або вільною?

16) Якими є соціальні, психічні особливості та діалект особи, телефонна розмова з якою зафіксована у представленій фонограмі? Які мовні факти це підтверджують?¹⁴⁵

Сформулюйте діагностичні питання в межах експертизи матеріалів та засобів відеозвукозапису. Які методики Ви вважаєте ключовими при виконанні даного типу експертизи. **Обґрунтуйте**, які наукові (передусім лексикографічні) джерела будуть ключовими в аргументації лінгвіста-експерта при виконанні експертизи матеріалів та засобів відеозвукозапису.

3.2.3. Психологічна експертиза та особливості проведення комплексної психолого-лінгвістичної експертизи

Психологічна судова експертиза встановлює такі особливості психічної діяльності та їх прояви у поведінці особи, які мають юридичне значення і зумовлюють певні правові наслідки. Психологічна судова експертиза може бути складовою частиною комплексного експертного дослідження, якщо перед слідством чи судом постають питання, вирішення яких потребує синтезування спеціальних знань із різних галузей науки (психолого-психіатрична, психолого-медико-психіатрична, медико-психологічна, психолого-автотехнічна, а також психолого-почеркознавча та психолого-лінгвістична експертизи).

---

¹⁴⁵ Більше орієнтовних питань було поставлено та їх зміст обговорено під час Круглого столу в Національній академії внутрішніх справ за участі Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру (2015) та тезово висвітлено у виданні *Сучасні криміналістичні експертизи в розслідуванні злочинів: матеріали кругл. столу: (Київ, 25 лютого 2015)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 143 с.

***Психологічна експертиза** – комплекс експертних засобів, що призначається на стадії попереднього і судового слідства у кримінальних та цивільних справах підозрюваним, обвинуваченим, свідкам, потерпілим, позивачам і відповідачам різного віку.*

Об'єктом експертизи є особи, визнані судово-психіатричною експертизою осудними (психічний стан людини, який дозволяє її судити).

До підстав призначення судово-психологічної експертизи належать такі:

- наявність особливостей, що свідчать про надмірну нерівноваженість, емоційність, жорстокість, агресивність, покірність, навіюваність, нерішучість особи;
- тривале перебування особи у стані тривоги, емоційної напруги, фрустрації;
- відставання рівня психічного розвитку особи від вікової норми;
- наявність хронічних або невиліковних соматичних захворювань особи;
- наявність конфліктних взаємин особи з рідними та її оточенням перед вчиненням самогубства;
- наявність ситуації або окремих ознак поведінки, що може свідчити про можливість вчинення злочину особою у стані фізіологічного афекту;
- невідповідність встановлених мотивів злочину характеру вчиненого;
- невідповідність поведінки особи меті й мотивам вчиненого діяння;
- відмінність поведінки обвинуваченого, свідка, потерпілого від традиційної, властивої для відповідної вікової або статевої групи людей;
- суперечності у свідченнях потерпілого, свідка, що не збігаються з характером ситуації та іншими даними.

На сьогодні залишається багато невирішених проблем у психологічній експертизі, серед яких основними є:

- неможливість визначення конкретного психологічного мотиву щодо особистісної діяльності;
- складність виявлення змісту та ієрархії мотивації особистості;
- визначення впливу сильних потрясінь на можливість повною мірою усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними;
- психологічні проблеми конфліктів та суїцидів;
- удосконалення психолого-автотехнічної, психолого-почеркознавчої та психолого-лінгвістичної експертиз.

Лінгвіста-експерта до психологічної експертизи можуть залучати у проведенні й застосуванні **таких методик:**

Ресстраційний код	Вид експертизи	Назва методики	Найменування розробника (спеціалізована установа, інші)	Рік створення методики
14.1.08	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Методика визначення типологічних психологічних особливостей особистості Айзенка (опитувальники)	Москва, МГУ*	1964, 1968
14.1.09	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Методика дослідження рівня інтелектуального розвитку Р. Амтхауера (тест структури інтелектуальної діяльності)	Р. Амтхауер	1953, 1974
14.1.12	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Комплексна методика діагностики рівня інтелектуального розвитку "Шкала Бине-Симона"	Харків	1896, 1928
14.1.16	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Комплексна методика дослідження інтелектуального розвитку та особистісних властивостей	НДІ психіатрії МЗ РСФСР Москва, МГУ	1926, 1949, 1963, 1970
14.1.19	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Методика незакінчених речень (різновид асоціативного проєктивного тесту)	Ленінградський психоневрологічний НДІ ім. В.М. Бехтерева СРСР	1928, 1969

14.1.20	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Методика визначення когнітивного стилю особистості	Москва, МГУ	1954, 1985
14.1.68	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Експертна оцінка психологічних особливостей процесу комунікативної взаємодії	Москва, МГУ	2003 / 2021
14.1.70	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Методика судово-психологічного дослідження розвитку неповнолітніх у ході розгляду справ у цивільному судочинстві	Полтавське відділення Харківського НДІСЕ Міністерства юстиції України	2012
14.1.71	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Методика судово-психологічної експертизи процесу спілкування особи в ситуації процесуальної дії	Полтавське відділення Харківського НДІСЕ Міністерства юстиції України	2014
14.1.76	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Методика судово-психологічної експертизи комунікативної взаємодії між особами, зафіксованої у матеріалах відеозапису з камери зовнішнього спостереження	Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України	2017

* подаємо за сайтом <https://rmpse.minjust.gov.ua/>

Межі компетенції лінгвіста у застосуванні таких методик виявляються *в контексті дослідження мови (мовлення) людини, впливу на мову (мовлення) психічного стану людини, зв'язку вікової та соціальної психології з соціолінгвістикою та діалектологією.*

У комплексній психолого-лінгвістичній судовій експертизі виявляються такі характеристики усного та писемного мовлення, що є значущими для слідчо-судової практики:

- (1) **невербальні** (для усного мовлення);
- (2) **семантико-граматичні** (характер фраз, добір слів і граматичних конструкцій, ступінь виразності, правильності, організованості тексту та ін.);
- (3) **категоріальні** (стать, вік, соціальний статус, професія, територіальність, національність та ін.);
- (4) **прагматичні** (мета, інтенція, реакція та ін.);
- (5) **патологічні** (ознаки психічних захворювань і хворобливих станів психіки).

Комплексна **психолого-лінгвістична** **судова експертиза** є засобом і формою в інтеграції гуманітарних знань в умовах їх диференціації і спирається на колегіальну діяльність. Можливості цього напрямку судової експертизи дозволяють сучасному судочинству більш повно реалізовувати вимоги законодавства щодо захисту прав, свобод, інтересів громадян, безпеки особистості й держави. Такі експертизи, як комплексна психолого-лінгвістична судова експертиза, вже сформувалися і знаходяться у процесі активного розвитку.

На сьогодні комплексна психолого-лінгвістична судова експертиза – **активний і динамічний у своєму розвитку експертний напрям в юридичній психології та юридичній лінгвістиці (юрислінгвістиці).** Накопичений сучасний досвід вироблення комплексних психолого-лінгвістичних судових експертиз показує, що коло обставин, які можуть бути визначені комплексним психолого-лінгвістичним дослідженням, розширюється, кількість проведених експертиз значно збільшується.

Комплексна психолого-лінгвістична судова експертиза для дослідження усних і письмових мовних особливостей людини проводиться часто з урахуванням даних судово-медичної, психіатричної, почеркознавчої, фоноскопичної та інших експертиз¹⁴⁶.

---

¹⁴⁶ *Енгальчев В.Ф., Шитшин С.С.* Судебно-психологическая экспертиза: [учеб. пособие]. Калуга, 1997. С. 44.

Дослідження проблеми мовного портрету обвинуваченого, підозрюваного, свідка, працівника правоохоронних органів становить значний інтерес для сучасної юридичної лінгвістики і психології, оскільки дозволяє встановити комунікативні моделі істинності і хибності повідомлення, конструювання прихованих обставин і фантазії, розробки комунікативного інструментарію для слідства тощо.

Основними актуальними проблемами залишаються: **вироблення єдиного підходу до комплексної психолого-лінгвістичної експертизи усного та писемного мовлення, а також підготовка та підвищення кваліфікації лінгвістів і психологів, що займаються комплексною психолого-лінгвістичною судовою експертологією.**

У психолінгвістичній судово-експертній практиці основним предметом аналізу стають лінгвістичні і паралінгвістичні параметри об'єктів в усній або письмовій мові, які дозволяють відповісти на комплекс питань слідства:

- 1) *Які основні теми розмов комунікантів?*
- 2) *Що є предметом і метою розмов комунікантів?*
- 3) *Який ступінь участі комунікантів у розмові / бесіді?*
- 4) *Хто з учасників є ініціатором обговорення тем, зафіксованих в аудіо- / відеозапису?*
- 5) *Чи могли комуніканти своєю участю в розмові вплинути на її результат? Які психологічні та лінгвістичні засоби для цього використовуються?*
- 6) *Які взаємовідносини обвинувачених один з одним з огляду на текст, підтекст, контекст, їх лінгвістичні і паралінгвістичні параметри? Чи могли їх взаємини вплинути на ситуацію, що склалася?*
- 7) *У яких стосунках перебувають між собою учасники розмови? Чи є ознаки залежного, підлеглого становища кого-небудь із учасників?*
- 8) *Хто з учасників розмов, наданих для дослідження, має владні повноваження щодо обговорюваної ситуації? Які мовні риси на це вказують?*
- 9) *Чи є ознаки будь-якого психологічного впливу учасників розмови один на одного?*
- 10) *З огляду на текст, підтекст, контекст розмови, його паралінгвістичні параметри, чи є в розмові з боку кожного з учасників спонукання (намір) до конкретних дій щодо вирішення проблем, спонукання до вчинення конкретних дій? Якщо так, то яких саме дій і якими фрагментами розмов це підтверджується?*

11) Чи є розмова частиною діалогу? Чи можливо це полілог з іншими учасниками комунікації?

12) Чи є з боку кого-небудь із учасників розмов, наданих на дослідження, спонукання до вчинення будь-яких дій (бездіяльності), висловлених на адресу іншого учасника (учасників)? Якщо так, то які саме і в якій формі?

13) Чи є в мовній поведінці кого-небудь із учасників розмови психологічні ознаки приховуваних обставин, фантазування та психологічні ознаки конструювання помилкових повідомлень? Якщо так, то якими фрагментами розмов це підтверджується?

14) Виходячи з лінгвістичних і паралінгвістичних особливостей наданих для дослідження розмов, чи можна зробити висновок, що їх учасники мають спільні уявлення про ситуацію (наводяться конкретні обставини досліджуваної ситуації)?

15) Чи є в розмовах між обвинуваченими покликання на інших осіб, що мають відношення до обговорюваної ситуації?

Загальний метод комплексної психолого-лінгвістичної судової експертизи полягає у визначенні психологічних особливостей мовної поведінки комунікантів на основі досліджень формальних та неформальних лінгвістичних і паралінгвістичних характеристик. Об'єктом аналізу в такому випадку є усний або писемний текст, що відтворює цілісний психологічний мовний портрет комунікантів і може бути основою дослідження у зв'язку з поставленими питаннями¹⁴⁷.

Проаналізуйте представлений медіаматеріал "Я став свідком знуцання над твариною. Розповідаємо, що треба робити і чи карають за це в Україні" (<https://www.the-village.com.ua/village/city/animals/307471-yak-domogtisy-a-pokarannya-dlya-doghanteriv>).

Обґрунтуйте можливість розгляду цього матеріалу в суді. **Назвіть** основні мовні характеристики, що дозволяють підготувати лінгвістичний складник психологічної експертизи за вказаним текстовим матеріалом.

---

¹⁴⁷ Сучасні методики з проведення комплексної психолого-лінгвістичної судової експертизи пропонуються в працях *Ворошилова М.Б.* Комплексное психолого-лингвистическое исследование креолизованного текста: методы психологического исследования. URL: <http://www.ling-expert.ru/conference/langlaw1/creolizedtext.html>; *Желтухина М.Р.* Комплексная судебная экспертиза: психолого-лингвистический аспект // ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА. Сборник статей (№1). 2002. С. 14-24; *Юридична психологія / Александров Д.О., Андросюк В.Г.* Київ, 2007 та ін.

3.2.4. Експертиза у сфері інтелектуальної власності: вербалізація лінгвістичних критеріїв

До експертизи у сфері інтелектуальної власності входять *експертиза літературних та художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності.*

Лінгвіст-експерт долучається до експертизи у сфері інтелектуальної власності в контексті аналізу наукових та художніх текстів, рекламної продукції, захисту прав на інтелектуальну власність щодо різних типів текстів, висловлювань тощо.

Вирішення питань захисту об'єктів інтелектуальної власності дозволяє стверджувати, що одним із найважливіших доказових аргументів є висновок експерта-лінгвіста, адже лінгвістична експертиза тексту здатна розтлумачити значення лексем, фразеологізмів, різних типів речень, виявити додатковий смисл у слові, вказати на його вторинну функцію. Аналізуючи авторство тексту, лінгвіст-експерт оцінює його новизну, творчу оригінальність, допомагає встановити факти плагіату тощо.

Лінгвісти допомагають визначити унікальність та персоналізацію контенту Інтернет-сайтів, рекламної продукції, теле- та радіопродукту. Важливо наголосити на результативності в таких видах експертиз медіалінгвістів, які досліджують мову засобів масової комунікації, її вплив на індивідуальну / масову свідомість, аналізують факти маніпуляції мовною свідомістю, досліджують різні типи масової комунікації в різних сферах людської діяльності¹⁴⁸. Дослідження семантичного ядра інформаційного продукту (радіо, телебачення, друкована продукція, Інтернет) дозволяє виявити помилки при формуванні списку запитів для його оптимізації та просування, що підвищує частотність та масовість таких видів комунікації.

При аналізі наукової продукції лінгвіст-експерт долучається до експертної оцінки різних жанрів наукового стилю – дисертацій, монографій, підручників, посібників, що є результатом наукової

---

¹⁴⁸ *Медіалінгвістика: словник термінів і понять* / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов; за ред. Л.І. Шевченко. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2014. С. 10.

творчості та підпадає не тільки під захист інтелектуальної власності, а й під захист честі й гідності особистості, якщо виявлені факти плагіату та перекручування наукових фактів¹⁴⁹.

У комерційній сфері аналізуються не тільки договори, а й товарні знаки, слогани компаній на предмет відповідності нормам сучасної української мови, а також на предмет їх унікальності. При дослідженні комерційних договорів, документів господарського обороту лінгвістична експертиза не тільки витлумачить зміст написаного, але і встановить, який із варіантів тлумачення матиме найбільшу переконливість для ведення бізнесу, а який, навпаки, йому завадить. Використання різних типів плагіату в рекламній діяльності також діагностує лінгвіст-експерт, адже його компетенція дозволяє дослідити етимологію, функції слогана та смисл, який закладався для досягнення вдалої комерціалізації, що підпадає також під дію Закону України "Про рекламу":

***Порівняльна реклама** – реклама, що містить порівняння з іншими особами та/або товарами (діяльністю) іншої особи, прямо чи опосередковано ідентифікує конкурента або товари чи послуги, що пропонуються конкурентом [ст. 1 Закону України "Про рекламу"].*

Лінгвістична експертиза про захист інтелектуальної власності може розв'язувати такі питання:

- 1) *Чи є схожість, тотожність або відмінність творів (наприклад, літературно-художнього, медійного або наукового творів)?*
- 2) *Чи є твір оригінальним або переробленим, відредагованим?*
- 3) *Чи може елемент твору (назва, фрагмент, рядок або строфа) вживатися самостійно? Чи є це прецедентністю?*
- 4) *Яка семантика та етимологія слова, поєднання слів у контексті твору?*
- 5) *Чи є оригінальним словесний компонент, словосполучення, елемент твору (назва, ім'я персонажа та ін.)? Чи є ці слова (словосполучення, речення) індивідуальними (оригінальними)?*
- 6) *Чи відображає словосполучення "... " творчу самотність будь-якого автора, і чи містяться в ньому будь-які ознаки індивідуального авторського стилю? Наскільки поширене в різних типах комунікації дане словосполучення?*
- 7) *Чи є об'єкт результатом індивідуальної творчості (наприклад, назва, слоган, персонаж, відео- чи аудіопродукт та ін.)?*

---

¹⁴⁹ *Галяшина Е. И.* Возможности судебных речеведческих экспертиз по делам о защите прав интеллектуальной собственности // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. 2005. № 9.

---

8) Чи є оригінальним жанр написаного тексту? Чи відповідає він викладу і стилю, що властиві аналогічним текстам?

9) Чи є схожість протиставлених мовних об'єктів (в цілому або в окремих частинах, компонентах, фрагментах)?

10) Чи є слова "... " і "... " синонімами?

11) Чи відповідають нормам української мови слова, назви типу "... "?

12) Чи домінує в розглянутому комбінованому тексті (товарному знаку) вербальний компонент (слова, словосполучення, речення)?

13) Чи є словесне позначення "... " тотожним або схожим до ступеня змішування з протиставленим йому словесним позначенням "... "?

14) Чи правильно передані транслітеровані елементи? Чи не принижують вони чийсь гідність?

15) Чи увійшло слово "... " до загального вжитку на позначення товарів певного виду? Чи не порушує це етичні / естетичні / літературні норми?

16) Чи здатні вербальні елементи ввести в оману покупця / реципієнта?

17) Чи містить досліджуваний об'єкт вказівку на національні символи, відомі гасла, нецензурні або жаргонні слова тощо?

18) Чи не повторюються елементи (фрагменти) медійного, художнього, наукового та ін. раніше створених текстів із досліджуваним?¹⁵⁰

Визначте, які спеціальні методики та яка юридична / юрислінгвістична література допоможе у фаховій аргументації порушення авторських прав у: (а) художньому творі; (б) науковій літературі; (в) рекламній продукції. **Підтвердіть** правильність своїх висновків зверненням до лексикографічних джерел.

Проаналізуйте прецедентні судові практики із зазначеного типу експертизи, в яких лінгвістичні аргументи стали визначальними.

---

¹⁵⁰ З додатковими питаннями можна ознайомитися на сайті Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності. URL: <http://www.intelect.org.ua/>

Глава 4. ТЕКСТ У СПЕЦІАЛЬНОМУ ЛІНГВОЕКСПЕРТНОМУ АНАЛІЗІ

Ключові слова:

- юридичний текст
- характеристики юридичного тексту
- характеристики усного / писемного тексту
- текст як об'єкт лінгвістичного аналізу

4.1. Текст як вербалізована свідомість в експертному аналізі

Текст, за критеріями понятійної віднесеності, є складною комунікативною субстанцією, формалізованою у словах (писемний / графічний), звуках (усний), словах та зображеннях (креолізований). Відтак критеріями віднесеності до тексту є його смисловий і граматичний зв'язок, що виявляється в системному та послідовному оформленні мовної комунікації (речень, абзаців, надфразових одиниць), а також складних за структурно-смисловою організацією одиниць – параграфів, розділів, частин та ін. До загальних характеристик тексту в лінгвістичній текстології та стилістиці відносять його **завершеність, жанрову і стильову співмірність**, яка передбачає специфічну конструкцію архітектоніки та композиції тексту.

Текст – архітектонічна цілісність, об'єднана смисловим і граматичним зв'язком. Одиницями тексту є абзаци, параграфи, розділи, прозові строфи, періоди та ін. Текст може бути усним і писемним, має характеристики завершеності, композиційної стрункості.

Комунікативні параметри тексту лінгвісти-експерти аналізують в аспектах когезії, тобто цілісної та локальної зв'язності тексту; когерентності як смислової домінанти тексту; прагматичної ефективності, тобто підпорядкованості тексту цілям комуніканта; здатності декодування тексту реципієнтом як можливості сприйняття і відтворення інформації; інформативності; гіпер- та інтертекстуальності

(у віднесеності тексту до певної жанрової моделі, стильових комунікативних особливостей, традиції, культури та ін.).

Узагальнене, а отже і певною мірою абстрактне уявлення про текст, конкретизується, коли йдеться про його комунікативну спрямованість та ефективність. Тексти класифікують, залежно від компетенції мовця, екстра- й інтралінгвістичних умов та обставин спілкування, за критеріями, що можуть належати до різної оцінної шкали:

- відповідності стильовим нормам / правописним нормам,
- жанровим еталонам / ідіостилістичним модифікаціям,
- модальності – терапевтичності / патогенності,
- авторської доброчесності / недоброчесності,
- оригінальності / імітації (стилізації),
- індивідуального / колективного авторства та ін.

У кожному випадку текстова природа спирається на комплекс мотивацій, способів їх вербального забезпечення і передбачуваний комунікативний ефект.

Відповідно, з лінгвістичного погляду вихідною умовою нострифікації тексту є розуміння його природи як вербальної комунікації певної сфери – наукової, офіційно-ділової, медійної, художньої чи розмовної, що визначено класичними класифікаціями в мовознавстві. Застосування лінгвістом системних термінів у визначенні стилів та їх класифікаційних критеріїв є важливою складовою частиною грамотного, послідовного і несуперечливого доведення в експертному аналізі.

Універсальні критерії віднесеності комунікативної цілісності висловлювання до тексту діють у лінгвістичній експертизі у формах уточнень, пояснень і тлумачень, що в багатьох випадках є неоднозначними.

Так, напр., науковий текст вочевидь аналізуватиметься за стилістичними критеріями, що не збігатимуться з критеріями побудови художнього тексту. Офіційно-діловий текст матиме інші стилістичні маркери, ніж розмовний текст, відтворений письмово чи наведений у формі звуко- чи відеозапису, а маніпулятивні маркери будуть домінуючими в медійному тексті.

Вербалізована свідомість комунікантів, отже, відбиватиме щоразу по-іншому реалії культури, традиції, рівня освіти, фахового досвіду та ін. А ще – комунікативну установку, передбачуваний

ефект, свідому "гру" зі словом, психотип комунікантів (як адресанта, так і адресата), можливу стилізацію, інші ситуативні характеристики часу творення тексту.

Відтак поставлені лінгвісту-експерту питання конкретизуються фахівцем лише при аналізі запропонованого тексту, що **передбачає його професійне виокремлення з інших аналогічних вербалізованих комунікативних структур**. Така об'єктивна для лінгвістичної експертизи ситуація продуктивно впливає на науковий пошук лінгвістів: і в аспектному розгляді типів вербальної комунікації, і в методиках аналізу, і в характеристиках особливих форм мовної свідомості, засвідчених текстами, й у системному представленні операційного терміноряду. Показовою і переконливою в аналізі названих параметрів тексту є зокрема праця Л. Компанцевої (2018) "Лінгвістична експертиза соціальних мереж", де *аналіз експертної діяльності мовознавця спирається на міждисциплінарні критерії дослідження інтернет-комунікації*¹⁵¹.

Очевидно, що Інтернет дискутується лінгвістами як комунікативний феномен інформаційної доби (від моделювання його сутності як особливого медійного підстилю на електронних носіях – до формулювання вербальної специфіки інтернету як окремої інформаційної реальності) та розглядається з увагою до комунікативної конкретики.

Лінгвіст-експерт актуалізує необхідну для розуміння природи вербальної комунікації Інтернету специфічну термінологію, таку як, напр., *вузол* (мінеаризований відрізок гіпертексту), *астротурфінг* (штучне керування суспільною думкою), *"вікна Овертона"* (модель зміни уявлень), *"воронка продажів"*, *гіпертег*, *лінійна і-мова* та ін.

Характерно, що тип вербальної інтернет-комунікації потребує від лінгвіста-експерта розуміння таких діагностичних в аналізі названих текстів сутностей як *link* (покликання), *аватар* (зображення, авторизація), *фейк* (підробка, фальсифікація), *фейковий акаунт* (обсяг деструктивного контенту), *мізінформація* (непередбачуване або ненавмисне поширення неточної інформації без зловмисного наміру), *міф-бустери* (руйнівники міфів), *нік* (псевдонім) та ін.

---

¹⁵¹ Компанцева Л.Ф. Лінгвістична експертиза соціальних мереж. Київ: Аграр Медіа Груп, 2018.

Лінгвіст-експерт аналізує мовну свідомість користувача соцмереж інтернету, апелюючи до *комунікативної асиметрії, конверсаційного аналізу, цільової аудиторії, безпеки інформації, бази даних* та ін. понять, що їх передусім відносимо до сфери соціальних комунікацій і відповідної наукової метамови.

Зауважимо й на тому, що до фахової мовознавчої компетенції експерта належить розрізнення **семантичного обсягу загальнонаукових / фундаментальних понять**, використовуваних у конкретних експертизах. Зокрема в інтернет-комунікації категорія антропоцентричності зорієнтована насамперед на конкретику соціального буття особистості / соціальної групи / держави. Тобто, в більшості комунікативних ситуацій із антропоцентричністю пов'язаний прагматичний, локусно спрямований акцент на особливостях соціально комунікативного складника, природи людини. Відповідно поняття дискурсу в аналізі інтернет-комунікації корелюється з мовною специфікою саме досліджуваної сфери, а його подальша конкретизація, зокрема критичний дискурс-аналіз, зосереджує увагу на мовознавчих аспектах дослідження соціальних і культурних процесів, які відбуваються в соціумі / соціумах.

Комунікативна всеохопність Інтернету – тематичний апелятив щодо соціальних страт, джерел інформації та можливостей інформаційної інтерпретації – зумовлює також необхідність лінгвіста-експерта чітко й однозначно аргументувати висновки в термінах і поняттях предметної доказовості: поставлене завдання може стосуватися будь-якої сфери людської діяльності, що висвітлюються в Інтернеті.

Відтак інтернет-комунікація постає в передбачуваному лінгвістичному аналізі певним гіпертекстом, окремі локуси якого вичленовуються й досліджуються мовознавцем, спираючись на інтра- та екстралінгвістичні критерії опису системно організованих мовних явищ. Зауважимо, йдеться в кожному випадку як про терапевтичну (унормоване, літературне мовлення, відповідність жанру, традиції, стильовим параметрам та ін.), так і патологічну (дисфункція норми, стилю, культури мовлення, жанру та ін.) комунікативні системи. Ключовим поняттям, з яким працюватиме лінгвіст-експерт, є **конфліктний текст**.

Конфліктний текст – архітектонічна цілісність, об'єднана смисловим і граматичним зв'язком, в основу якого покладено усвідомлюваний чи неусвідомлюваний конфлікт. Конфліктний текст (або фрагмент тексту) завжди є свідомим / несвідомим порушенням гіпотетично

*притаманної мовній комунікації координації, співмірності екстра- й інтралінгвістичного*¹⁵².

Поставлена перед лінгвістом-експертом проблема обґрунтування комунікативної норми (чи її порушення) очевидно ґрунтується на фахових мовознавчих знаннях, а водночас – науковій ерудиції у сферах, до яких належить текст.

Складна природа експертної діяльності мовознавця породжує чимало проблем, одна з ключових – **проблема сегментації в дослідженнях об'єкта експертизи – тексту**. Вербалізована художня свідомість не ідентична у формах відображення світу науковій, чи будь-якій іншій мовно-концептуальній картині світу. Хоча тексти і мають спільні інтегральні характеристики творення та ідентифікації в розрізненнях мовних одиниць – слово, речення, текст. Також потребують уваги і детально аргументованого розрізнення юридичні поняття *лінгвістична експертиза – лінгвістична правова експертиза – лінгвістична судова експертиза – лінгвістична експертиза юридичного тексту*.

Л. Компанцева, зокрема, подає розрізнення названих понять як ієрархію смислів щодо предметності в експертній діяльності юрислінгвіста: від загального поняття лінгвістична експертиза – до формалізованих, локусно окреслених сфер застосування лінгвістичної компетенції, а саме: лінгвістичної правової експертизи (проблеми мовного законодавства; "семантичні лакуни" в законодавстві; суперечності в законодавчих статтях та ін.) та лінгвістичної судової експертизи (дослідження мовознавця щодо автора тексту, умов і обставин його творення, цілей, свідомого / несвідомого використання певних мовних засобів та ін.).

Порівняйте запропоновані Л. Компанцевою¹⁵³ визначення, виокремивши ключові характеристики тексту як лінгвоекспертного дослідницького об'єкта:

Експертиза лінгвістична – дослідження продуктів мовленнєвої діяльності, що спрямоване на встановлення значущих фактів, які дозволяють отримати відповіді на

---

¹⁵² Юрислінгвістика: словник термінів і понять / укладачі: Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко; за ред. Л.І. Шевченко. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2015.

¹⁵³ Компанцева Л.Ф. Лінгвістична експертиза соціальних мереж. Київ: Аграр Медіа Груп, 2018. С. 287

питання щодо намірів суб'єкта мовленнєвої діяльності. У вузькому значенні – застосування лінгвістичної експертизи у сфері права; синоніми: юридична лінгвістика (Ю. Прадід), юрислінгвістика (Д. Голєв), судова лінгвістика (О. Горошко), судове мовленнєзнавство (С. Вул), а також лінгвоюридична експертиза, судово-лінгвістична експертиза (М. Богословська). У широкому значенні – "мовознавчий аналіз тексту, результати якого оформлені у вигляді консультативного висновку й затребувані будь-де за межами лінгвістики" (А. Баранов).

Експертиза лінгвістична правова – експертиза, що вирішує проблеми, пов'язані з розробкою мовного законодавства, а також виявленням семантичних лакун у законодавстві, які корелюють зі сферами життєдіяльності, неохопленими юридичним контролем; визначення напрямків розвитку певної системи, напр., убік демократизації чи, навпаки, авторитаризму; знаходження суперечностей між статтями тощо.

Експертиза лінгвістична судова – експертиза, що визначає фактичні дані автора (чи виконавця) тексту та умови створення мовного повідомлення (мотивацію, цілі, настанову автора, комунікативний шум, викривлення відбитої у свідомості інформації, адаптацію мовних засобів до можливостей адресата, маскування мовної ситуації шляхом диктування, навмисного викривлення писемного мовлення, створення тексту у співавторстві тощо). Іншими словами, судово-лінгвістична експертиза надає інформацію стосовно учасників мовленнєвого акту, умов його протікання та співвіднесеності його результату (тексту) з дійсністю.

У світовій юриспруденції текст в експертному аналізі розглядається як актуальна проблема в міждисциплінарному аспекті. Так, останнім часом перспективними є дослідження зі смислового і комп'ютеризованого (автоматичного) аналізу юридичного тексту, а також оцінно-смислового аспекту в дослідженні юридичних текстів, їх ідентифікації в різних типах комунікації¹⁵⁴.

Спеціалізація компетентностей лінгвіста-експерта щодо аналізу текстів різної комунікативної спрямованості – виразна тенденція нашого часу. Узагальнюються результати текстів різної спрямованості – функціональної, тематичної, кваліфікаційної, присутньої на різних

---

¹⁵⁴ Francesconi E. (Ed.). Semantic processing of legal texts: Where the language of law meets the law of language. Berlin, New York: Springer, 2010; Martinet A. Fonction et dynamique des langues. Paris: Armand Colin, 1989; Moens M., Dumortier J. Information extraction from legal texts: the potential of discourse analysis // International Journal of Human-Computer Studies. 1999. Vol. 51(6). P.1155-1171; Schweighofer, E. Semantic Indexing of Legal Documents. E. Francesconi (Ed.). Semantic processing of legal texts. Where the language of law meets the law of language. Berlin, New York: Springer, 2010. P. 157–169.

інформаційних носіях, можливості ідентифікації за різними характеристиками: мови, рівня освіти і культури, встановлення авторства, відповідності писемній / усній традиції та ін.

А отже, аспектно зорієнтована лінгвістична експертиза є логічним прагненням до точності й об'єктивності судження про текст, що вербалізує певний фрагмент дійсності. Методика аналізу різних текстів передбачає вочевидь особливі прийоми, що залежать від поставлених експертів питань і його фахової компетенції. Достатньо поширеною є думка про те, що до "предмету лінгвістичної експертизи відноситься вирішення завдань семантичного, смислового характеру, питання впливу тексту на суспільну свідомість, а також завдання, пов'язані з дослідженням найменувань (аналіз найменувань, торгівельних марок, етикеток і тому подібне з метою встановлення їх новизни, оригінальності, відповідності нормам мови, моралі тощо) і встановлення авторства"¹⁵⁵.

Важливим у цьому випадку є статус лінгвіста-експерта в аналізі будь-якого досліджуваного в юриспруденції тексту. Особлива увага привертається до необхідності високої лінгвістичної компетенції експерта. Адже загальні характеристики можливостей реалізації в тексті семантичного, емоційно-експресивного потенціалу певної мовної одиниці не завжди збігаються з реальною функціональною реалізацією можливостей цієї мовної одиниці. Лінгвістична кваліфікація не тотожна дещо механістичному підходу до експертного аналізу тексту фахівцем інших галузей знання, що часто спостерігаємо в юридичній сертифікації діяльності лінгвістів-експертів сучасної України (так, у Реєстрі атестованих судових експертів право виконувати експертний аналіз текстів за спеціальностями "Почеркознавча і авторознавча експертиза", "Почеркознавча і лінгвістична експертиза", зокрема "Дослідження почерку і підписів", "Лінгвістичне дослідження писемного мовлення", "Семантико-текстуальне дослідження писемного та усного мовлення", "Авторознавче дослідження писемного мовлення", станом на 15.04.2021 р. мають 91 фахівець, з яких немає жодного філолога).

Відповідно, лінгвіст може або залучатися до таких видів експертиз, або ж виступати незалежним експертом. У судовій практиці це виявляється по-іншому, адже до виконання лінгвістичних експертиз та комплексного лінгвістичного аналізу юридичних текстів для доведення суперечностей у ньому залучається саме лінгвіст, який має

---

¹⁵⁵ *Авторське право та авторознавча лінгвістична експертиза у цифрову добу: [монографія] / О.І. Харитонова, Н.І. Клименко, С.О. Харитонов, Г.О. Ульянова та ін. Одеса, 2017.*

орієнтуватися в динаміці мовних процесів та глибоко володіти мовно-стилістичним знанням.

Інформативність тексту, на нашу думку, співвідносна з мовною свідомістю автора, який апелює до реципієнта й апеляція здійснюється у складному механізмі мови – відкритій системі, безмежно варіативної у формах, що їх вимагають комунікативні функції. Лінгвіст-експерт, у цьому випадку, метафоризується з археологом культури, який встановлює зв'язок між смислами, мовними формами та їх прочитаннями, що живуть у просторі часу культурної комунікації, реалізованої в тексті / текстах¹⁵⁶.

Проаналізуйте характеристики юридичного тексту (див. Ажнюк Л.В. *Типологія об'єктів лінгвістичної експертизи і методика їх дослідження* // *Мовознавство*. 2016. №3. С. 3-18). **Визначте** особливості фахової роботи лінгвіста-експерта з текстом (фрагментом тексту) як об'єкта спеціальної (лінгвістичної) експертизи

---

¹⁵⁶ Шевченко Л., Сизонов Д. Текст як вербалізована свідомість в експертному аналізі // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2020. Вип. 41. С. 8-23. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2020.41.8-23>

Ключові слова:

- усний юридичний текст
- писемний юридичний текст
- характеристики усного / писемного тексту

4.2. Характеристики усного / писемного тексту як об'єкта лінгвістичного аналізу

Лінгвістична експертиза в аналізі тексту / текстів різної комунікативної спрямованості найчастіше зустрічається з типовими ситуаціями, пов'язаними з **ідентифікацією** (паспортизацією) чи **диференціацією** (розрізненням) певних текстів або мовних явищ. Ідентифікація передбачає фактологічну доведеність *тотожності* (аналоговості), *близькості* (конкретних мовно-сміслових паралелей і співмірностей) у текстах.

Важливим аргументативним критерієм за такої постановки дослідницької задачі є розуміння характеристик усного і писемного текстів як різних форм комунікативної діяльності людини – мовлення.

***Мова** – (1) здатність людини говорити, висловлювати свої думки; (2) сукупність загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових, словесних і граматичних засобів для формування і формулювання мислення та спілкування.*

***Мовлення** – (1) спілкування людей між собою за допомогою мови; мовна діяльність; (2) передавання інформації для масової аудиторії по радіо й телебаченню¹⁵⁷.*

Говорячи про лінгвістичну експертизу мовлення як окремий тип аналітичної діяльності, наголосимо, що відповідно до *Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень* (2008 р.), вона входить до групи криміналістичних експертиз. Об'єктом лінгвістичної експертизи мовлення є **текст мовного (мовленнєвого) повідомлення або його фрагмент**. Обсяг корисної інформації, яку можна виявити в тексті, залежить не стільки

---

¹⁵⁷ Словник української мови: у 20-ти томах. URL: <https://sum20ua.com/>

від величини тексту, скільки від ситуації, в якій він був написаний (чи виголошений).

Судово-лінгвістична експертиза мовлення базується на використанні знань із лінгвістики та суміжних з нею наук – *психології, соціології, етнології, медицини та нейрології, медіалінгвістики, філософії мови* тощо. Саме тому в Реєстр пропонується вводити такі методики з проведення лінгвістичної експертизи, які б відповідали таким завданням:

- дати основне і конотативне значення досліджуваним поняттям;
- роз'яснити і витлумачити етимологію і значення слів, словосполучень, сталих словосполучень (фразеологізмів);
- проаналізувати окремі положення тексту (частіше спірного характеру) для встановлення варіативності розуміння в контексті сучасної мовної культури;
- дослідити текст із погляду емоційного забарвлення, особливої експресії висловлення;
- схарактеризувати семантику, граматичні характеристики і стилістику тексту;
- виявити логічні / алогічні особливості різних фрагментів мовленнєвого акту та ін.

Усі ці критерії стосуються міждисциплінарних знань, а тому в суді мають розглядатися комплексно.

При написанні лінгвістичної експертизи мовлення знання з юрислінгвістики застосовуються у **таких випадках**:

– у **кримінальному праві** – при розслідуванні злочинів, передбачених статтями, в яких злочинним вважається вербальне (усне) діяння: наклеп, образа, збудження ворожнечі та ненависті, приниження гідності за расовими, релігійними, націоналістичним та ін. ознаками.

– у **цивільному праві** – за позовними заявами про захист ділової репутації, честі та гідності, а також захист авторських, патентних, винахідницьких прав та ін.

– у **трудовавому праві** – за позовними заявами про образу працівника, публічні, трудові та професійні спори, про пропаганду екстремізму, тероризму, сексизму в робочий час, про недотримання прав та свобод працівника.

Отже, в *Науково-методичних рекомендаціях із питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень* (наказ Міністерства юстиції України № 1950/5 від 26.12.2012) зазначено, що лінгвістична експертиза мовлення поділяється на підвиди:

- (1) **лінгвістична експертиза писемного мовлення**
- (2) **лінгвістична експертиза усного мовлення.**

(1) Об'єктом дослідження *лінгвістичної експертизи писемного мовлення* є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений у писемній формі. Лінгвістична експертиза писемного мовлення враховує комплекс семантико-текстуальних завдань, що полягають у встановленні змісту термінологічних понять, наявних у тексті чи його фрагменті; науковій інтерпретації лексичного значення слова або словосполучення, використаних в тих або інших текстах; їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в текстах (ідентифікація інформації як образливої, чи загрозованої щодо конкретної особи / осіб), тобто вирішення питань мовленнєвого характеру, не пов'язаних зі встановленням фактичних даних про автора.

Питання, поставлені перед експертом, вирішуються ним із застосуванням спеціальних знань у галузі лінгвістики та використанням посібників, підручників, монографій, наукових статей, словників, довідників, інших наукових джерел із мовознавства.

Експерт у галузі семантико-текстуальної діагностики тексту, не виходячи за межі спеціальних філологічних знань, відповідає на питання про наявність чи відсутність висловлювань, які містять заклики до певних протиправних дій із обов'язковою вказівкою на їх точність. Висновок експерта за результатами таких досліджень є констатацією об'єктивного змісту тексту з позиції спеціальних знань у галузі семантико-текстуальних експертних досліджень.

Орієнтовний перелік питань, **що вирішуються**:

1) *Які значення мають слова, словосполучення, фрази, зафіксовані в досліджуваному тексті?*

2) *Яким є об'єктивний зміст досліджуваного словосполучення, речення, тексту, групи текстів?*

3) *Чи містяться у тексті висловлювання, виражені у формі закликів до певних дій (вказати, яких саме)? Якщо так, то чи є ці заклики публічними (або який характер та форму мають ці заклики)?*

4) *Чи міститься в тексті інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи?*

5) *Чи містяться в тексті висловлювання образливого характеру щодо певної особи?*

б) Чи є висловлювання фактичним твердженням або оціночним судженням?

Вказане коло питань, що вирішується експертами-лінгвістами, не є вичерпним. Під час проведення семантико-текстуальної експертизи можуть вирішуватись й інші питання, що стосуються її предмета.

(2) Об'єктом *дослідження лінгвістичної експертизи усного мовлення* є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений в усній формі і зафіксований у (відео) фонограмі. Ця експертиза за фактологічністю досліджуваного тексту близька до експертизи аудіовідеозапису, але відрізняється складністю вирішуваних питань, зокрема щодо:

- ототожнення особи за лінгвістичними ознаками усного мовлення;
- визначення типу висловлювання (спонтанне, неспонтанне мовлення, озвучування тексту тощо);
- визначення в мовленні ознак імітації, рідної мови, спеціального викривлення мовних одиниць тощо.

Орієнтовний **перелік питань**, що вирішуються:

1) Чи брала участь особа у досліджуваній розмові, зафіксованій на (відео) фонограмі? Якщо так, то які слова та висловлювання промовлені саме нею?

2) Чи одна й та сама особа брала участь у досліджуваних розмовах?

3) Скільки осіб брали участь у розмові, зафіксованій на фонограмі?

4) Чи є мовлення досліджуваної особи підготовленим (завченим) чи спонтанним, непідготовленим? Чи є в мовленні досліджуваної особи ознаки озвучування тексту?

5) Чи є в мовленні досліджуваної особи ознаки імітації мовленнєвих навичок іншої людини або свідомої деструкції характерних ознак власного мовлення?

6) Чи є в мовленні особи ознаки іншої мови?

7) Чи є в мовленні особи лінгвістичні ознаки, що характеризують соціально-біографічні риси її особистості?

Під час проведення семантико-текстологічної діагностики тексту вирішуються питання, пов'язані з аналізом змісту мовлення особи (розмови), тобто питання, не пов'язані зі встановленням фактичних даних про особу мовця.

Орієнтовний перелік **типових питань та завдань**, що вирішуються експертом:

1) Чи є ознаки підтекстового (або подвійного) тлумачення слів та висловлювань в усному мовленні досліджуваної особи?

2) Чи містяться в мовленні досліджуваної особи публічні заклики (висловлювання) до певних дій (вказати, яких саме)?

3) Чи міститься в мовленні особи інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи?

4) Чи є висловлювання особи фактичним твердженням або оціночним судженням?

Для встановлення ознак озвучування тексту в мовленні досліджуваної особи надаються зразки такого тексту, як правило, аналогічної тематики.

Вимоги щодо зразків усного мовлення особи, які перевіряються:

- збіг за мовою / мовленням досліджуваної особи та особи, зразки мовлення якої надані для ототожнення;
- дотримання *технічних* (звукозаписувальний пристрій у робочому стані, відстань до мікрофона і розташування відносно нього) та *акустичних умов* (відсутність сторонніх шумів, неоднчасне мовлення кількох осіб) для якісного запису зразків, достатньо високої гучності мовлення особи;
- достатній обсяг мовленнєвого матеріалу (орієнтовно 5-10 хвилин мовлення особи, що перевіряється);
- створення умов для отримання зразків у формі розгорнутих висловлювань (але не коротких реплік-відповідей на питання).

Усний текст у лінгвістичній теорії співвідноситься з комплексом артикульованих ознак, що є постійними, відтворюваними, визначальними для його ідентифікації. Передусім йдеться спонтанність (непідготовленість) усного мовлення і пов'язані з цим **мовні маркери**:

- відповідність нормі та фонетичним особливостям вимови комунікантів;
- особливості вимови шиплячих, дзвінких, м'яких приголосних;
- специфіка уживання певних голосних, спричинена регіональною приналежністю мовця;
- літературно-нормативна типовість чи регульована стильовим стандартом специфіка використання лексики української мови;
- наявність або відсутність літературної або народно-поетичної фразеології;

-
- здатність послуговуватися словотвірними і граматичними формами мови;
  - використання непрямого порядку слів у реченнях;
  - побудова висловлення відповідно до стилістичних норм і жанрових особливостей відповідної комунікації.

Лінгвіст-експерт, аналізуючи фонетичні особливості мовця / комунікантів, найчастіше зустрічається з необхідністю дати відповідь на питання:

1) *Чи має звукове мовлення комунікантів / мовця діалектні (територіальні чи соціальні) відмінності або ж є літературним?*

2) *Чи є у мовленні комунікантів / мовця специфічні (ідіостилістичні) характеристики вимови, які дозволяють ідентифікувати його мовлення як особливу персоніфіковану форму усної комунікації?*

3) *Які конкретно варіанти чи відмінності від норм літературної мови / вимови дозволяють твердити, що мовлення певної особи є нелітературним / діалектно чи соціально маркованим?*

4) *Що у мовленні особи свідчить про індивідуальні особливості вимови звуків, темпу мовлення, специфіку наголошення та інші фонетичні характеристики в усному спілкуванні індивіда?*

5) *Чи можна ідентифікувати фонетичні особливості індивіда з його рівнем культури / освіти, національністю, віком, сферою діяльності та ін.;*

6) *Чи можна встановити фонетичні характеристики мовлення індивіда, які є природними / набутими в соціумі або стилізованими з метою псевдоідентифікації?*

7) *Чи є усне мовлення індивіда лінійно рівним, переривчастим та що на це може впливати?*

Відповідний аналіз лінгвіста-експерта передбачає ґрунтовне знання запропонованого для наукової інтерпретації матеріалу, необхідних фахових знань із історії, культури, соціології, психології та ін. гуманітарних сфер. До аналізу можуть бути залучені як фрагменти усного тексту, так і завершене текстове повідомлення. Рівень доказовості в кожному випадку залежить від глибини і точності фахової аргументації, типологічності запропонованих для аналізу мовних фактів чи їх повторюваності, а також можливості співвіднести аналізовані мовні одиниці усного тексту з екстралінгвальними факторами, що зумовили появу тексту.

(1) Лексичний рівень аналізу усного тексту передбачає наукове дослідження віднесеності мовних одиниць до парадигмальних класифікацій слів та їх функціонально-стилістичної віднесеності: *загальнонавчана – спеціальна лексика* (термінологія, професіоналізми, наукова номенклатура та ін.); *літературно внормована – позалітературна лексика* (жаргонізми, просторіччя, вульгаризми та ін.), *стилістично-нейтральна – стилістично-маркована лексика, кодифікована – авторська лексика* та ін.

Типові питання, що ставляться перед лінгвістом-експертом, стосуються **роз'яснень семантики слова й точності його використання**: можливі аспекти аналізу полягають в науковій інтерпретації семантики слів – омонімів, багатозначних слів, віднесеності слова до практики використання в різних функціональних стилях, жанрах і комунікативних ситуаціях, термінологічності / нетермінологічності чи детермінологізації слова, авторському використанні слова, комунікативному зсуві слова як класифікаційного (видового / родового) поняття, семантичної кореляції слова зі словосполученням / абрєвіатурою, тотожностей і розрізень у семантиці загальнонавчаного слова – прецедентного імені та ін.

Аргументація лінгвіста-експерта спирається в аналізі на фахову доведеність в аспектах паспортизації мовного явища з покликанням на авторитетну літературу, лексикографічні джерела, власну компетенцію і здатність логічно вибудовувати взаємозв'язок між усною комунікацією та фіксованими в лінгвістичній науці правилами, нормами літературної мови й комунікативно-стильовими стандартами.

(2) Граматичний спектр дослідження усного тексту в аналізі лінгвіста-експерта зосереджується в більшості випадків на нормативному / ненормативному використанні мовцями категорій числа, роду, що призводить до конфліктних комунікативних ситуацій в особистому й міжособистому спілкуванні. Зокрема, неприйнятне в офіційно-діловому і загалом публічному спілкуванні звертання на "ти"; поняттєво і стилістично помилкове позначення в науковому спілкуванні класів понять "масла", "жири" та ін. в однині (*масло, жир* та ін.); поплутування наголосів в офіційному спілкуванні (*фОльга, зокрЕма, вИпадок, черговИй, фаховИй* та ін.); можливі варіантні (відповідно до Правопису 2019 р.) назви професій та приналежностей до національності, які традиційно послідовно вживаються в чоловічому або жіночому роді: *міністр – міністерка* (як фемінітив та як розмовна

номінація озера в м. Києві), *столяр* – *столярка* (як фемінітив та як розмовний варіант столярного цеху), *пілот* – *пілотка* (як фемінітив та як літній формений головний убір у деяких військовослужбовців), *американець* – *американка* (як фемінітив та як гра в більярд), *іспанець* – *іспанка* (як фемінітив та як тяжка форма грипу), *турок* – *турка* (як фемінітив та як посудина з довгою ручкою для приготування кави), *українець* – *українка* (як фемінітив та як сорт озимої пшениці) та ін.

На думку авторів, конфліктною та неоднозначною для лінгвіста-експерта постає ситуація строгої доведеності, що виникла у зв'язку з певною дерегуляцією традиції в сучасному нормуванні словотвірних можливостей української літературної мови. Відтак апелятиви типу *лаборантеса, деканка, аспірантша, дипломатша, професорша / професорка, військовиця, макетологиня* та ін., що стилістично мають різні модальності – іронічно-оцінну як для сучасних професій, не співвідносних із соціальною ієрархією (*баронеса, козачка, циркульничка* та ін.), віднесеності до родинно-сімейних зв'язків (дружина *академіка* – *академіша, дружина космонавта* – *космонавтиша* та ін.), чи марковану тільки розмовною сферою, не розвинуту в літературній традиції (*ректорка, фізичка, хімічка, аналітичка* та ін.).

Типові питання, що ставляться перед лінгвістом-експертом у цьому аспекті, стосуються **тлумачення контекстів, у яких вживаються різні мовні одиниці**: множинні конфліктні ситуації в усному мовленні, до розв'язання яких долучається лінгвіст-експерт, виникають також і в граматичних порушеннях синтаксису – інверсією, логікою побудови речення, подвійним тлумаченням структурних частин речення та ін.

Важливо наголосити, що лінгвістичну експертизу усного / писемного тексту некоректно розглядати лише в контексті криміналістичної експертизи, зокрема авторознавчої чи почеркознавчої, або ж експертизи відеозвукозапису. На думку авторів, лінгвістична експертиза усного / писемного тексту може бути **самостійним типом лінгвістичної експертизи**, з відповідно виробленими критеріями та методологічними засадами щодо її проведення та апробації в судовій практиці¹⁵⁸.

Виконайте лінгвістичну експертизу усного та писемного тексту, який вважається конфліктним у: (а) науковій комунікації; (б) медійній сфері; (в) політичному полі.

Визначте, які лінгвістичні одиниці в зазначених текстах будуть піддаватися діагностиці лінгвіста-експерта.

---

¹⁵⁸ Шевченко Л., Сизонов Д. Критерії диференціації усного та писемного тексту в лінгвоекспертизі // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2021. Вип. 42. С. 28-42. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2021.42.28-42>

Ключові слова:

- *монологічна мова в юридичному тексті*
- *діалогічна мова в юридичному тексті*
- *"живе мовлення" в експертизі*

**4.3. Аналіз
монологічної / діалогічної мови
в експертизі**

Наукова інтерпретація **монологічної / діалогічної мови** є фаховим інструментарієм доведення в експертизі. Як форма організації вербальної комунікації і монолог, і діалог властиві різним сферам спілкування в суспільстві, а отже є характеристикою всіх стильових і жанрових різновидів літературної мови.

Мовлення монологічне – форма (тип) мовлення, що виникає в результаті активної мовленнєвої діяльності, розрахованої на пасивне й опосередковане сприйняття. Іноді монологічне мовлення визначається і як інтраперсональний мовний акт. Для монологічного мовлення характерні значні за розміром фрагменти тексту, що складаються з пов'язаних між собою висловлювань, логічно об'єднаних структурою та змістом, відносною смисловою завершеністю. Внутрішньожанрові відмінності (авторська, пряма мова, невласне пряма мова, жанр наукової доповіді або агітаційного виступу, побутової розповіді та ін.), а також умови й форма (усна або писемна) здійснення мовленнєвого акту зумовлюють стилістичні особливості монологічного мовлення.

Мовлення діалогічне – форма (тип) мовлення, що складається з обміну висловлюваннями-репліками, на змістовий і мовний склад яких впливає безпосереднє сприйняття, що активізує роль адресата в мовній діяльності адресанта. Для діалогічного мовлення характерні змістовий і конструктивний зв'язок реплік: запитання – відповідь – додавання (пояснення, уточнення) – згода (заперечення) та ін. Діалогічне мовлення є первинним типом комунікації як природна форма мовного спілкування, що генетично пов'язана з усно-розмовною сферою. Інформативна повнота діалогічного мовлення, для якого властивим є принцип економії мовних ресурсів, може бути забезпечена інтонацією, мімікою, жестами¹⁵⁹.

---

¹⁵⁹ *Медіалінгвістика: словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов; за ред. Л.І. Шевченко. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2014. С. 117-118.*

Можливе розрізнення щодо доміантних особливостей монологічного чи діалогічного типу тексту в окремих жанрових репрезентаціях (дискусія, круглий стіл, конференція, тренінг, парламентське слухання, інтерактивне спілкування в медіа та ін.) в експертному аналізі належить до аргументації, пов'язаної з загальною характеристикою тексту, можливих причин його творення, особливостей функціонування та сприйняття.

Окремі типи лінгвістичних експертиз визначають завдання ідентифікації мовлення як монологічного чи діалогічного предметністю поставлених перед фахівцем запитань. Зокрема у випадках, коли йдеться про фрагмент усного й писемного тексту **за умови:**

- неможливості дослідити його в цілому;
- необхідності аргументувати зв'язність тексту, його логічні, семантичні та архітектонічні послідовності;
- доведення приналежності тексту одній особі / групі осіб;
- визначення ідіостилістичних параметрів комунікантів із метою ідентифікації мовця;
- встановлення зв'язку між ситуацією мовлення (екстралінгвальна мотивація тексту);
- визначення стильових, жанрових і комунікативних параметрів тексту за характеристиками модальностей, граматичної структури висловлювання, фонетичних особливостей та ін.

Акцентуємо увагу на тому, що діалог розглядається як розмова двох або кількох осіб, форма мови, зреалізованої як обмін репліками, а основною одиницею діалогу є **діалогічна єдність** – смислове (тематичне) об'єднання кількох реплік. Репліки є обміном думками, висловлюваннями, кожна наступна з реплік залежить від попередньої, представлена у формі лінійності / нелінійності діалогу, спонтанності думок / фраз, а отже різних виявів причиново-наслідковості в комунікації.

Для монологічності ключовим є **інформативний фактаж**, який персоналізований із конкретним комунікантом. Експерт в такому разі звертає увагу на коректність висловлених думок, точність донесеної до аудиторії інформації, правильність / неправильність використання мовних засобів у конкретній ситуації та ін.

Часто названі експертні завдання пов'язані з криміналістичними експертизами і становлять спеціальний фаховий сегмент у комплексному дослідженні причин і обставин злочину. Зауважимо й на тому, що в сучасну інформаційну добу, коли швидкість комунікації,

активне включення в неї різних соціальних груп і культурних стандартів (чи їх відсутності) породжують численні конфліктні ситуації, пов'язані з необхідністю ідентифікації монологічної / діалогічної мови. Зокрема у справах *про захист честі, гідності та ділової репутації, у справах про розпалювання міжнаціональної та міжрелігійної ненависті, у розгляді політичної, бізнесової, дипломатичної мови та ін.* Водночас предметність лінгвістичної експертизи найчастіше локалізована, зосереджена на конкретних виявах мовних форм.

Встановлення форми комунікації – монологічної чи діалогічної – дозволяє схарактеризувати функціональні можливості мовної одиниці в тексті, де різні пояснення семантики слова, фразеологізму, граматичної будови речення, композиційно-архітектонічної моделі фрази пов'язані зі спонтанністю чи підготовленістю мовлення, комунікативною ситуацією, специфікою організації висловлювання в монолозі, діалозі, полілозі та ін.

(1) Лінгвістична експертиза монологічного тексту (цілісні, логічно завершені, лінійні та архітектонічно довершені тексти / фрагменти текстів) зосереджується на поставлених питаннях, серед яких **типовими є:**

1) *Чи належить запропонований для експертного аналізу текст одній особі / кільком особам? Які лінгвістичні аргументи підтверджують це?*

2) *До якого стильового різновиду належить даний текст і як це впливає на його ідентифікацію як монологічного / діалогічного?*

3) *Чи характерний для аналізованого тексту монологічний / діалогічний характер мовного спілкування? Як це підтверджено жанровими чи комунікативними особливостями мовлення?*

4) *Які мовні характеристики вказують на специфіку ситуації спілкування, особливі умови творення тексту?*

5) *Чи можна ідентифікувати даний текст як стилізований? Які мовні характеристик вказують на це?*

6) *Чи присутні в тексті інтертекстуальні мовні одиниці (цитування, порівняння, алюзії, перифрази та ін.), що дозволяють ідентифікувати текст за критерієм монологічності / діалогічності?*

7) *Чи є в тексті мовні одиниці, що вказують на екстралінгвальну (фонову) мотивацію зі створення тексту?*

8) *Чи може текст бути графічною формою усного спілкування (записаним)? Які мовні ознаки вказують на це?*

---

9) Чи може текст бути відтвореним в усній формі писемного тексту? Які мовні характеристики вказують на таку комунікативну ситуацію?

Зауважимо, в сучасній вербалізованій комунікації переходи і варіанти комунікації – від монологічної до діалогічної, а також від усної до писемної – є рухливими, динамічно змінними і дифузними. Така ситуація вимагає високої кваліфікації лінгвіста-експерта, одночасно з практикою фахового добору спеціальної аргументації.

(2) Експертна компетенція лінгвіста в аналізі **діалогічного тексту** полягає в обґрунтуванні його внутрішніх (іманентних) характеристик. Таких як *спонтанність*, властиві усному мовленню *ідіостилістичні особливості комунікаторів* (різного типу модальності, специфічний синтаксис та ін.), екстралінгвальний (фоновий) *комунікативний контекст* та ін.

Наголосимо й на тому, що в сучасній лінгвістичній експертизі необхідно при аналізі визначити вихідну дослідницьку позицію щодо стилю і жанру аналізованого тексту, тому що діалогічність по-різному виявляється в текстах різних стильових модифікацій. Так, діалогічний текст в медіакомунікації найчастіше містить типові характеристики усного мовлення, тоді як науковий текст діалогічного типу може бути не спонтанним, а підготовленим, відредагованим, нормативно вивіренним. Лише окремі характеристики усного мовлення можуть бути схарактеризовані лінгвістом-експертом як приналежність до традиційного діалогічного спілкування. Зокрема, *форми етикетних звертань, поширених вставних слів, риторичних запитань, поширених вставних слів, риторичних запитань, трансформованої відповідно до тематики діалогу фразеології та ін.*

Компетенція лінгвіста-експерта в таких випадках полягає в обґрунтуванні розрізень між стильовими і жанровими репрезентаціями тексту, доведенні специфіки і можливих / неможливих модифікацій усної чи писемної форми діалогічного тексту, аналізі текстових мовних одиниць, які ідентифікують діалогічну природу тексту і дають можливість віднести конкретну мовну комунікацію до оцінних висловлювань або тверджень. Це і є **завданням лінгвістичної експертизи.**

Зауважимо, аргументативна частина лінгвістичної експертизи як діалогічного, так і монологічного тексту є результативною тільки за умови долучення до аналізу крім спеціального фахового (лінгвістичного)

доведення також скорельованих із предметом аналізу фактів інших галузей знань. У доведеннях лінгвіста-експерта переконливими є аргументи щодо психологічної та соціальної природи діалогічності, співвіднесення мовних форм у діалозі з рівнем суспільної культури, традицією висловлювання, прийнятними / неприйнятними формами соціальних жаргонів та ін.

Типові питання, що ставляться перед лінгвістом-експертом, стосуються ідентифікаційних текстових параметрів діалогічності та є співвіднесеними з питаннями, що аналізуються в характеристиці монологічності.

Окремий аспект актуалізованих у сучасній Україні питань лінгвістичної експертизи пов'язаний із нормативним уживанням літературного слова, його кодифікованих форм як у монологічному, так і в діалогічному мовленні різних стилів і жанрів комунікації. Лінгвіст-експерт в цьому випадку аргументує доказовість покликанням на законодавчу сферу, де регламентовано статус і функції української мови в державі; правописні норми; сформовану літературну традицію; авторитетні наукові джерела; обґрунтований аналіз тенденцій розвитку української мови в сучасному світі.

Самостійно доберіть монологічні / діалогічні за формою тексти в різних стилях і жанрах сучасної мовної комунікації, що можуть бути конфліктними і потребують експертного аналізу.

Доведіть лінгвістично їх віднесеність до монологічної / діалогічної форми спілкування.

Аргументуйте мовну специфіку аналізованих форм вербальної комунікації та причини (екстра- й інтралінгвальні) і наслідки комунікативної конфліктності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Аверьянова Т.В.* Судебная экспертиза: [курс общей теории]. Москва: Норма, 2006.
2. *Авторське право та авторознавча лінгвістична експертиза у цифрову добу / Харитонов Є. та ін.* Київ: Фенікс, 2017.
3. *Агеенко А.А.* Агрессия в языке и речи / Сост. и отв. ред. И.А. Шаронов. Москва, 2004.
4. *Ажнюк Л.В.* Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції // Мовознавство. 2012. №3. С. 47-64.
5. *Антология речевых жанров: повседневная коммуникация.* Москва : Лабиринт, 2007.
6. *Артикуца Н.В.* Мова права і юридична термінологія: [навч. посіб.]. Київ: Стилос, 2004.
7. *Баранов А.Н.* Лингвистическая экспертиза текстов: теория и практика: [учебное пособие]. Москва, 2007.
8. *Біленчук П.Д.* Інформаційна діяльність в правознавстві: [монографія] / За заг. ред. П.Д. Біленчука. Київ: Наука і життя, 2007.
9. *Бринев К.И.* Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза: [монография]. Барнаул: АлтГПА, 2009.
10. *Бугайко Ю.* Види лінгвістичної експертизи законопроектів: перспектива впровадження в Україні // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2019. Вип. 38. С. 145-166.
11. *Ващенко Ю.С.* Филологическое толкование норм права / Под ред. Р.Л. Хачатурова. Тольятти, 2002.
12. *Галяшина Е.И.* Основы судебного речеведения: [монография]. Москва: СТЭНСИ, 2003.
13. *Гірник А., Бобро А.* Конфлікти: структура, ескалація, залагодження. Київ, 2003.
14. *Голев Н.Д.* Юридическая психолінгвістика. Москва, 2003.
15. *Голетиани Л.* О развитии юридической лингвистики в России и Украине // Studi Slavistici. 2011. 8(1). С. 241-262.
16. *Дубровская Т.В.* Судебный дискурс: речевое поведение судьи: [монография]. Москва: Академия, 2010.
17. *Експертизи у судочинстві України:* [наук.-практ. посіб.] / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, І.В. Гори Київ: "Юрінком-Інтер", 2015.
18. *Жаров В.О.* Інтелектуальна власність в Україні: правові аспекти набуття, здійснення та захисту прав. Київ: Видавничий дім "Ін Юре", 2000.
19. *Желтухина М.Р.* Лингвистическая экспертиза текста. Волгоград, 2012.
20. *Іванов В.Ф.* Журналістська етика: [підручник] / В.Ф. Іванов, В.Є. Сердюк. Київ: Вища школа, 2007.
21. *Клименко Н.І.* Судова експертологія: [навч. посіб.]. Київ: Видавничий дім "Ін Юре", 2007.

22. *Компанцева Л.Ф.* Лінгвістична експертиза соціальних мереж: [підручник]. Київ: Аграр МедіаГруп, 2018. 318 с.
23. *Конфліктологія*: [навч. посіб.] / За ред. М.П. Гетьманчука. Львів: ЛІСВ, 2007.
24. *Кубко В.П.* Документна лінгвістика: [конспект лекцій]. Одеса: ОНПУ, 2009.
25. *Лінгвістика впливу*: [монографія] / В.В. Різун, Н.Ф. Непийвода, В.М. Корнеєв. Київ, 2005.
26. *Лінгвістична експертиза*: програма і навчально-методичні рекомендації для магістрів спеціальності "Українська мова та література, іноземна мова" / Уклад.: Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов. Київ: Логос, 2014. 64 с.
27. *Масс-медиа и гражданское общество*: [монографія] / Под ред. А. Холода, А. Лобанова, С. Михальчик и др. Кривой Рог: МИЦ "Человек: язык, культура, познание", 2008.
28. *Медіалінгвістика: словник термінів і понять* / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов / за ред. Л.І. Шевченко. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2013.
29. *Меленевська З.* Судово-почеркознавча експертиза : [навч.-метод. посіб.]. Київ: Укр. центр духовн. культури, 2007.
30. *Муцина М.М.* О правовой лингвистике в Германии и Австрии // *Legal Linguistics*. 2004. С. 18-30. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/o-pravovoy-lingvistike-v-germanii-i-avstrii-1>
31. *Навчально-методичний комплекс зі спеціалізації "Лінгвістична експертиза"* (для студентів-філологів) / Упорядн. Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов; за ред. д. філол. н., проф. Шевченко Л.І. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2015. 40 с.
32. *Почепцов Г.* Теорія комунікації. Київ: ВПЦ "Київський університет", 1999.
33. *Правнича лінгвістика*: [навч. посіб.] / Г.П. Проценко, Л.М. Шестопалова, О.Ф. Прохоренко [та ін.]; за заг. ред. С.М. Гусарова. Київ, 2010.
34. *Прадід Ю.Ф.* Вступ до юридичної лінгвістики: [навч. посіб.]. Сімферополь, 2002.
35. *Прадід Ю.Ф.* Юридична лінгвістика в Україні: здобутки й перспективи // *Мовознавство*. 2011. №2. С. 31-37.
36. *Пятецька О.В.* Юридичний термін у лінгвістичному аналізі. Київ, 2020.
37. *Рибікова Г.В.* Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. канд. юр. наук: 12.00.01. Київ, 2017. 230 с.
38. *Сегай М.Я.* Судова експертологія: [навч. посіб.]. Київ, 2007.
39. *Сизонов Д.Ю.* Фаховий аналіз медійної фразеології в юрислінгвістичному аспекті // *Одеський лінгвістичний вісник: спецвипуск*. 2017. С. 195-200.

-
40. *Судові експертизи в Україні*. Загальні положення. Організаційно-правові засади. Види експертиз. Участь експертів у виконавчому провадженні. Київ: "Юрінком-Інтер", 2002.
41. *Судові експертизи: курс лекцій* / В.М. Бараняк, Р.І. Сибірна. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010.
42. *Теория и практика лингвистического анализа текстов СМИ в судебных экспертизах и информационных спорах* / Под ред. М.В. Горбаневского. Москва: Галерея, 2003.
43. *Тихомирова Є.Б., Постоловський С.Р.* Конфліктологія та теорія переговорів: [підручник]. Суми: ВТД "Університетська книга", 2008.
44. *Цюрупа М.В.* Основи конфліктології та теорії переговорів: [навч. посіб.]. Київ: Кондор, 2009.
45. *Шевченко Л.І.* Лінгвістична експертиза медіатексту: критерії фахової аргументації // Одеський лінгвістичний вісник: спецвипуск. 2017. С. 237-240.
46. *Шевченко Л., Сизонов Д.* Текст як вербалізована свідомість в експертному аналізі // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2020. Вип. 41. С. 8-23. <https://doi.org/10.17721/APULTR.2020.41.8-23>
47. *Шкіцька І.Ю.* Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект: [монографія] / За наук. ред. В.М. Бріцина. Київ: ВД Дмитра Бураго, 2012.
48. *Юридична енциклопедія: у 6-ти т.* / За ред. Шемшученка Ю.С. Київ, 1998-2004.
49. *Юрислінгвістика: словник термінів і понять* / укладачі: Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко; за ред. Л.І. Шевченко. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2015. 348 с.
50. *Юрчук О.Ф.* Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності (на матеріалі нормативно-правових актів України та Автономної Республіки Крим) // Вісник університету внутрішніх справ. 1995. №7. С. 159–162.
51. *Ainsworth J.E.* Linguistics as a Knowledge Domain in the Law. *Drake Law Review*. 2006. Vol. 54. P. 651-666.
52. *Atkinson J.M. & Drew P.* Order in Court: the Organisation of Verbal Interaction in Judicial Settings. Guilford, London, Worcester : Billing & Sons Lim., 1979.
53. *Barraud Boris.* La linguistique juridique // La recherche juridique (les branches de la recherche juridique), L'Harmattan, coll. Logiques juridiques, 2016, 153 s.
54. *Benveniste E.* Le vocabulaire des institutions indo-européennes. Paris, 1969.
55. *Bix B.H.* Law, Language and Legal Determinacy. Oxford: Oxford Univ. Pr., 1996.
56. *Choduń A.* Słownictwo tekstów prawnych aktów prawnych w zasobie leksykalnym współczesnej polszczyzny, Warszawa 2007.
57. *Cornu G.* Linguistique juridique. Paris, 2005.
58. *Cornu G.* Vocabulaire juridique. Paris, 2007.
59. *Cvrček F., Kořenský J. & Novák F.* Juristická a lingvistická analýza právních textů (právně infromatický přístup), Praha: Academia, 1999.

60. *Czczot Z. & Tomaszewski T.* Kryminalistyka ogólna. Wyd. Comer 1996.
61. *Durand Ch. X.* La langue française: atout ou obstacle?: Réalisme économique, communication et francophonie au XXI siècle. Toulouse: Presses Univ. du Mirail, 1997.
62. *Également P.* Théorie des actes de langage, éthique et droit, Puf, 1986
63. *Gales T. & Naumova L.* Language and Law // Linguistics. 2016. <https://dx.doi.org/10.1093/obo/9780199772810-0020>
64. *Gębka-Wolak M.* Językoznawstwo sądowe w Polsce. Obszary zainteresowania i zastosowanie. URL: <http://repozytorium.umk.pl/handle/item/4935>
65. *Gemar J.-C. & Kasirer N.* Jurilinguistique : entre langues et droits // Jurilinguistics: Between Law and Language, Montréal: Éditions Thémis, 2005.
66. *Gizbert-Studnicki T.* Język prawny z perspektywy socjolingwistycznej // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. DCCL XXVII. Prace z nauk politycznych. Zeszyt 26. Warszawa, Krakow: PWN, 1986. S. 139.
67. *Gridel J.-P.* Le signe et le droit – Les bornes, les uniformes, la signalisation routière et autres, LGDJ, 1979.
68. *Grochola-Szczepanek H.* Język mieszkańców Spisza. Płeć jako czynnik różnicujący. Kraków 2012. 370 ss.
69. *Heller David J.* Language Bias in the Criminal Justice System. Criminal Law Quarterly, 37, 1995.
70. *Heydon G.* From legislation to the courts: Providing safe passage for legal texts through the challenges of a police interview. Oxford: Oxford Univ. Pr., 2013.
71. *Hoehne Dieter.* Legal aid in Canada. The Edwin Mellen Press, 1989.
72. *Jadacka H.* Poradnik językowy dla prawników. Warszawa 2002.
73. *Język(i) w prawie.* Zastosowania językoznawstwa i translatoryki w praktyce prawniczej / S. Żuroski (ed.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2019.
74. *Knappem V.* O možnosti použití kybernetických metod v právu, Praha: ČSAV, 1963.
75. *Kwaśniewski P. & Żurowski S.* Zarys wybranych aspektów problematyki definicji "gry na automacie o niskich wygranych" // Przegląd Prawa Publicznego, 2013, №9, s. 21-32.
76. *Malinowski A.* Redagowanie tekstu prawnego. Wybrane wskazania logiczno-językowe, Warszawa 2008.
77. *Malinowski A.* Polski język prawny. Wybrane zagadnienia, Warszawa 2006.
78. *Mariani A. Marini.* Presentazione, in La lingua, la legge, la professione forense // Dott. A. Giuffrè Editore. Milano, 2003. P. 9-21.
79. *Mucalov, Janice Mucalov.* Overcoming Barriers to Client communication: Lawyers for literacy. The Advocate, 55(6), 1997.
80. *Müller F.* Untersuchungen zur Rechtslinguistik. Interdisziplinäre Studien zu praktischer Semantik und Strukturierender Rechtslehre in Grundlagen der juristischen Methodik. Berlin 1989.

-
-
81. *Olsson John*. Forensic Linguistics : An Introduction to Language, Crime, and the Law / John Olsson . London : Continuum International Publishing Group, 2004.
  82. *Pawelec R*. Zrozumiałość i poprawność składniowa tekstów prawnych a problem nominalizacji // A. Niewiadomski (red.), Współczesny język prawny i prawniczy, Warszawa 2007.
  83. *Peter M. Tiersma*. Legal Language. University of Chicago Press, 1999. 314 p.
  84. *Pieńkos J*. Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – Prawo w języku, wyd. Wyd. 1. Warszawa: Oficyna Prawnicza MUZA SA, 1999.
  85. *Podlech A*. Rechtslinguistik. Rechtswissenschaft und Nachbarwissenschaften. Munchen, 1976. S. 105 -110.
  86. *Scarpa F. & Riley A*. La fisionomia della sentenza in Inghilterra e in Italia: un'analisi orientata alla traduzione // Traduttori e giuristi a confronto. Bologna 2000.
  87. *Shuy Roger*. Discourse Analysis in the Legal Context // The Handbook of Discourse Analysis. Oxford : Blackwell Publishers, 2001. P. 437–452.
  88. *Solan L.M*. Linguistic Issues in Statutory Interpretation. Brooklyn Law School Legal Studies: Research Paper. No. 254. URL: <http://ssrn.com/abstract=1950310>
  89. *Stawnicka J*. (red.). Komunikacja w sytuacjach kryzysowych. Katowice 2010.
  90. *Stawnickiej J*. Dialogiczny wymiar bezpieczeństwa. Rzecz o polskiej policji, Katowice 2013.
  91. *Stawnickiej J*. Dyskurs o bezpieczeństwie z perspektywy lingwosecuritologii, Katowice 2016.
  92. *Tori J*. Social Linguistics and Law. Ottawa, 1943.
  93. *Tori J*. Social Linguistics and Law: [Reprinting the book]. Ottawa, 1989.
  94. *Veronesi D*. Linguistica giuridica italiana e tedesca. Padova, 2000.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Проведення атестації з метою присвоєння та підтвердження кваліфікації судового експерта

1. Для присвоєння (підтвердження) кваліфікації судового експерта працівники НДУСЕ та фахівці, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, повинні мати відповідну вищу освіту другого рівня за ступенем магістра, пройти підготовку (стажування), знати теоретичні, організаційні і процесуальні питання судової експертизи та методичні положення і практику їх застосування за відповідною експертною спеціальністю.

2. При вирішенні кваліфікаційною палатою ЦЕКК питання щодо відповідності вищої освіти експертній спеціальності, за якою особа має намір отримати кваліфікацію судового експерта, враховується навчальний час з відповідних дисциплін, зазначених у додатку до диплома про вищу освіту.

3. Кваліфікація судового експерта фахівцям НДУСЕ присвоюється згідно з Переліком видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України.

Кваліфікація судового експерта фахівцям, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, присвоюється згідно з Переліком видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям, що не працюють у державних спеціалізованих установах (додаток б).

4. Атестація здійснюється шляхом проведення кваліфікаційного іспиту.

5. Особі, яка має намір отримати (підтвердити) кваліфікацію судового експерта, може бути відмовлено у присвоєнні (підтвердженні) кваліфікації у разі:

- а) визнання її в установленому законодавством порядку неіспитовою;
- б) наявності судимості;

в) накладання адміністративного стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта (протягом року з дня прийняття відповідного рішення);

г) відсутності відповідної вищої освіти;

г) нескладення кваліфікаційного іспиту.

6. Кваліфікаційний іспит проводиться в усній формі шляхом надання відповідей на питання, поставлені в екзаменаційних білетах.

Екзаменаційні білети затверджуються головою ЦЕКК.

Екзаменаційні білети для перевірки знань з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи формуються за програмою підготовки з двох питань.

Екзаменаційні білети для перевірки знань з відповідних експертних спеціальностей формуються за відповідними програмами підготовки з трьох питань.

Фахівці, які отримали екзаменаційні білети, здійснюють підготовку до складання іспиту протягом 60 хвилин і не мають права самостійно залишити приміщення, у якому складають кваліфікаційний іспит, до його закінчення, за винятком випадків, що унеможливають подальше його складання (погіршення самопочуття тощо).

У цей час, а також під час складання кваліфікаційного іспиту забороняється використання фахівцями будь-яких джерел інформації, засобів зв'язку та допомоги сторонніх осіб.

У разі складання кваліфікаційного іспиту у режимі відеоконференцзв'язку фахівцем забезпечується належна якість зображення та звуку.

У разі наявності технічних проблем з відеоконференцзв'язком складання кваліфікаційного іспиту може бути перенесено на чергове засідання палати ЦЕКК за її рішенням.

Під час іспиту особа повинна показати задовільний рівень знань з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи та методичних положень з відповідної експертної спеціальності.

Результат складання кваліфікаційного іспиту оцінюється як "склав" ("склала") або "не склав" ("не склала") та заноситься до атестаційного листа згідно з додатком 7 до цього Положення.

7. За наслідками атестації кваліфікаційна палата ЦЕКК приймає одне з таких рішень:

- а) про присвоєння кваліфікації судового експерта;
- б) про підтвердження раніше присвоєної кваліфікації судового експерта;
- в) про продовження терміну дії свідництва про присвоєння кваліфікації судового експерта;
- г) про відмову в присвоєнні (підтвердженні) кваліфікації судового експерта.

Рішення кваліфікаційної палати ЦЕКК за наслідками атестації приймається за відсутності осіб, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта.

8. Особа, щодо якої кваліфікаційною палатою ЦЕКК прийнято рішення про відмову у присвоєнні (підтвердженні) кваліфікації судового експерта у зв'язку з нескладенням кваліфікаційного іспиту, може повторно пройти атестацію на черговому засіданні кваліфікаційної палати ЦЕКК.

Особа, щодо якої кваліфікаційною палатою ЦЕКК три рази поспіль прийнято рішення про відмову у присвоєнні (підтвердженні) кваліфікації судового експерта у зв'язку з нескладенням кваліфікаційного іспиту, до наступного проходження атестації повинна пройти повторну підготовку (стажування) в порядку, передбаченому цим Положенням.

9. Про результати атестації фахівцю повідомляється одразу після проведення атестації.

*[Положення
про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію (ЦЕКК)
при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів]*

ІНСТРУКЦІЯ
про призначення та проведення судових експертиз та
експертних досліджень

I. Загальні положення

1.1. Призначення судових експертиз та експертних досліджень (далі – експертизи та дослідження) судовим експертам державних спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України (далі – експертні установи) та атестованим судовим експертам, які не є працівниками державних спеціалізованих установ (далі – експерти), їх обов'язки, права та відповідальність, організація проведення експертиз та оформлення їх результатів здійснюються у порядку, визначеному Кримінальним процесуальним, Цивільним процесуальним, Господарським процесуальним кодексами України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кодексом адміністративного судочинства України, Митним кодексом України, Законами України "Про судову експертизу", "Про виконавче провадження", іншими нормативно-правовими актами з питань судово-експертної діяльності та цією Інструкцією.

Терміни, що використовуються в цій Інструкції, вживаються у значеннях, наведених у Кримінальному процесуальному, Цивільному процесуальному, Господарському процесуальному кодексах України, Кодексі України про адміністративні правопорушення, Кодексі адміністративного судочинства України та Митному кодексі України.

1.2. Основними видами (підвидами) експертизи є:

1.2.1. Криміналістична: почеркознавча; лінгвістична експертиза мовлення; технічна експертиза документів; експертиза зброї та слідів і обставин її використання; трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічна, портретна; експертиза голограм; відео-, звукозапису; вибухотехнічна; техногенних вибухів; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів;

волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртовмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів та виробів з них; наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин); біологічна.

1.2.2. Інженерно-технічна: інженерно-транспортна (автотехнічна, транспортно-трасологічна, залізнично-транспортна); дорожньо-технічна; будівельно-технічна; оціночно-будівельна; земельно-технічна; оціночно-земельна; експертиза з питань землеустрою; пожежно-технічна; безпеки життєдіяльності; гірничотехнічна; інженерно-екологічна; електротехнічна; комп'ютерно-технічна; телекомунікаційна, електротранспортна експертиза; експертиза технічного стану ліфтів.

Поряд із вказаними видами інженерно-технічних експертиз експертними установами можуть проводитись також інші їх види (підвиди) та комплексні технічні дослідження із залученням відповідних фахівців у певних галузях знань, у тому числі авіаційного та водного транспорту.

1.2.3. Економічна: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій.

1.2.4. Товарознавча: машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання; автотоварознавча; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння.

1.2.5. Експертиза у сфері інтелектуальної власності: літературних та художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності.

1.2.6. Психологічна.

1.2.7. Мистецтвознавча.

1.2.8. Екологічна.

1.2.9. Військова.

1.2.10. Судово-ветеринарна.

1.2.11. Гемологічна.

1.2.12. З метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики щодо вирішення питань, які потребують застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань, експертними установами організовується проведення інших видів експертиз (крім судово-медичної та судово-психіатричної), у тому числі й тих, що перебувають у стадії наукової розробки.

1.2.13. Згідно з процесуальним законодавством України експертами виконуються первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи.

Первинною є експертиза, коли об'єкт досліджується вперше.

Додатковою є експертиза, якщо для вирішення питань щодо об'єкта, який досліджувався під час проведення первинної експертизи, необхідно провести додаткові дослідження або дослідити додаткові матеріали (зразки для порівняльного дослідження, вихідні дані тощо), які не були надані експертові під час проведення первинної експертизи.

Повторною є експертиза, під час проведення якої досліджуються ті самі об'єкти і вирішуються ті самі питання, що й при проведенні первинної (попередніх) експертизи (експертиз).

Комісійною є експертиза, яка проводиться двома чи більшою кількістю експертів, що мають кваліфікацію судового експерта за однією експертною спеціалізацією (фахівцями в одній галузі знань). Комісія експертів може утворюватися органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), або керівником експертної установи.

Комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах.

1.3. Відповідно до чинного законодавства для юридичних і фізичних осіб на договірних засадах експертами проводяться

експертні дослідження, що потребують спеціальних знань та використання методів криміналістики і судової експертизи.

1.4. Під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз, а також нормативно-правові акти та нормативні документи (міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановчі документи Держспоживстандарту України), а також чинні республіканські стандарти колишньої УРСР та державні класифікатори, галузеві стандарти та технічні умови колишнього СРСР, науково-технічна, довідкова література, програмні продукти тощо.

Визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, (методів дослідження)) належить до компетенції експерта.

1.5. Проведення експертиз, експертних досліджень з оцінки майна здійснюється на умовах і в порядку, передбачених Законом України "Про судову експертизу", з урахуванням особливостей, визначених Законом України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" щодо методичного регулювання оцінки майна.

1.6. Експертизи та дослідження проводяться експертними установами за зонами регіонального обслуговування згідно з Переліком регіональних зон обслуговування науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції України, наведеним у додатку 1 до цієї Інструкції.

За наявності обставин, що зумовлюють неможливість або недоцільність проведення експертизи в експертній установі за зоною регіонального обслуговування, орган (особа), який (яка) призначає експертизу (залучає експерта), зазначивши відповідні мотиви, доручає її виконання експертам іншої експертної установи.

Експертизи та дослідження, призначені експертній установі, щодо якої прийнято рішення про реорганізацію, можуть бути проведені (завершені) в експертній установі, що є правонаступником реорганізованої установи.

1.7. Експертизи та дослідження, що проводяться атестованими судовими експертами, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, здійснюються з урахуванням обмежень, передбачених статтею 7 Закону України "Про судову експертизу".

1.8. Підставою для проведення експертизи відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи у випадках, передбачених законом, в якому обов'язково зазначаються її реквізити, номер справи або кримінального провадження або посилання на статтю закону, якою передбачено надання висновку експерта, перелік питань, що підлягають вирішенню, а також об'єкти, що підлягають дослідженню.

В інших випадках проводиться експертне дослідження, підставою для якого є договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовою заявою (листом) замовника (юридичної або фізичної особи), з обов'язковим зазначенням його реквізитів, з переліком питань, які підлягають розв'язанню, а також об'єктів, що надаються.

Результати проведення експертиз та експертних досліджень викладаються у письмовому документі – висновку експерта.

1.9. У випадках, передбачених законодавством, експертною установою надсилається рахунок вартості робіт за проведення експертиз (експертних досліджень).

1.10. При проведенні експертиз в експертній установі організаційне, матеріально-технічне забезпечення їх виконання, контроль за своєчасним проведенням і за дотриманням законів та інших нормативно-правових актів з питань експертизи покладається на керівника експертної установи.

1.11. Якщо експерт здійснює судово-експертну діяльність у складі юридичної особи, що не є державною спеціалізованою установою, організаційне, матеріально-технічне забезпечення виконання експертиз та контроль за своєчасним їх проведенням покладаються на її керівника.

1.12. Експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ та на професійній основі здійснюють

судово-експертну діяльність, забезпечують проведення експертиз та досліджень відповідно до вимог Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 12 грудня 2011 року № 3505/5, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 12 грудня 2011 року за № 1431/20169.

1.13. Строк проведення експертизи встановлюється керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) і не повинен перевищувати 90 календарних днів.

У разі значного завантаження експерта (за наявності у нього на виконанні одночасно понад десять експертиз, у тому числі комісійних та комплексних) більший розумний строк встановлюється за письмовою домовленістю з органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), після попереднього вивчення експертом наданих матеріалів.

Час попереднього вивчення матеріалів не повинен перевищувати п'ятнадцяти робочих днів.

У разі відмови органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), у погодженні запропонованого розумного строку проведення експертизи матеріали справи повертаються з пропозицією призначити експертизу іншим суб'єктам судово-експертної діяльності, визначеним у статті 7 Закону України "Про судову експертизу".

У разі невиконання клопотань експерта щодо надання додаткових матеріалів, несплати вартості експертизи протягом 45 календарних днів з дня направлення клопотання в порядку, передбаченому чинним законодавством, незабезпечення прибуття експерта, безперешкодного доступу до об'єкта дослідження, а також належних умов для його роботи (учинення перешкод з боку сторін, що беруть участь у справі, в обстеженні об'єкта) матеріали справи повертаються органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), із зазначенням мотивованих причин неможливості її проведення.

Строк проведення експертизи починається з робочого дня, наступного за днем надходження матеріалів до експертної

установи, і закінчується у день складання висновку експерта (повідомлення про неможливість надання висновку). Якщо закінчення встановленого строку проведення експертизи припадає на неробочий день, днем закінчення строку вважається наступний за ним робочий день.

У строк проведення експертизи не включається строк виконання клопотань експерта, усунення недоліків, допущених органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта).

II. Права, обов'язки та відповідальність експерта

2.1. Експерт має право:

- ознайомлюватися з матеріалами справи, які стосуються предмета експертизи;
- відповідно до процесуального законодавства заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;
- у разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення невідкладно заявляти клопотання органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), щодо уточнення поставлених експертові питань;
- з дозволу органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), бути присутнім під час проведення процесуальних, виконавчих дій та ставити питання учасникам процесу, що стосуються предмета чи об'єкта експертизи, та проводити окремі дослідження у їх присутності;
- указувати у висновку експерта на факти, виявлені під час проведення експертизи, які мають значення для справи, але стосовно яких йому не були поставлені питання, та на обставини, що сприяли (могли сприяти) вчиненню правопорушення;
- у разі незгоди з іншими членами експертної комісії складати окремий висновок;
- викладати письмово відповіді на питання, які ставляться йому під час надання роз'яснень чи показань;

- оскаржувати в установленому законодавством порядку дії та рішення органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), що порушують права експерта або порядок проведення експертизи;
- на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав;
- одержувати винагороду за проведення експертизи та відповідно до законодавства компенсацію (відшкодування) витрат за виконану роботу та витрат, пов'язаних із викликом для надання роз'яснень чи показань, у разі якщо це не є його службовим обов'язком.

Експерт може відмовитися від проведення експертизи, якщо наданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків, а витребувані додаткові матеріали не надані, або якщо поставлені питання виходять за межі його спеціальних знань. Повідомлення про відмову повинно бути вмотивованим.

2.2. На експерта покладаються такі обов'язки:

- заявити самовідвід за наявності передбачених законодавством обставин;
- прийняти до виконання доручену йому експертизу;
- особисто провести повне дослідження, дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені питання, а в разі необхідності роз'яснити його;
- повідомити в письмовій формі органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), про неможливість її проведення та повернути надані матеріали справи та інші документи, якщо поставлене питання виходить за межі компетенції експерта або якщо надані йому матеріали недостатні для вирішення поставленого питання, а витребувані додаткові матеріали не були надані;
- з'явитися на виклик органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), для надання роз'яснень, показань чи доповнень з приводу проведеної експертизи або причин повідомлення про неможливість її проведення;
- забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт

-
- повинен одержати на це дозвіл від органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта);
- не розголошувати без дозволу органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), чи суду про хід проведення експертизи та її результати.

У разі постановлення ухвали суду про припинення проведення експертизи експерт зобов'язаний негайно повернути матеріали справи та інші документи, що використовувалися для проведення експертизи.

2.3. Експерту забороняється:

- проводити експертизу без письмової вказівки керівника (заступника керівника) експертної установи, керівника структурного підрозділу;
- передоручати проведення експертизи іншій особі;
- самостійно збирати матеріали, які підлягають дослідженню, а також вибирати вихідні дані для проведення експертизи, якщо вони відображені в наданих йому матеріалах неоднозначно;
- вирішувати питання, які виходять за межі спеціальних знань експерта та з'ясування питань права і надавати оцінку законності проведення процедур, регламентованих нормативно-правовими актами;
- вступати у не передбачені порядком проведення експертизи контакти з особами, якщо такі особи прямо чи опосередковано зацікавлені в результатах експертизи;
- зберігати матеріали справ та об'єкти експертних досліджень поза службовим приміщенням.

2.4. За надання завідомо неправдивого висновку, за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, а також за розголошення даних, що стали йому відомі під час проведення експертизи, експерт несе кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством.

За злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування або суду експерт несе адміністративну відповідальність згідно з чинним законодавством.

За допущені порушення під час проведення експертизи, що не тягнуть за собою кримінальної чи адміністративної відповідальності, експерт може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності згідно з чинним законодавством.

У разі завдання своїми діями майнової шкоди під час проведення експертизи експерт несе матеріальну відповідальність згідно з чинним законодавством.

III. Оформлення матеріалів для проведення експертиз (досліджень)

3.1. Експертиза проводиться після подання органом (особою), який (яка) її призначив(ла) (залучив(ла) експерта), матеріалів, оформлених згідно з вимогами процесуального законодавства та цієї Інструкції.

3.2. До експертної установи (експерту) надаються: документ про призначення експертизи (залучення експерта), об'єкти, зразки для порівняльного дослідження та, за клопотанням експерта, – матеріали справи (протоколи оглядів з додатками, протоколи вилучення речових доказів тощо).

3.3. У документі про призначення експертизи (залучення експерта) зазначаються такі дані: місце й дата винесення постанови чи ухвали; посада, звання та прізвище особи, що призначила експертизу (залучила експерта); назва суду; назва справи та її номер; обставини справи, які мають значення для проведення експертизи; підстави для призначення експертизи; прізвище експерта або назва експертної установи, експертам якої доручається проведення експертизи; питання, які виносяться на вирішення експертів; перелік об'єктів, що підлягають дослідженню (у тому числі порівняльних зразків та інших матеріалів, направлених експертів, або посилання на такі переліки, що містяться в матеріалах справи); інші дані, які мають значення для проведення експертизи.

У документі про призначення експертизи (залучення експерта) перераховуються всі об'єкти, які направляються на

експертне дослідження, із зазначенням точного найменування, кількості, міри ваги, серії та номера (для грошей НБУ та іноземної валюти), інші відмінні індивідуальні ознаки.

Якщо під час проведення експертизи об'єкт (об'єкти) дослідження може(уть) бути пошкоджений(і) або знищений(і), у документі про призначення експертизи (залучення експерта) повинен міститися дозвіл на його пошкодження або знищення.

Орієнтовний перелік питань, що можуть бути поставлені при проведенні відповідного виду експертизи, наведено в Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки і призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 03 листопада 1998 року за № 705/3145 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 року № 1950/5) (далі – Рекомендації).

3.4. Вилучення об'єктів, що підлягають дослідженню, та відібрання зразків оформлюються протоколом згідно з вимогами процесуального законодавства. У них, крім загальних реквізитів такого роду документів, зазначається, які саме зразки були вилучені або відібрані, їх кількість, умови відбору або вилучення, а також інші обставини, що мають значення для вирішення поставлених питань. Протокол підписується всіма особами, які брали участь у вилученні об'єктів, відібранні зразків.

Об'єкти дослідження надсилаються в експертну установу (експертові) в упаковці, яка забезпечує їх збереження, та засвідчуються особою у передбаченому законодавством порядку. Речові докази і порівняльні зразки упаковуються окремо.

Для відібрання зразків орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), може залучити спеціаліста.

Якщо в матеріалах справи є дані про особливості виявлення, вилучення, зберігання об'єкта дослідження або про інші обставини, що могли вплинути на його властивості та ознаки, про них слід зазначити в документі про призначення експертизи (залучення експерта) та надіслати засвідчені належним чином копії протоколів процесуальних дій в експертну установу (експертові).

3.5. Коли об'єкт дослідження не може бути представлений експертові, експертиза може проводитись за фотознімками та іншими копіями об'єкта (крім об'єктів почеркознавчих досліджень), його описами та іншими матеріалами, доданими до справи в установленому законодавством порядку, якщо це не суперечить методичним підходам до проведення відповідних експертиз. Про проведення експертизи за такими матеріалами вказується в документі про призначення експертизи (залучення експерта) або письмово повідомляється експерт органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта).

3.6. У разі призначення експертизи (залучення експерта) для проведення додаткової або повторної експертизи, крім матеріалів, зазначених у пункті 3.3 цього розділу, до експертної установи (експертові) надаються також висновки попередніх експертиз з усіма додатками (фотознімками, порівняльними зразками тощо), а також додаткові матеріали, що стосуються предмета експертизи, які були зібрані після надання первинного висновку.

У разі необхідності проведення додаткової або повторної експертизи у документі про призначення експертизи (залучення експерта) зазначаються мотиви та підстави для її призначення.

3.7. У документі про призначення експертизи (залучення експерта) для проведення комплексної експертизи зазначаються її назва та експертна(і) установа (установи), експертам якої (яких) доручено її проведення, а в разі участі в її проведенні особи, яка не працює в експертній установі, – також прізвище, ім'я та по батькові, освіта, спеціальність, місце роботи, місце реєстрації цієї особи, інші дані. Якщо проведення комплексної експертизи доручено експертам декількох експертних установ, у документі про призначення експертизи (залучення експерта) зазначається, яка з них є провідною, тобто яка з них здійснює організацію проведення експертизи, зокрема координацію роботи експертів і зв'язок з органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта).

Якщо проведення комплексної експертизи доручено співробітникам експертної установи та особі, яка не є працівником такої установи, провідною визначається експертна установа.

Документ про призначення експертизи (залучення експерта) для проведення комплексної експертизи направляється в кожному з

експертних установ-співвиконавців, а також особі, яка не є працівником експертної установи. Об'єкти дослідження і матеріали справи направляються провідній експертній установі.

Якщо в документі про призначення експертизи (залучення експерта) провідну експертну установу не визначено, вона визначається за згодою між керівниками установ, а якщо вони не дійшли до згоди, – то органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), для проведення комплексної експертизи.

3.8. Оформлення матеріалів для призначення комісійної експертизи здійснюється за правилами, викладеними в пункті 3.7 цього розділу.

3.9. Якщо необхідно провести експертизу (дослідження) на місці події або огляд об'єкта за його місцезнаходженням, орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта) (замовив(ла) дослідження), повинен(на) забезпечити прибуття експерта, безперешкодний доступ до об'єкта, а також належні умови для його роботи, а в разі потреби викликати учасників процесу або інших осіб. У разі неявки осіб чи їх законних представників, що викликалися, у визначений час на місце події або огляду об'єкта дослідження (огляд) проводиться без їх участі, про що зазначається у висновку.

IV. Організація проведення експертиз (досліджень) та оформлення їх результатів

4.1. Керівник експертної установи розглядає отримані матеріали і доручає відповідному структурному підрозділу експертної установи організувати проведення експертизи.

При цьому він може безпосередньо призначити експерта та встановити строк виконання експертизи відповідно до вимог цієї Інструкції або передати вирішення цих питань заступнику керівника експертної установи чи керівникові підрозділу. Якщо в експертній установі не проводяться певні види експертиз та відсутні фахівці з певної галузі спеціальних знань, керівник експертної установи повідомляє про це орган (особу), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), та повертає матеріали справи без виконання.

4.2. Якщо в одному документі про призначення експертизи (залучення експерта) є питання, що стосуються різних видів експертиз, не пов'язаних між собою, керівник установи визначає, які питання підлягають вирішенню у відповідному підрозділі та послідовність їх виконання.

4.3. Якщо отримані матеріали оформлені з порушеннями, які виключають можливість організації проведення експертизи, керівник експертної установи терміново у письмовій формі повідомляє про це орган (особу), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта).

Якщо орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), не вживає належних заходів для усунення цих перешкод, керівник експертної установи по закінченні тридцяти календарних днів з дня направлення повідомлення повертає йому (їй) матеріали.

4.4. Організуюючи виконання комплексної експертизи, керівник експертної установи доручає проведення досліджень відповідним підрозділам експертної установи, визначає, який з них є провідним.

Керівник провідного підрозділу за погодженням з керівниками інших підрозділів формує комісію експертів і призначає голову експертної комісії.

Якщо комплексна експертиза виконується експертами кількох експертних установ, комісія експертів формується керівником провідної експертної установи разом з керівниками інших експертних установ – співвиконавців. Голову комісії призначає керівник провідної експертної установи.

4.5. Експерт, призначений головою комісії, не має переваг перед іншими співвиконавцями при вирішенні поставлених питань. Голова комісії виконує лише організаційні функції, а саме:

- скликає нараду експертів, на якій ознайомлює їх з документом про призначення експертизи (залучення експерта) та матеріалами, які надійшли на дослідження;
- організовує розробку спільної програми досліджень, у тому числі з визначенням послідовності та строків виконання окремих досліджень; у разі неузгодження дій комісії при виконанні досліджень чи порушення їх

-
- послідовності повідомляє про це керівника експертної установи;
- організовує попереднє вивчення досліджуваних об'єктів членами комісії;
  - здійснює зв'язок з керівниками експертних установ (підрозділів), співробітники яких є членами комісії, контролює строки проведення окремих досліджень і координує виконання всієї програми досліджень;
  - керує проміжними та підсумковими нарадами експертів;
  - складає проект висновку (повідомлення про неможливість надання висновку) або доручає одному з членів комісії.

4.6. Якщо проведення комплексної експертизи не може бути здійснене силами експертів даної експертної установи, її керівник повідомляє про це орган (особу), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), та просить залучити до проведення експертизи експерта відповідної спеціалізації. Залучення такого експерта проводиться з дотриманням вимог процесуального законодавства України.

4.7. Якщо проведення комплексної експертизи, призначеної різним експертним установам, одним із членів комісії не розпочато протягом тридцяти календарних днів, а без її результатів подальше проведення досліджень іншими членами комісії неможливе, керівник експертної установи, що здійснював організацію роботи комісії, повідомляє про це орган (особу), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта). Після цього, якщо протягом тридцяти календарних днів заходи з організації роботи комісії не вживаються, матеріали повертаються замовнику без виконання.

4.8. Організація проведення комісійної експертизи здійснюється за правилами, викладеними в пунктах 4.5 – 4.8 цього розділу.

4.9. Спільний висновок комісії експертів підписується експертами, які брали участь у сукупній оцінці результатів усіх досліджень і дійшли згоди.

Якщо згоди між ними не було досягнуто, складаються декілька висновків експертів (за кількістю точок зору) або один, у якому вступна і дослідницька частини підписуються всіма

експертами, а заключна – окремими з відповідними висновками або згідно з проведеними ними дослідженнями.

4.10. Якщо експерт порушив клопотання про надання йому додаткових матеріалів, але протягом сорока п'яти календарних днів не отримав відповіді, він письмово повідомляє орган (особу), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), про неможливість надання висновку.

4.11. При проведенні дослідження експерт повинен уживати заходів щодо збереження наданих на експертизу об'єктів, аби не допустити їх знищення або пошкодження.

Якщо за характером дослідження зберегти об'єкт неможливо, а в документі про призначення експертизи (залучення експерта) відсутній дозвіл на пошкодження (знищення) цього об'єкта, то на його пошкодження чи знищення має бути отримана письмова згода органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта).

У разі пошкодження чи знищення об'єкта в процесі дослідження до висновку експертизи вноситься про це відповідний запис. Пошкоджені під час дослідження об'єкти або їх залишки повертаються органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта).

Документальні матеріали, які були об'єктом дослідження, а також надані для порівняльного дослідження зразки позначаються відповідними штампами і після проведення експертизи (дослідження) повертаються органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта).

4.12. Висновок експерта складається з обов'язковим зазначенням його реквізитів (найменування документа, дати та номера складання висновку, категорії експертизи (додаткова, повторна, комісійна, комплексна), виду експертизи (за галуззю знань) та трьох частин: вступної (Вступ), дослідницької (Дослідження) та заключної (Висновки).

У вступній частині висновку експерта зазначаються:

- дата надходження документа про призначення експертизи (залучення експерта);
- найменування експертної установи та/або ім'я, прізвище, по батькові експерта;

-
- документ про призначення експертизи (залучення експерта), його найменування і дата складання, найменування органу та/або посада і прізвище особи, який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта);
  - справа, за якою вона призначена (кримінальна, про адміністративне правопорушення, цивільна, господарська, адміністративна тощо, номер справи), або стаття закону, якою передбачено надання висновку експерта (у разі наявності);
  - перелік об'єктів, що підлягають дослідженню, та зразків (у разі надходження);
  - відомості про надані матеріали (у тому числі вид (назва) матеріалів (документів) та кількість аркушів);
  - спосіб доставки та вид упаковки досліджуваних об'єктів із зазначенням у необхідних випадках відомостей про те, чи впливав спосіб упаковки на їх збереженість;
  - запис про відповідність матеріалів та об'єктів, що надійшли до експертної установи (експерта), матеріалам, зазначеним у документі про призначення експертизи (залучення експерта);
  - перелік питань (дослівно у формулюванні документа про призначення експертизи (залучення експерта)), які поставлено на вирішення експертизи; якщо питання сформульовано неясно або його редакція не відповідає рекомендаціям, але зміст завдання експертів зрозумілий, то після наведення питання в редакції документа про призначення експертизи (залучення експерта) він може дати відповідні роз'яснення і викласти питання в редакції, що відповідає зазначеним рекомендаціям; якщо поставлено декілька питань, експерт має право згрупувати їх і викласти в послідовності, яка забезпечує найдоцільніший порядок дослідження; якщо деякі питання, що містяться у документі про призначення експертизи (залучення експерта), вирішувались при проведенні експертиз різних видів, – відомості (експертна установа, номер та дата висновку) про ці експертизи; якщо питання, які поставлені на вирішення експертизи, доцільно вирішувати в іншому порядку, ніж той, що

- визначений у документі про призначення експертизи (залучення експерта), – зазначається, у якому порядку вирішуватимуться ці питання;
- питання, які вирішуються експертом у порядку експертної ініціативи (якщо таке розглядалось);
  - дані про експерта (експертів): прізвище, ім'я та по батькові, посада, клас судового експерта, науковий ступінь та вчене звання, освіта, освітньо-кваліфікаційний рівень, експертна спеціальність, стаж експертної роботи, дата та номер видачі свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, ким видано та строк дії;
  - попередження (обізнаність) експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку за статтею 384 Кримінального кодексу України або за відмову від надання висновку за статтею 385 Кримінального кодексу України;
  - інформація про те, що висновок підготовлений для подання до суду або долучення до матеріалів кримінального провадження (у разі проведення експертизи на підставі письмового звернення особи, яке містить таку інформацію);
  - дата направлення клопотання експерта про надання додаткових матеріалів, дата надходження додаткових матеріалів або відомостей про наслідки розгляду клопотання; обставини, які мають значення для надання висновку, з обов'язковим зазначенням джерела їх отримання;
  - при проведенні додаткових або повторних експертиз зазначаються відомості про первинну (попередні) експертизу (експертизи) (прізвище експерта, назва експертної установи чи місце роботи експерта, номер і дата висновку експертизи, зміст заключних висновків первинної (попередніх) експертизи (експертиз)); зміст питань, які були поставлені перед експертом на додаткове або повторне вирішення, а також мотиви призначення додаткової або повторної експертизи, які зазначені у документі про призначення експертизи (залучення

-
- експерта), якщо у ньому такі мотиви відсутні, про це робиться відповідний запис;
- відомості про підстави та осіб, які були присутні під час проведення досліджень (прізвище, ініціали, статус);
  - нормативні акти, методики, рекомендована науково-технічна та довідкова література з Переліку рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 30 липня 2010 року № 1722/5, інші інформаційні джерела, які використовувались експертом при вирішенні поставлених питань, за правилами бібліографічного опису, із зазначенням реєстраційних кодів методик проведення судових експертиз з Реєстру методик проведення судових експертиз, який ведеться відповідно до Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 02 жовтня 2008 року № 1666/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 02 жовтня 2008 року за № 924/15615.

4.13. У дослідницькій частині висновку експерта описуються процес дослідження та його результати, а також дається обґрунтування висновків з поставлених питань.

Дослідницька частина повинна включати:

- відомості про стан об'єктів дослідження, застосовані методи (методики) дослідження, умови їх застосовування;
- посилання на ілюстрації, додатки та необхідні роз'яснення до них;
- експертну оцінку результатів дослідження.

Опис процесу застосовування інструментальних методів дослідження та проведення експертних експериментів можуть обмежуватись викладенням кінцевих результатів. У зазначених випадках графіки, діаграми, таблиці, матеріали експертних експериментів мають зберігатись у наглядних експертних провадженнях і на вимогу органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), можуть надаватись їм для ознайомлення.

За наявності в документі про призначення експертизи (залучення експерта) питань, які не належать до предмета експертизи або не входять до компетенції експерта, указуються причини, з яких ці питання не можуть бути вирішені.

Узагальнення та оцінка результатів окремих досліджень, які є підставою для формулювання висновків, можуть викладатися у синтезуючому розділі дослідницької частини висновку експерта.

У дослідницькій частині висновку експерта при проведенні повторної експертизи вказуються причини розбіжностей з висновками попередніх експертиз, якщо такі розбіжності мали місце.

4.14. У заключній частині викладаються висновки за результатами дослідження у вигляді відповідей на поставлені питання в послідовності, що визначена у вступній частині.

На кожне з поставлених питань має бути дано відповідь по суті або вказано, з яких причин неможливо його вирішити.

Якщо заключний висновок не може бути сформульований у стислій формі, допускається посилання на результати досліджень, викладені у дослідницькій частині.

4.15. Висновок експерта (експертів) оформлюється на бланку експертної установи і підписується експертом (експертами), який (які) проводив(ли) дослідження. Підписи у заключній частині засвідчуються відбитком печатки експертної установи на кожній сторінці тексту заключних висновків. Якщо до висновку експерта додаються фототаблиці, креслення, схеми, діаграми тощо, вони також підписуються експертом (експертами); підписи засвідчуються відбитком печатки експертної установи.

Якщо експерт не є працівником державної спеціалізованої установи і працює на професійній основі самостійно, він засвідчує наданий ним висновок своїм підписом і печаткою із зазначенням реєстраційного номера облікової картки платника податків (ідентифікаційного номера) або серії та номера паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання в установленому порядку відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків).

4.16. Висновок експертів при проведенні комісійної або комплексної експертизи складається за правилами, викладеними в

пунктах 4.14-4.17 цього розділу, з урахуванням таких особливостей:

- у вступній частині додатково зазначаються дані про голову комісії експертів та відомості про експертизи, результати яких задані органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), як вихідні дані;
- дослідження, які проводились окремими експертами, описуються у відповідних розділах дослідницької частини, що підписуються цими експертами із зазначенням їх прізвищ;
- узагальнення та оцінка результатів досліджень фіксуються у синтезуючому розділі дослідницької частини висновку експертів.

4.17. При проведенні первинної експертизи співробітниками однієї експертної установи висновок експерта (експертів) та додатки до нього складаються у двох примірниках, один з яких направляється органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), а другий оформлюється як наглядове провадження і зберігається в архіві експертної установи.

При проведенні повторної експертизи співробітниками однієї експертної установи висновок і додатки до нього складаються:

- у двох примірниках – у разі якщо висновки повторної експертизи повністю підтверджують висновки первинної (попередньої) експертизи. Перший примірник направляється органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), другий оформлюється як наглядове провадження і залишається в архіві експертної установи, що проводила повторну експертизу;
- у чотирьох примірниках – у випадку непідтвердження (повністю або частково) повторною експертизою висновків первинної (попередньої) експертизи. Перший примірник направляється органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), другий оформлюється як наглядове провадження і залишається в архіві експертної установи, що проводила повторну експертизу, третій направляється до експертної установи, яка проводила первинну (попередню) експертизу,

четвертий направляється до Міністерства юстиції України.

На повторні експертизи складаються контрольні картки за формою, наведеною у додатку 2 до цієї Інструкції, які надсилаються у термін до 5 днів експертній установі (експертові), у якій виконувалась первинна (попередня) експертиза, та до Міністерства юстиції України. Один примірник картки залишається в експертній установі, що проводила повторну експертизу.

При проведенні експертиз експертами декількох експертних установ наглядові провадження оформлюються у кількості, яка відповідає кількості експертних установ, що були зайняті в її проведенні.

Висновки експерта (експертів) з додатками направляються органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), керівником експертної установи (керівником провідної експертної установи).

4.18. Висновок експерта при проведенні експертизи під час судового розгляду складається за правилами, визначеними цим розділом, з урахуванням такого винятку: якщо з питань, які вирішувались під час судового розгляду, експертом проводилась експертиза на попередніх стадіях процесу, він має право послатись на її результати.

Другий примірник висновку експерта при проведенні експертизи під час судового розгляду і копія документа про призначення експертизи (залучення експерта) подаються експертом до експертної установи.

4.19. Повідомлення про неможливість надання висновку складається з трьох частин: вступної, мотивувальної та заключної.

У вступній частині викладаються відомості, наведені в пункті 4.14 цього розділу. У повідомленні про неможливість надання висновку експерт зазначає, що він попереджений (обізнаний) про кримінальну відповідальність за статтею 385 Кримінального кодексу України.

У мотивувальній частині викладаються причини, які обумовили неможливість надання висновку.

У заключній частині вказується про неможливість надання висновку.

Повідомлення про неможливість надання висновку оформлюється на бланку експертної установи, підписується експертом; підпис у заключній частині засвідчується відбитком печатки експертної установи.

Повідомлення про неможливість надання висновку складається у двох примірниках. Один примірник керівник експертної установи надсилає органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), а другий оформлюється як наглядове провадження і залишається в архіві експертної установи.

Якщо таке повідомлення надається під час судового розгляду, воно складається і підписується експертом у двох примірниках, один з яких подається до суду, а другий – керівникові експертної установи.

Якщо з одних питань експерт може дати відповідь, а з інших є підстави для повідомлення про неможливість надання висновку, складається один документ – висновок експерта. У цьому випадку експерт зазначає, що він попереджений (обізнаний) про кримінальну відповідальність за статтями 384, 385 Кримінального кодексу України.

4.20. Предмети та документи, що були об'єктами експертного дослідження, підлягають поверненню органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), разом з висновком експертизи або повідомленням про неможливість надання висновку.

Великогабаритні предмети та інші об'єкти, що не підлягають пересиланню поштою (вибухові та легкозаймисті речовини, дорогоцінні метали та каміння, вогнепальна зброя, патрони, боеприпаси, сильнодіючі, отруйні речовини тощо), отримуються в експертній установі особисто або представником за дорученням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), після пред'явлення документа, що засвідчує його (її) особу.

4.21. Експертні дослідження виконуються в порядку, передбаченому для проведення експертиз.

ПЕРЕЛІК

**видів судових експертиз та експертних спеціальностей,
за якими присвоюється кваліфікація судового експерта
фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз
Міністерства юстиції України**

№ з/п	Види та підвиди судових експертиз	Індекси експертних спеціальностей	Види експертних спеціальностей
1	Почеркознавча та лінгвістична	1.1	Дослідження почерку і підписів
		1.2	Лінгвістичне дослідження писемного мовлення
2	Технічна експертиза документів	2.1	Дослідження реквізитів документів
		2.2	Дослідження матеріалів документів
		2.3	Дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів
3	Експертиза зброї	3.1	Балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї
		3.2	Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу
		3.3	Дослідження холодної зброї
		3.4	Дослідження зброї з некінетичним принципом ураження

		3.5	Дослідження гранатометів
		3.6	Дослідження артилерійської та ракетної зброї
4	Трасологічна	4.1	Дослідження слідів людини та слідів тварини
		4.2	Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами
		4.3	Криміналістичне дослідження транспортних засобів
		4.4	Дослідження ідентифікаційних номерів та рельєфних знаків
		4.6	Дактилоскопічні дослідження
5	Вибухово-технічна	5.1	Дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу
		5.2	Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху
		5.4	Дослідження обставин і механізму техногенних вибухів
6	Фототехнічна, портретна та голографічних зображень	6.1	Дослідження фотозображень та технічних засобів їх виготовлення
		6.2	Ідентифікація особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями
		6.3	Дослідження голографічних захисних зображень та їх

			елементів
7	Відео-, звукозапису	7.1	Технічне дослідження матеріалів та засобів відео-, звукозапису
		7.2	Дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ
		7.3	Лінгвістичне дослідження усного мовлення
8	Матеріалів, речовин та виробів	8.1	Дослідження лакофарбових матеріалів і покриттів
		8.2	Дослідження полімерних матеріалів, пластмас і виробів з них
		8.3	Дослідження волокнистих матеріалів і виробів з них
		8.4	Дослідження нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів
		8.5	Дослідження скла, кераміки та виробів з них
		8.6	Дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів
		8.7	Дослідження спиртовмісних сумішей
		8.8	Дослідження ґрунтів
		8.9	Дослідження металів і сплавів та виробів з них

		8.10	Дослідження наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі
		8.10.1	Дослідження наявності пестицидів у навколишньому середовищі
		8.11	Дослідження речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин
		8.12	Дослідження харчових продуктів
		8.13	Дослідження сильнодіючих і отруйних речовин
9	Біологічна	9.1	Дослідження об'єктів рослинного походження
		9.2	Дослідження об'єктів тваринного походження
10	Інженерно-транспортна	10.1	Дослідження обставин і механізму дорожньо-транспортних пригод
		10.2	Дослідження технічного стану транспортних засобів
		10.3	Дослідження деталей транспортних засобів
		10.4	Транспортно-трасологічні дослідження
11	Безпеки життєдіяльності	10.5	Дослідження причин та наслідків порушення вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці

12	Будівельно-технічна	10.6	Дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій та відповідних документів
13	Земельно-технічна	10.7	Розподіл земель та визначення порядку користування земельними ділянками
14	Пожежно-технічна	10.8	Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки
15	Комп'ютерно-технічна	10.9	Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів
16	Оціночно-будівельна	10.10	Визначення оціночної вартості будівельних об'єктів та споруд
17	Залізнично-транспортна	10.11	Дослідження обставин та механізму залізнично-транспортної пригоди
		10.12	Дослідження технічного стану рухомого складу залізничного транспорту
		10.13.1	Дослідження інженерного обладнання верхньої будови колії
		10.13.2	Дослідження інженерного обладнання нижньої будови колії
18	Оціночно-земельна	10.14	Оцінка земельних ділянок
19	Гірничотехнічна	10.15	Дослідження причин та наслідків надзвичайних подій у гірничій промисловості та в підземних умовах

20	Дорожньо-технічна	10.16	Дорожньо-технічні дослідження
21	Телекомунікаційна	10.17	Дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів
22	Електротехнічна	10.18	Дослідження технічної експлуатації електроустаткування
23	Інженерно-екологічна	10.19	Дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля
24	Експертиза з питань землеустрою	10.20	Дослідження з питань землеустрою
25	Електротранспортна експертиза	10.21	Дослідження міського електричного транспорту
26	Експертиза технічного стану ліфтів	10.22	Дослідження технічного стану ліфтів та умов їх безпечної експлуатації
27	Економічна	11.1	Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності
		11.2	Дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій
		11.3	Дослідження документів фінансово-кредитних операцій
28	Товарознавча	12.1	Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів

29	Транспортно-товарознавча	12.2	Визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитку, завданого власнику транспортного засобу
		12.3	Оцінка судноплавних засобів
		12.4	Оцінка літальних апаратів
30	Експертиза військового майна	12.5	Оцінка майна і техніки військового призначення та озброєння
31	Експертиза у сфері інтелектуальної власності		
31.1	Літературних і художніх творів	13.1.1	Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші
		13.1.2	Дослідження, пов'язані з комп'ютерними програмами і компіляціями даних (базами даних)
31.2	Фонограм, відеогам, програм (передач) організацій мовлення	13.2	Дослідження, пов'язані з виконаннями, фонограмами, відеограмами, програмами (передачами) організацій мовлення
31.3	Винаходів і корисних моделей	13.3	Дослідження, пов'язані із винаходами і корисними моделями
31.4	Промислових зразків	13.4	Дослідження, пов'язані з промисловими зразками
31.5	Сортів рослин	13.5.1	Дослідження, пов'язані із сортами рослин

31.6	Комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень	13.6	Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями
31.7	Комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій	13.8	Дослідження, пов'язані з комерційною таємницею (ноу-хау) і раціоналізаторськими пропозиціями
31.8	Економічна у сфері інтелектуальної власності	13.9	Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності
32	Психологічна	14.1	Психологічні дослідження
33	Мистецтвознавча	15.1	Мистецтвознавчі дослідження
34	Військова	16.1	Військові дослідження
35	Гемологічна експертиза	17.1.1	Дослідження дорогоцінного каміння
		17.1.2	Дослідження діамантів
		17.1.3	Дослідження дорогоцінного каміння органічного походження
		17.1.4	Дослідження напівдорогоцінного каміння
		17.1.5	Дослідження декоративного каміння
36	Ветеринарна	18.1	Ветеринарні дослідження

Навчальне видання

ШЕВЧЕНКО Лариса Іванівна
СИЗОНОВ Дмитро Юрійович

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Підручник

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено авторами